MAKSİM GORKİ – BENİM ÜNİVERSİTELERİM

Türkçesi: Hasan Âli Ediz

MAKSİM GORKİ

benim üniversitelerim

yordam edebiyat

Hasan Ali Ediz (1904, Priboy, Sırbistan - 3 Temmuz 1972, İstanbul)

70'e yakın çeviriye imza atmış yetkin ve öncü çevirmenlerimizdendir.

Balkanlar'ın Priboy kasabasında doğdu ve on bir yaşına kadar orada yaşadı. Balkan Savaşı'ndan sonra 1913 yılında ailesiyle birlikte İstanbul'a göç etti.

Telgrafçı olan babası 1914 yılında askere alınınca ailenin maddi durumu kötüleşti. Hasan Âli Ediz, gündüz okula devam etmek ve akşamları ekmek fırınında çalışmak durumunda kaldı. 1919'da İstanbul'un İngilizler tarafından işgali sırasında işgale karşı bildiri dağıtmaktan tutuklandı. 1921 yılında İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne girdi. Maddi yetersizlik sebebiyle Askerî Tıp Akademisi'ne geçti. 1921 yılından 1930'lu yıllara kadar Türkiye Komünist Partisi (TKP) içinde çalışma yürüttü,

Merkez Komitesi ve Politbüro'ya seçildi. 1923 1 Mayıs'ında "komünist bildirileri dağıttığı için" tutuklandı. Nisan 1924'te ikinci kez tutuklandı ve Askerî Tıp Akademisi'nden atıldı. İki ay hapiste kaldı. 1925'te Sovyetler Birliği'ne gitti. Gıyabında 15 yıl kürek cezasına çarptırıldı. Orada kaldığı beş yıl içinde bir yandan siyasal faaliyetlerini sürdürürken bir yandan da tıp eğitimine devam etti. Türkiye'ye döndükten sonra, 1930-1935 yılları arasında hapis yattı.

Sonraki yıllarda, kendini tümüyle yazarlığa ve çevirmenliğe verdi. Devlet Kitapları Müdürlüğü'ne danışman olarak girdi ve buradan emekli oldu.

Hasan Âli Ediz'in asıl verimi çeviri alanındadır. Milli Eğitim Bakanlığı Dünya Klasikleri dizisinin gerçekleşmesinde önemli katkısı oldu. Fransızca, Rusça ve Sırpça bilen Ediz, pek çok klasik ve çağdaş yapıtı Türkçeye kazandırdı.

Ölümünden sonra, Türkiye Yazarlar Sendikası (TYS) tarafından Hasan Âli Ediz Çeviri Ödülü verilmeye başlandı. Ne var ki bu ödül, TYS'nin 12 Eylül Darbesi'nden sonra kapatılmasıyla kesintiye uğradı.

Suç ve Ceza (Dostoyevski), *Anna Karenina* (Tolstoy, 2 cilt), *Seçme Hikâyeler* (Çehov, 2 cilt), *Babalar ve Çocuklar* (Turgenyev) *Duman* (Turgenyev), *Mayıs Gecesi* (Gogol), *Dubrovski* (Puşkin), *Soytarı* (Gorki), *Ekmeğimi Kazanırken* (Gorki), *Benim Üniversitelerim* (Gorki); Yordam Edebiyat'ın yayımladığı ve yayımlayacağı Hasan Âli Ediz çevirilerinden bazılarıdır.

Benim Üniversitelerim, Hasan Âli Ediz tarafından Rusça aslından Türkçeye kazandırılmış olup, eserin ilk basımı 1946 yılında Remzi Kitabevi tarafından yapılmıştır.

Eserin orijinal adı:
Мои университеты - Moi universitet

Yordam Edebiyat'ta

Hasan Âli Ediz Çevirileri

Suç ve Ceza • Dostoyevski

✲

Anna Karenina • Tolstoy

✲

Seçme Öyküler • Çehov (2 cilt)

✲

Duman • Turgenyev

✲

Babalar ve Çocuklar • Turgenyev

✲

Mayıs Gecesi • Gogol

✲

Dubrovski • Puşkin

✲

Soytarı • Gorki

✲

Ekmeğimi Kazanırken • Gorki

✲

Benim Üniversitelerim • Gorki

MAKSİM GORKİ

BENİM ÜNİVERSİTELERİM

OTOBİYOGRAFİK ANLATI

TÜRKÇESİ
HASAN ÂLİ EDİZ

yordam edebiyat

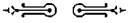
Yordam Kitap: 37 • **Benim Üniversitelerim** • Maksim Gorki
ISBN 978-605-172-252-8 • *Türkçesi:* Hasan Âli Ediz
Düzeltme: Dilan Keyvan • *Kapak ve İç Tasarım:* Savaş Çekiç
Sayfa Düzeni: Gönül Göner • *Birinci Basım:* Mart 2018
© Yordam Kitap, 2016

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti. (Sertifika No: 10829)
Çatalçeşme Sokağı Gendaş Han No: 19 Kat:3 34110 Cağaloğlu - İstanbul
Tel: 0212 528 19 10 • **Faks:** 0212 528 19 09
W: www. yordamkitap.com • **E:** info@yordamkitap. com
www.facebook.com/YordamEdebiyat • www.twitter.com/YordamEdebiyat

Baskı: **Yazın Basın Yayın Matbaacılık Turizm Tic.Ltd.Şti.** (Sertifika No: 12028)
İ.O.S.B. Çevre Sanayi Sitesi 8. Blok No: 38-40-42-44
Başakşehir - İstanbul
Tel: 0212 5650122

BENİM ÜNİVERSİTELERİM

OTOBİYOGRAFİK ANLATI

Maksim Gorki Üzerine

Hasan Âli Ediz

Kişisel yaşantısı

Dünya ölçüsünde büyük bir yazar olan Maksim Gorki, 26 Mart 1868 tarihinde, bugün "Gorki" adını taşıyan Nijniy-Novgorod şehrinde doğdu. Asıl adı Aleksey Maksimoviç Peşkov'du. Bir mobilya işçisi olan babasını dört yaşındayken kaybetti. Bu durum karşısında o zamanlar bir boya imalathanesi sahibi olan dedesi Kaşirin'e sığındı. Yedi yaşına gelince onu, bir sanat ilkokuluna verdiler. Ama, okul kayıtlarına göre "fukaralığından ötürü" beş ay sonra okuldan ayrılmak zorunda kaldı. Bir daha da okul yüzü görmedi. Bu sıralarda annesi veremden öldü. Dedesinin işleri de bozulduğu için, Gorki daha sekiz yaşlarında iken hayata atılmak zorunda kaldı.

Gorki'nin çocukluğu, kaba, cahil, sert birtakım insanların çevresinde geçti. Gorki, çocukluğunun bu acı günlerini, dünya edebiyatına birer klasik eser olarak giren *Çocukluğum* (1913) ve *Ekmeğimi Kazanırken* (1916) eserlerinde bütün ayrıntılarıyla anlatır.

Gorki'nin baştan başa acı ve yoksulluk dolu çocukluk hayatının biricik avuntusu, büyükannesi Akulina İvanovna'dır. Gorki'yi sonsuz bir sevgi ile seven, onu anlayan, onu koruyan ve kayıran biricik insan, bu duygulu, bu iyi yürekli kadındı.

Gorki, ninesine olan sevgisinin derinliğini, *Ekmeğimi Kazanırken*, *Benim Üniversitelerim* (1923) adlı eserlerinde çok güzel belirtmiştir.

Gorki'yi on yaşında, bir kundura mağazasına çırak olarak verdiler. Ama ellerini kaynar çorba ile haşladığı için, buradan ayrılarak yeniden ninesinin yanına dönmek zorunda kaldı. Elleri iyileşince, uzak akrabalardan bir mimarın yanına çırak olarak girdi. Gorki

mimarın evinde, düpedüz hizmetçilik yaptı. Bu ağır iş koşullarına ancak bir yıl dayanabildi. Oradan kaçarak, Volga'da işleyen gemilerden birinde, aşçı yamaklığı ve bulaşıkçılık yaptı. Gemiden ayrılınca bir süre başıboş dolaştı. Kuş avcılığı ile hayatını kazanmaya çalıştı. Sonra, yeniden mimarın yanına girdi. Oradan ayrılınca, bir ikon atölyesine kapılandı. Kutsal resimler (ikonlar) satan bir mağazada tezgâhtar çıraklığı etti. Üçüncü kez yine mimarın yanına girdi. İnşaat işlerinde mimara yardım etti.

Gorki bütün bu ağır iş koşullarına rağmen fırsat buldukça okudu. Bu yüzden başına olmayacak işler geldi. Ondaki bu okuma aşkı, ölünceye kadar kendisini bırakmadı.

İçini bir kurt gibi kemiren bu okuma tutkusu, Gorki'yi nihayet Kazan şehrine sürükledi. 1884 yılında, bir arkadaşının teşvikiyle, üniversiteye girmek üzere Kazan şehrine gitti. Ama üniversiteye girmek olanağını bulamadı. Fakat resmî üniversiteye giremeyen Gorki, Kazan'da hayat denilen yüksek üniversitenin bütün fakültelerinden geçti. Gorki, hayatının bu bölümünü *Benim Üniversitelerim* adlı eserlerinde bütün ayrıntılarıyla anlatır.

Gorki, Kazan'da bir süre çeşitli fırınlarda çalıştı. 1888 yılında, yine bu şehirde, Romas adlı bir halkçı-devrimci ile tanıştı. Romas'ın teşvikiyle, köylüler arasında çalışmak ve onları aydınlatmak üzere Volga nehri üzerindeki Krasnovidovo köyüne gitti. Burada, Rus köylüsünün hayatını yakından incelemek fırsatını buldu.

Gorki, hayatının bu döneminde, Hazer Denizi kıyılarına kadar gitti. Orada bir balıkçı dalyanına girdi. Bir aralık şimendifer bekçiliği, sonra da kantar memurluğu yaptı.

1889 yılında Nijniy-Novgorod'da devrimci çalışmalarından ötürü ilk kez tutuklandı. Yine bu sıralarda, devrin tanınmış yazarlarından Korolenko ile tanıştı. Korolenko'ya, o zamanlar yazmış olduğu, "İhtiyar Meşenin Şarkısı" adlı düzyazı şiirini okudu. Korolenko yazıyı beğenmedi. Düşüncesini de Gorki'ye açıkça söylemekten çekinmedi. Gorki bunun etkisiyle, iki yıl eline kalem almadı.

Gorki bu sıralarda Lapin adlı bir avukatın yanında sekreter olarak çalışıyordu. Anılarında bu avukattan sevgi ve saygı ile söz eder, öğrendiği şeylerden bir çoğunu bu kişiye borçlu olduğunu söyler.

Gorki, 1891 yılı baharında yaya olarak uzun bir geziye çıktı: Don Kazaklarının yaşadığı yerleri, Ukrayna'yı, Basarabya ve Tuna bölgelerini, Kırım kıyılarını karış karış dolaştı. Kuban'a kadar uzandı. Yollarda gördüklerini, yol arkadaşlarını, bundan bir süre sonra yazacağı o olağanüstü hikâyelerinde bütün ayrıntılarıyla canlandıracaktır.

1891 yılı sonbaharında Tiflis şehrine geldi.

1892 yılı, Gorki'nin hayatında bir dönüm noktasıdır. Çünkü 1892 yılı 25 Eylül'ünde Tiflis'te çıkmakta olan *Kafkas* adlı gazetede, "Makar Çudra" adlı ilk hikâyesini yayımladı. Gorki'nin edebiyat çalışmalarına başlangıç olarak bu tarih kabul edilir.

Büyük yazar, ilk kez bu hikâyesinde, onu dünya edebiyatında ölümsüzleştiren "Gorki" takma adını kullandı.

Gorki, 1893 yılı Ekim'inde yeniden Nijniy-Novgorod şehrine döndü. Orada *Voljinski Vestinik* gazetesine fıkralar yazmaya başladı. Bu arada hikâyeler yazmaya devam ettiyse de bunları yayınlamadı. Ancak 1893 yılı Ağustos'unda, bir Moskova dergisinde "Yemilyan Pilâye" adlı ikinci hikâyesi çıktı.

Gorki bu sıralarda Korolenko ile sıkı bir arkadaşlık kurmuş bulunuyordu. Korolenko'nun Gorki'ye yazı alanında birçok yararlı öğüt verdiğini, hatta onu elinden tutup yazı hayatına soktuğunu, Gorki'nin kendi mektuplarından öğreniyoruz. Gorki, bir vesileyle, okuma yazma alanında kendisine yardımı dokunanları anarken, birinci derecede aşçı Smuriy'den, avukat Lapin'den, Kalyujniy'den ve Korolenko'dan söz eder.

Okurlarımızın, *Ekmeğimi Kazanırken*'de göreceği gibi, Gorki'ye okuma zevkini aşılayanlar arasında, aşçı Smuriy'den başka "Kraliçe Margot"* ile terzinin ufak tefek karısı da önemli bir yer tutmaktadır.

1895 yılı Mart'ında Gorki'ye *Samara Gazetesi*'nde, devamlı yazı yazmasını önerdiler. Bunun üzerine Gorki, 1895 yılı Mart'ında Samara şehrine gitti.

Samara Gazetesi'nde çıkan birçok fıkra ve hikâyeleri arasında özellikle: "Mavi Gözlü Kadın", "Öğretmen Korjik'in Dinlenme Sa-

* Kraliçe Margot: Gorki'nin çok beğendiği, platonik bir çocuk sevgisiyle bağlandığı kadına verdiği addır. *-H.Â. Ediz*

atleri", "Akulina Nine", "Bir Masal", "Semaga'yı Nasıl Yakaladılar?" gibi hikâyeleri çok ünlüdür.

Gorki, 1896 yılında *Nijegorodskiy Listok* gazetesine devamlı yazar olarak alındı. Bu gazetede çıkan hikâyeleri arasında "Stepte", "Boles", "Konovalov" gibileri çok ünlüdür. Bu dönemde Gorki'nin ünü hızla yayılıyor, hikâyeleri, Rusya'nın çeşitli bölgelerinde çıkmakta olan *Severniy Vestnik, Ruykoye Bogatsvo, Ruskaya Misl* gibi gazetelerde birbiri peşinden yayımlanıyordu.

1898 yılı, Gorki'nin hayatında mutlu dönüm noktalarından ikincisidir. İlk kez bu yıl Gorki'nin hikâyeleri iki cilt halinde yayımlandı.

1898 yılında Gorki, üçüncü kez tutuklandı. Bir yıl sonra da (1899-1900) yazarın *Foma Gordeyev* ve *Üç Kişi* adlı iki büyük eseriyle başka hikâyeleri yayımlandı.

Gorki, 1901 yılında Çehov'la tanıştı. 1902 yılı 23 Mart'ında ise "Moskova Sanat Tiyatrosu"nda *Küçük Burjuvalar* piyesi oynandı. Piyes büyük bir başarı kazandı. Aynı yılın nisan ayında da *Ayaktakımı Arasında* adlı eseri oynandı.

Rusya'daki ilk temsilinden, ancak 34 yıl sonra, İstanbul Şehir Tiyatrosunda oynanmış olan bu eserin, Moskova Sanat Tiyatrosu'nda temsili, o dönemin Rus basınında, yazardan yana büyük gösterilere yol açtı. Gorki'nin düşüncelerine katılanlar da katılmayanlar da, Gorki'yi beğenenler de beğenmeyenler de oyun etrafında birleşti ve bu eserin, dünya çapında bir başeser olduğunu açıkladılar. O zamana kadar Gorki'ye dostça davranmamış olan eleştirmenler bile, onu göklere çıkardılar. Petersburg'da çıkmakta olan *Novosti* gazetesinin Moskova muhabiri, gazetesine şöyle bir yazı yazmak zorunda kaldı:

"Dün, bizde Moskova'da önemli bir olay oldu. Bu olay, Maksim Gorki'nin Sanat Tiyatrosunda temsil olunan *Ayaktakımı Arasında* adlı piyesinin kazandığı büyük başarıdır. Buna "olay" diyorum, çünkü ünlü Gorki'nin bu yeni zaferi, edebî bir devrimdir. Estetik dünyasında, bir rejim değişikliğidir. Bir tiyatro eleştirmeni olarak ihtiyarladım, ama sizi temin ederim ki bugüne kadar hiçbir za-

man böyle bir başarıya tanık olmadım. Dün, yeni bir dilin, yeni bir edebî düşüncenin taç giyme töreni yapıldı."

Gorki'nin başarısı, Rusya ölçüsünde kalmadı. *Ayaktakımı Arasında* oyunu, aynı yıl içinde Almancaya çevrilerek Berlin tiyatrolarında oynandı. Bunu, Paris ve Prag tiyatrolarının temsilleri izledi.

Bu olay Maksim Gorki'nin, Petersburg Bilimler Akademisi onur üyeliğine seçilişini doğurdu. *Hükümet Sözcüsü* adlı gazetede, bu seçimin bozulduğunu bildiren hükümet bildirisi ise bir bomba gibi patladı. Tolstoy, Çehov, Korolenko gibi tanınmış edebiyat kişilerinin, hükümetin bu davranışını protesto etmek üzere Akademi üyeliğinden istifa etmesi, işe büsbütün önem kazandırdı. Birbirine bağlanan bütün bu olaylar, Gorki'nin adını en ücra köşelere kadar duyurdu.

Bunu izleyen yıllar içinde Gorki'nin en güzel eserleri birbirini kovalamaya, ünü de gün geçtikçe büyümeye başladı. 1906'da *Ana* romanı, 1913'te *Çocukluğum*, 1916'da *Ekmeğimi Kazanırken*, 1923'te *Benim Üniversitelerim* gibi eserleri; 1925'te *Artamanov'lar*; 1926'da ise en büyük romanı olan *Klim Samgin'in Hayatı*'nın birinci cildi çıktı.

Gorki'nin ne kadar çabuk ün saldığını, eserlerinin çıkar çıkmaz, ne kadar çabuk başka dillere çevrildiğini daha iyi anlayabilmemiz için, şu küçük noktayı belirtmemiz yeter: Dünya çapında ünlü bir romancı olan Turgenyev'in en ünlü eserleri, ancak çıkışlarından 20-25 yıl sonra, Dostoyevski'nin ise, *Suç ve Ceza, Karamazov Kardeşler, Budala* gibi başeserleri, çıkışlarından ancak 60-70 yıl sonra dilimize çevrildikleri halde, Gorki'nin *Ana* romanı Rusya'da 1906-1907 yıllarında yayımlanmış, hemen iki yıl sonra da, yani 1909 yılında Türkçeye çevrilerek, *Tanin* gazetesinde tefrika edildikten sonra kitap halinde çıkmıştır.

Gorki'nin kitap halinde çıkmış ilk eseri olan iki ciltlik hikâyeleri, 1898 tarihini taşıdığına göre, bu büyük yazarın bize kadar gelebilmesi için, ancak 10 yıllık bir zaman geçmesi yetmiştir. Halbuki Turgenyev ile Dostoyevski, Gorki'nin 10 yılda aldığı yolu, ancak 40-60 yıl içinde alabilmişlerdir.

Başarının sırrı

Pekiyi, Gorki'yi böylesine kısa bir zamanda ünlü eden, onu geniş okur yığınlarına sevdiren sebepler nelerdi?

Dönemin edebiyat eleştirmenleri bunu, kısmen Gorki'nin çok renkli ve serüven dolu hayatına; kısmen de ele aldığı konuların özgünlüğüne, yani onun, özellikle serserilerin hayatını yansıtmasına veriyorlardı. Bazıları ise bu başarının sırrını sadece Gorki'nin yetenek ve üstünlüğünde görüyorlardı.

Halbuki, teker teker ele alındıkları zaman, bu sebeplerden hiçbiri Gorki'nin kazandığı başarının gizini yeteri kadar açıklayamıyordu.

Çünkü, Gorki'nin serüven dolu hayatını, hele ilk zamanlarda, koca Rusya'da bilenler pek azdı. Onun için, Gorki'nin başarı sebeplerinden biri olarak bunu saymak yanlış olur.

Gorki'nin eserlerinde dile getirdiği Rus yaşamını, Rusya'da Gorki'den önce de dile getirenler olmuştu. Buna örnek olarak Levitov gösterilebilirdi. O halde böyle bir konuya ilk kez el atan Gorki olmuyordu. Demek ki bu da, bir başına Gorki'nin başarısını sağlayan sebeplerden biri olamazdı.

Gorki'nin üstün edebî nitelik ve yeteneği de bu alanda başlı başına bir sebep sayılamazdı. Çünkü Gorki'nin yazı yazmaya başladığı dönemde Tolstoy gibi, Çehov gibi devler, en ünlü anlarını yaşıyordu. Öte yandan, Turgenyev'in, Dostoyevski'nin ölümleri üzerinden henüz on yıl bile geçmemişti. Bu edebiyat devleri arasında kendine yer bulup sesini duyurabilmek için, Gorki'de yukarıda saydığımız özelliklerden daha başka birtakım özelliklerin bulunması gerekiyordu.

Gerçekten de, Gorki'nin eserleri incelenince, büyük yazarın bütün eserlerinde, ona başarı yolunu açan ciddi bir sebebin bulunduğu hemen göze çarpar. Bu ciddi sebep, Gorki'nin eserlerinde görülen sosyal yönün, geniş okur yığınlarının sosyal eğilimlerine uygun olması gerçeğidir.

Gerçekten de Gorki'nin eserlerini, bunların yazıldığı dönemi, bunların değindiği konuları inceleyecek olursak, yazarın, hemen her eserinde geniş okur yığınlarını çok yakından ilgilendiren sosyal davalara dokunduğunu görüyoruz.

Sanat yöntemi

Gorki'nin eserlerinde göze çarpan sosyal yön, olay kişileriyle toplumsal koşullar arasındaki çelişme ve çatışmadır. Gorki'nin bütün eserlerine egemen olan başlıca mesele ise, olay kişilerinin sosyal koşullara kendi istek ve eğilimlerine göre bir yön vermeye çalışmalarıdır.

Gorki'nin eserlerinde bu sosyal yön üç şekilde, üç türlü belirtilmiştir: a) Masallar ve efsaneler, b) Gazete makaleleri, c) Nihayet olayların realistçe açıklanması ve hikâyesi biçiminde.

a) Gorki ilk yazılarını masal ve efsaneler biçiminde yazmıştır. Yazarın dilimize de çevrilmiş olan *Stepte* eserindeki (Kocakarı İzergil, Makar Çudra, Şahin Üzerine Türkü, Han ve Oğlu) gibi masal ve efsanelerde görüldüğü gibi içinde yaşanılan acı gerçeğe karşı, idealize edilmiş bir gerçek çıkarılmıştır. İçinde yaşanılan hayatta elde edilemeyen, gerçekleştirilemeyen istekler, idealize edilmiş bir hayatta gerçekleştirilmiş gibi gösterilmiştir. Gorki'nin bu tip eserlerindeki bütün kişilerde göze çarpan şu özellik vardır: Güçlü insanlar zayıflara, serbest ve bağımsız insanlar kölelere, mağrur insanlar alçalmış insanlara karşı konulmuştur.

Gorki'nin başıboş insanların, serserilerin hayatını tasvir ettiği "Malva", "Çelkaş", "Konovalov", "Yol Arkadaşım" gibi hikâyelerinde de aynı hali görmekteyiz. Bu hikâyelerin kişileri de "olağanüstü" insanlardır.

Hiç kuşku yok ki Gorki, bu çeşit eserlerinde romantiktir. Ama Gorki'nin bu romantizminde, geçmişe, geriye dönüşten çok, ileriye, iyiye ve güzele bir akış vardır.

Gorki'nin birçok eserinde, içinde yaşadığı gerçek ve sıkıcı hayatı, hayal gücüyle daha çekici bir hale getiren, hayale tapan kişilere rastlıyoruz. Hayali cennetler yaratmak, hayal gücüyle daha çekici yaşama koşulları yaratmak, içinde yaşanılan kötü koşullara karşı bir mücadele aracı olmasa bile bir avuntudur.

Nitekim bu hayali cennetlere rağmen kötü yaşam koşulları, yine olanca ağırlığıyla sürmektedir. Kısa bir zaman sonra yaşamın yasaları, bütün ağırlığıyla kendilerini duyurmaya başlayacaklardır.

Biraz olsun avunmak için bu hayali cennetler belki yararlıdır ama bunlar kötü yaşam koşullarını büsbütün yok eden bir ilaç değildir. Gerçek yaşamı, yalancı, hayali bir yaşamla değiştirmeye çalışmak, olsa olsa aciz, güçsüz insanların işidir.

Gorki'nin "Boles" hikâyesindeki Tereza'sı bu çeşit insanlardan biridir. Bu düş ürünü hayatın filozofları, vaizleri de vardır. Örneğin, aşağı tabaka arasındaki Lenka bunun güzel bir örneğini oluşturur.

b) Ama Gorki, masal ve efsaneler içinde canlandırılan hayali cennetlerle yetinemezdi. Bunun için daha başka yollara da başvurmak gerekiyordu. İşte bu yollardan biri de gazete fıkralarıdır. Burada kişiler değil, gerçekler vardır. "9 Ocak", "Amerika'da", "Rus Masalları" bu çeşit yazılardır. Gorki bu çeşit eserlerinde yaşamı açıkça mahkûm etmektedir.

c) Gorki'nin insanla sosyal koşullar arasındaki çelişmeyi ve anlaşmazlığı belirtmek için en çok başvurduğu yol, doğrudan doğruya olayların gerçekçi bir yöntemle anlatılmasıdır. Gorki'nin eserleri çoğunlukla bu biçimde yazılmıştır. *Foma Gordeyev*, *Üç Kişi*, *Ana*, *Matvey Kojemyakin'in Hayatı*, *Benim Üniversitelerim*, *Klim Samgin'in Hayatı* gibi romanları bu çeşit eserlerden sayılmaktadır. Gorki'nin, sayıları 10-15'i bulan tiyatro eserlerini de bu türe sokmak mümkündür.

Gorki'nin dilimize çevriliş zamanı ve koşulları göz önüne alınacak olursa, bu büyük yazarın başarısını sağlayan sebepler daha çabuk anlaşılabilir.

Yukarıda da değindiğimiz gibi, dünya çapında bir yazar olan Tolstoy, ancak ömrünün sonlarına doğru, Dostoyevski ile Turgenyev ise ancak ölümlerinden sonra dilimize çevrildiği halde, Gorki, kitap halinde ilk eserlerinin çıkışından hemen 10 yıl sonra dilimize çevrilmiş bulunuyor. Dostoyevski'nin en ünlü eserlerinden biri olan *Suç ve Ceza* Rusya'da 1866 yılında yayımlanmış, Fransızcaya 1884 yılında, yani tam 18 yıl sonra çevrilmiştir. Aynı eserin dilimize çevrilişi 1947 tarihlerine rastlar. Yani, Rusya'da çıkışından tam 81 yıl sonra.

Halbuki *Ana* romanı Rusya'da 1906-1907 tarihlerinde çıkmış, iki yıl sonra da, yani 1909 tarihinde dilimize çevrilmiştir. *Ana* romanı, Gorki'nin eserleri içinde, doğrudan doğruya Çarlık düzeni-

ne karşı yazılmış en güçlü eserdir. Türkiye'de Abdülhamid düzeninin devrilişi ise bu eserin çıkışından bir yıl sonraya rastlar. İstibdat düzenlerine karşı savaşın bir simgesi sayılan *Ana* romanı, o zaman, istibdatla savaşan bütün ülkelerce benimsendiği gibi, ülkemizde de benimsenmiş ve dönemin tanınmış ediplerinden İsmail Müştak ile Muhittin Birgen tarafından dilimize çevrilerek, yine o dönemin en ünlü ve ilerici gazetesi olan *Tanin* gazetesinde tefrika edildikten sonra kitap halinde yayımlanmıştır. Gorki'nin henüz hiçbir hikâyesinin dilimize çevrilmemiş olduğu sıralarda *Ana* romanının dilimize çevrilişi ancak ve ancak bu romanın taşıdığı aktüel ruhla ve bunun o zamanlar istibdat düzeninden yeni kurtulmuş olan Türk toplumunca benimsenmiş olmasıyla açıklanabilir.

O zamanlar Gorki'yi Türkiye'de tanıtan ve ünlü kılan sebepler ne idiyse, onu kendi memleketinde de ünlü kılan sebepler, çok daha geniş ölçüde aynıydı.

Hikâye ustası

Gorki'nin 8-10 romanıyla 10-15 tiyatro eseri bir yana bırakılırsa, eserlerinden geri kalanı, kısa ya da uzun hikâyeleridir. Onun için Gorki'ye dünya çapında bir hikâye ustası gözüyle bakmak mümkündür.

Gerçekten de Gorki büyük çapta bir hikâye ustasıdır. Gorki'nin hikâyeleri kadar, hikâyecilik sanatı üzerine öğütleri de, özellikle genç hikâyeciler için, çok ilginçtir. Gorki'nin hikâye tekniği üzerine neler düşündüğünü anlamamız için, onun kısa hikâye tekniğini öğretmek ve tanıtmak amacıyla, bir dergiye yazdığı mektuptan şu satırları okumak, gerçekten de çok yararlıdır. Hepimizin, hele genç yazarların çok şey öğrenebileceği bu mektubun önemli bölümlerini olduğu gibi aktarıyoruz.

> *30 Gün* dergisini, genç kuşaklara kısa hikâye tekniğini tanıtacak bir dergi haline getirmek niyetinizi çok iyi karşıladım. Çünkü her büyük şey, küçükten doğar. Halbuki bizde öyle bir durum meydana gelmiştir ki, küçük tabanca, okurun üzerine hemen romanla ateş etmeye başlıyor. Ama bu tabanca, hede-

fe isabet ettiremeyip de sağdan soldan saldırılara uğrayınca hemen kusurlarını itiraf mektupları başlıyor: "Kitabımın kusurlarını ben kendim de görüyor ve biliyorum!" Halbuki işin doğrusunu isterseniz, bizim genç yazar, hatası yüzüne vuruluncaya kadar, kendi hatası üzerine ne bir şey biliyordu ne de bilmek istiyordu. Bu yazdığı mektuplar ise, hatasının gençliğine, deneyimsizliğine verilerek hoş görülmesi içindir.

Ama bu bir mazeret değildir. Bir yazar geliştiği gibi okur da gelişir. Bugünün okuru dünün okuruna hiç benzemez! Onun için, bir edip, bir yazar olmak isteyenler şunu iyice bellemelidir: Edebiyat çok sorunlu bir iştir. Bir yazar, büyük edebî türlere, romana geçmeden önce küçük hikâye türünün dikenli yollarından geçmek zorundadır. Roman türü, büyük bir yaşam deneyimi ister.

Ama iyi bir hikâye yazmanın kolay bir iş olduğunu da sanmamalıdır. Hayır; kötü bir roman yazmanın iyi bir hikâye yazmaktan çok kolay olduğunu açıkça söylemek gerekir.

Hikâyecilik, belli birtakım çerçevelerle çevrilmiş çok önce bir sanat koludur. Bu hikâyedeki her gereksiz söz, her gereksiz konuşma ya da sesleniş, okurun kulağında falsolu bir nota, bozuk bir melodi etkisi yapar.

Gorki, yeni yazı yazmaya başlayan genç yazarlara özellikle Çehov'u, Maupassant'ı, Pirandello'yu dikkatle okumalarını öğütlemektedir. Bizce, bu adların en başına Gorki'yi koymak hiç de yanlış bir davranış olmayacaktır.

İŞTE böyle!.. Kazan Üniversitesi'ne okumaya gidiyorum, aşağısı kurtarmıyor.

Üniversite düşüncesini bana, kadın gibi yumuşak bakışlı, sevimli ve çok güzel bir delikanlı olan lise öğrencisi N. Yevreniov aşılamıştı.

Yevreniov, bizim evin tavan arasında otururdu. Beni sık sık, elimde kitapla görürdü. Bu onun ilgisini çekmiş; bir süre sonra tanıştık. Çok geçmeden Yevreniov, bilime büyük bir yeteneğim olduğuna beni de inandırmaya başladı.

Uzun saçlarının perçemlerini zarif bir tavırla sallayarak:

"Doğa," derdi, "sizi bilime hizmet etmek için yaratmış!.."

Ben o zamanlar, bir tavşan olarak da bilime hizmet edilebileceğini henüz bilmiyordum. Yevreniov ise üniversitelerin, özellikle benim gibi gençlere ihtiyacı olduğunu öyle güzel kanıtladı ki... Doğal olarak bu arada Mihayil Lomonosov'un ruhu da azaba sokuldu.

Yevreniov, Kazan'da onun yanında oturacağımı, sonbahar ve kış süresince lise derslerine çalışacağımı, bazı sınavlar vereceğimi –o aynen bazı diyordu– üniversitede devlet hesabına okuyacağımı, beş yıl sonra da bir bilgin olup çıkacağımı söylüyordu. Bütün bunlar çok basit görünüyordu: Çünkü Yevreniov on dokuz yaşında ve iyi yürekli bir gençti.

Yevreniov sınavlarını verince hareket etti. İki hafta sonra, onun arkasından, ben de yola çıktım.

Büyükannem beni uğurlarken:

"Sen," diye öğüt verdi, "insanlara kızma!.. Her şeye kızıyorsun; sert ve gururlu biri oldun! Bu sendeki, büyükbabandan

kalma bir huy. Büyükbaban sanki bundan ne kazandı!.. Yaşadı, yaşadı, sonunda bunayıp gitti, mutsuz ihtiyar!.. Yalnız şurası kulağına küpe olsun. İnsanları yargılayan Tanrı değildir; bundan ancak şeytan hoşlanır. Haydi uğurlar olsun!.."

Esmer, soluk yanaklarından akan gözyaşlarını silerek devam etti:

"Artık bir daha birbirimizi göremeyeceğiz!.. Sen, göçebe oğlan, uzaklara gidiyorsun, bense öleceğim!.."

Son zamanlarda bu sevgili ihtiyardan uzaklaşmıştım, hatta onu pek seyrek görüyordum. Şimdi ise, birdenbire, böylesine yakın, böylesine candan bir insana artık hiçbir zaman rastlayamayacağımı büyük bir acı ile hissediyordum.

Vapurun arka tarafında duruyor ve büyükannemin orada, iskelenin üstünde, bir eliyle nasıl istavroz çıkardığını, öteki eliyle de eski şalının ucundan tutarak yüzünü, insanlara karşı tükenmez bir sevgi pırıltısıyla dolu kara gözlerini nasıl sildiğini seyrediyordum.

Ve işte yarı bir Tatar şehrinde, tek katlı bir evin dar bir odasındaydım. Bu küçük ev, bir tepenin üstünde, dar ve yoksul bir sokağın sonunda bir başına yükseliyordu. Evin duvarlarından biri yabani otların ürediği bir viraneliğe bakıyordu. Burada, tohuma kaçmış pelinlerin, dulavratotlarının, kuzukulaklarının mürver fundalıklarının arasından, tuğla bir binanın yıkıntıları yükseliyordu. Bu yıkıntıların altında sokak köpeklerinin yaşayıp öldüğü geniş bir bodrum vardı. Üniversitelerimden birisi olan bu bodrumu hiç unutmam.

Ana ile iki oğuldan kurulu olan Yevreniov ailesi çok küçük bir emekli aylığı ile geçiniyordu. Kır saçlı, ufak tefek dulun, pazardan gelip, satın aldığı şeyleri mutfaktaki masanın üstüne yayarak az ve kötü bir et parçasından, kendisini hesaba katmaksızın, güçlü kuvvetli üç delikanlıyı doyurabilecek miktarda iyi bir yemeği pişirmek gibi bir problemi ne acı bir üzüntü ile çözmeye çalıştığını daha ilk günlerde gördüm.

Kadıncağız çok sessizdi. Kurşuni gözlerinde, bütün gücünü yitirmiş bir beygirin güçsüz ve umutsuz çabası okunuyordu: Zavallı beygir, yokuşun başına kadar çıkamayacağını bilmekle birlikte yine de yükünü çekmeye devam ediyordu.

Gelişimden üç gün kadar sonra idi. Bir sabah çocuklar henüz uykudayken, mutfakta ona yardım ediyor, sebze ayıklıyordum. Kadın usulca ve ihtiyatla bana sordu:

"Siz niçin geldiniz?.."

"Üniversitede okumaya geldim."

Kaşları, alnının sararmış derisiyle birlikte yukarı kalktı. Elindeki bıçakla parmaklarından birini kesti. Akan kanını emerek kendini bir sandalyeye bıraktı. Hemen sonra yerinden fırlayarak:

"Hay kör şeytan!.." diye söylendi.

Kesilen parmağını mendili ile sararak beni övdü:

"Patates soymasını çok iyi biliyorsunuz!.."

Yok artık, patates soymasını da mı bilmeyecektim!.. Ona, vapurda nasıl çalıştığımı anlattım. Kadın bana:

"Üniversiteye girmek için bunun yeterli olduğunu mu sanıyorsunuz?.." dedi.

O zamanlar nükteden pek anlamazdım. Kadının sorusunu ciddiye aldım ve bilim tapınağının kapılarını bana açacak olan çalışma planlarımı ona uzun uzun anlattım.

Kadın içini çekerek:

"Ah, Nikolay, Nikolay," diye söylendi.

Nikolay ise, tam bu sırada, gözleri uykulu, saçları darmadağınık ve her zamanki gibi neşeli bir halde, yüzünü yıkamak için mutfağa girdi ve annesine dönerek:

"Anne," dedi, "Tatar böreği yapsan ne iyi olur!.."

Kadın:

"Peki," diye razı oldu.

Aşçılık sanatındaki bilgimi göstermek düşüncesiyle, Tatar böreği için etin hem az, hem de kötü olduğunu söyledim.

Bunları söyleyince Varvara İvanovna içerledi, bana dönerek öyle ağır birkaç söz söyledi ki, kulaklarım kıpkırmızı oldu ve âdeta yukarı doğru uzadı. Kadın, elindeki havuç demetini masanın üstüne fırlatarak mutfaktan çıktı. Nikolay, bana göz ederek kadının bu davranışını:

"Canı sıkkın!.." sözleriyle açıkladı.

Sonra bir sandalyeye oturarak bana, genellikle kadınların erkeklerden daha sinirli olduğunu, onların yaradılışlarının böyle olduğunu, bu durumun, su götürmez kesinlikle tanınmış bir bilgin, galiba bir İsviçreli tarafından ispat edildiğini anlattı. John Stuart Mill adlı İngiliz'in de bu sorun üzerine bazı şeyler söylemiş olduğunu ekledi.

Bana bir şeyler öğretmek Nikolay'ın pek hoşuna gidiyordu. Her fırsattan faydalanarak, bilmeden yaşanılması mümkün olmayan, zorunlu bazı şeyleri kafama sokmaya çalışırdı. Onu bütün kalbimle dinler, Foucault, La Rochefoucauld, La Rochejaquelein kafamda bir kişi olarak birleşir ve ben Lavoisier'nin mi, Dumouriez'in, yoksa Dumouriez'in mi Lavoisier'nin kafasını kestiğini bir türlü ayırt edemezdim!..

Bu iyi yürekli delikanlı beni "adam etmeyi" bütün kalbiyle arzular, bunu büyük bir inançla vaat ederdi. Ama benimle ciddi olarak uğraşabilmesi için ne vakti, ne de öteki gerekli şartları vardı. Gençliğe özgü bencillik ve havailiği, evi idare etmek için annesinin ne büyük zorluklara katlandığını, ne tür kurnazlıklara başvurduğunu görmesine engel oluyordu. Ağır ve sessiz bir lise öğrencisi olan kardeşi ise, bunları onun kadar bile hissetmiyordu. Halbuki ben, mutfakta olup biten karışık kimya ve tasarruf hokkabazlıklarını en ince ayrıntılarına kadar çoktan öğrenmiş bulunuyordum. Çocuklarının midelerini her gün aldatmak, üstelik de çirkin suratlı, acayip tavırlı benim gibi bir eklemeyi doyurmak için kadıncağızın ne gibi el çabukluklarına başvurmak zorunda kaldığını pekâlâ görüyordum. Payıma düşen her ekmek lokması, çok doğal olarak, mideme bir taş parçası gibi oturuyordu.

Kendime bir iş aramaya başladım. Öğle yemeğimi yememek için sabahleyin, çok erken evden çıkıyor, kötü havalarda ise viranelikteki bodrumda oturuyordum. Orada, kedi ve köpek leşlerinin pis kokuları içinde yağmur sağanakları ve rüzgâr uğultuları arasında, üniversitenin benim için hayalden başka bir şey olmadığını, İran'a gitmekle çok daha akıllıca hareket etmiş olacağımı pek çabuk anladım. Ben artık kendimi, buğday tanelerini birer elma büyüklüğünde, patatesleri birer pud* ağırlığında yetiştirme metodunu bulan ve genel olarak kendimden başkalarının da üzerinde bu kadar güçlükle yürüdüğü şu toprak için bir sürü hayırlı iş yapan aksakallı bir sihirbaz gibi görüyorum.

Ben artık olağanüstü serüvenler ve büyük projeler hayal etmesini öğrenmiştim. Hayatımın acı günlerinde bunun bana çok yararı dokundu. Böyle günler hayatımda hiç de az olmadığı için, hayal kurmaya gittikçe daha çok alıştım. Dışarıdan bir yardım beklemiyordum. Hiçbir mutlu rastlantıya da bel bağlamıyordum. Ama irademin gittikçe güçlendiğini fark ediyordum. Hayat şartları benim için zorlaştığı ölçüde kendimi daha güçlü, hatta daha akıllı hissediyordum. İnsanı insan yapan şeyin, çevresine gösterdiği direniş olduğunu çok erken anlamıştım.

Aç kalmamak için Volga kıyılarına, günde on beş yirmi kapik kazanmanın kolay olduğu liman ve iskelelere gittim. Orada kendimi hamallar, serseriler, yankesiciler arasında, ısıdan akkor haline gelmiş kömürlerin arasındaki bir demir parçası gibi hissediyordum. Her gün bir yığın keskin ve yakıcı izlenimle dopdolu bir hale geliyordum. Orada başıboş hırsların, kaba içgüdülerin insanları, kasırgaya yakalanmış gibi önümde yuvarlanıyordu. Onların hayata duyduğu öfke ve hınç, dünyadaki her şeye gösterdikleri alaycı düşmanlık, kendilerine olan ilgisizlik, beni bu insanlara doğru çekiyor, bende, bunların kemirici çevrelerine karışmak isteğini uyandırıyordu.

* 16 kilogram değerinde bir ağırlık ölçüsüdür. *-çev.*

BretHarte ve okuduğum bir yığın öteki "bulvar" romanı, bu çevreye duyduğum sempatiyi büsbütün artırıyordu. Öğretmen okulu eski öğrencilerinden olup şimdi profesyonel bir hırsız olan ve hayatın ağır yumruklarını yiyen veremli Başkin bana büyük bir cerbeze ile şunları aşılamaya çalışırdı:

"Niye öyle çekingen bir kız gibi ezilip büzülüyorsun? Yoksa namusunu kaybetmekten mi korkuyorsun? Bir kız için namusu, onun bütün varı yoğudur; halbuki senin için, bir boyunduruktan başka bir şey değildir. Öküz, namuslu olduğu için, karnını samanla doyurmaya mahkûmdur."

Kızıla çalan saçlarıyla, aktörce tıraşıyla, küçücük vücudunun çevik ve yumuşak hareketleriyle Başkin, bir kedi yavrusunu andırırdı. Bana karşı koruyucu bir öğretmen tavrı takınırdı. Bütün ruhuyla bana başarı ve mutluluk dilediğini görüyordum.

Çok zeki olan Başkin, bir hayli de iyi kitap okumuştu. Bunların içinde hepsinden çok *Monte Cristo Kontu* hoşuna gidiyordu.

"Bu kitapta, hem düşünce, hem de duygu var," derdi.

Kadınları severdi. Onlardan, ağzını şapırdatarak, büyük bir ihtirasla, kırılmış vücudunda bir çeşit çırpınmayla, âdeta kendinden geçerek söz ederdi. Bu çırpınmada hastalığa benzer bir şeyler vardı ve bu, bende bir tiksinti uyandırırdı. Ama sözlerinin güzelliğini duyarak, onu dikkatle dinlerdim.

Yüzünün sarı derisi pembeleşerek ve siyah gözleri sevinçle parlayarak:

"Kadın, kadın!.." diye şarkı okur gibi konuşmaya başlardı. "Kadın için her şeyi yaparım. Nasıl şeytan için günah diye bir şey yoksa kadın için de günah yoktur. Sevdalı olarak yaşa: Dünyada bundan iyi bir şey henüz icat edilmemiştir."

Çok güzel hikâye anlatırdı. Orospular için, mutsuz bir aşkın acılarını haykıran dokunaklı şarkıları kolaylıkla yazardı. Onun şarkıları bütün Volga şehirlerinde söylenirdi. Birçok şarkısı arasında çok yaygın olan bu şarkı da onundu:

"Güzel değilim, fakirim;
Hem elbisem de kötüdür.
Bundan ötürü bu kızı
Kocaya alan olmuyor."

Müzisyenler gibi ince uzun parmaklı, gösterişli, şık ve karışık bir adam olan Trusov da beni severdi. Denizciler varoşunda, üzerinde "Saat Tamircisi" yazılı olan bir dükkânı vardı; ama kendisi çalınmış malları sürmekle geçinirdi.

Kır düşmüş sakalını önemli bir tavırla sıvazlayarak ve kestane rengindeki hileci gözlerini kırpıştırarak:

"Sen Maksimiç," derdi, "hırsızlığa alışına! Görüyorum ki senin yolun başkadır. Sen maneviyat adamısın!.."

"Maneviyat ne demek?.."

"Yani, hiçbir şeyi kıskanmayan, sadece merak gösteren bir adam."

Bu tarif bana uymuyordu; çünkü benim de çok şeyde gözüm kalmış, ben de çok kimseyi kıskanmıştım. Şunu söylemeliyim ki, benim kıskançlığımı kamçılayan noktalardan biri, Başkin'in, kendine özgü, âdeta şiir söyler gibi beklenmedik benzetmelerle söz söyleme yeteneği idi.

Onun, bir aşk macerası üzerine anlattığı şu hikâyenin baş tarafını bugün bile hatırlarım:

"Bulanık bir gece idi. Yoksul Sviyajesk şehrinin bir otel odasında, kovukta bir baykuş gibi oturuyorum. Mevsim sonbahar, aylardan ekim ayı; tembel bir yağmur yağıyor. Rüzgâr, tıpkı hakaret görmüş bir Tatarın bitmek tükenmek bilmeyen, oy, oy, oy diye uzayıp giden şarkısı gibi inliyor...

...İşte o kadın geldi. Hafif, gün doğuşundaki bulutlar gibi pembe... Gözlerinde ise, ruhunun aldatıcı temizliği var. Temiz, dürüst bir sesle, 'Sevgilim,' diyor, 'sana karşı hiç suçum yok.' Yalan söylediğini biliyorum; ama yine de sözlerinin doğruluğuna inanıyorum. Aklım, yalan söylediğine kuvvetle inanıyor. Ama kalbim buna bir türlü inanmak istemiyor!"

Anlatırken, ritmik bir biçimde sallanır, gözlerini yumarak, sık sık, yumuşak bir hareketle elini göğsüne, kalbinin bulunduğu yere götürürdü.

Sesi boğuk ve kısıktı. Ama canlı sözlerinde bir bülbül ezgisi hissedilirdi.

Ben Trusov'u da kıskanırdım. Bu adam, Sibirya, Hive, Buhara üzerine çok ilginç şeyler anlatır, papazların yaşayışı ile ilgili gülünç ve onları çok kötüleyici şeyler hikâye ederdi. Bir seferinde ise, esrarlı bir tavırla, Çar III. Aleksandr için "Bu çar, işinin ehli bir adam," demişti.

Bu Trusov bana, romanların sonunda –okurlar için bir sürpriz meydana getirecek biçimde– birdenbire iyi yürekli kişiler haline geliveren "canilerden" biri gibi görünürdü.

Bazen bu adamlar, sıkıntılı ve boğucu gecelerde Kazanka Irmağını aşarak, karşı kıyıdaki çayırlara, fundalıklara gider ve orada kendi işlerinden, çoğunlukla hayatın çetinliğinden, insan ilişkilerinin tuhaf çapraşıklığından, özellikle bol bol kadınlardan söz ederek yiyip içerlerdi. Kadınlar üzerine konuşurlarken, öfke ile, üzüntü ile, bazen de dokunaklı bir dil ile ve hemen hemen çok defa korkunç sürprizlerle dolu bir karanlığa bakıyormuş gibi bir duygu ile söz ederlerdi. Ben de iki üç gecemi onlarla birlikte, donuk yıldızlı karanlık kubbenin altında, sık söğüt ağaçlarıyla örtülü vadinin boğucu sıcaklığında geçirdim. Volga'nın yakınlığıyla ıslanan karanlıkta, gemilerin direklerindeki ışıklar, altın örümcekler halinde her yana kayıyor, dağlık kıyıların koyu karanlığında ateşten yuvarlak kakmalar görünüyordu; bu pırıltılar, zengin Uslon köyünün meyhane ve evlerinin pencerelerinden vuran ışıklardır. Vapurların çarkları, boğuk sesler çıkararak suya çarpıyor, bir sal kafilesindeki gemiciler, boğazlarını yırtarcasına kurtlar gibi uluyor, uzak bir yerde, bir çekicin demire vuruşu işitiliyor, birinin ruhu yavaş yavaş yanıyormuş gibi hazin bir şarkı perde perde yükseliyor ve yüreklere, kül gibi bir hüzün çöküyordu.

Ama, hayatı düşünen ve âdeta birbirlerini dinlemeden, her biri yalnız kendisini ilgilendiren şeylerden konuşan bu insanların yavaşça kayan sözlerini işitmek bundan da hazindi. Bunlar, fundalıkların altına oturmuş veya yatmış bir halde sigara, seyrek olarak da –o da iştahsız– votka ya da bira içiyor, geçmişi, eski anıları tazeliyorlardı.

Gece karanlığının yere mıhladığı birisi:

"Bakınız, benim başımdan da şöyle bir şey geçmişti," diye anlatmaya başlıyor.

Hikâyeyi dinledikten sonra:

"Böylesi de olur, her şey olur!" diye onu doğruluyorlar.

"Oldu", "Olur", "Olmuştu" sözcüklerini işitiyorum. Ve bana öyle geliyor ki, bu gece bu adamlar, hayatlarının son demlerini yaşıyor: Olan olmuş, bundan sonra artık hiçbir şey olmayacaktır!

Bu beni Başkin'den ve Trusov'dan uzaklaştırıyordu. Ama yine de hoşuma gidiyorlardı. Başımdan geçenlerin mantığına uyarak onlarla birlikte gitmiş olsaydım, çok doğal bir davranışta bulunmuş olacaktım. Yükselme ve öğrenime başlama umutlarımın yıkılışı da beni onlara itiyordu. Aç, kızgın ve dertli olduğum saatlerde, kendimi –yalnız "kutsal mülkiyet kurumuna" karşı değil– suç işlemeye de yatkın görüyordum. Ama gençliğin romantizmi, yürümeye mahkûm olduğum yolu değiştirmeme engel oluyordu. Hümanist Bret Harte'tan ve bulvar romanlarından başka bir hayli de ciddi kitap okumuştum. Bu kitaplar bende belirsiz –ama şimdiye kadar gördüklerimin hepsinden daha önemli– bir şeye karşı bir eğilim uyandırdılar.

Yine bu sıralarda yeni yeni ahbaplar ve yeni izlenimler edinmiştim. Yevreniov'ların evi sırasındaki viranelikte lise öğrencileri çelik çomak oynamak için toplanırdı. Bunlardan Guriy Pletnev adlı biri beni büyülemişti. Esmer tenli, bir Japon gibi mavimtrak saçlı, âdeta barut sürmüş gibi yüzü siyah beneklerle örtülü, olağanüstü neşeli, oyunda çevik, sözde hazır cevap olan

bu delikanlı, çeşitli yeteneklerin tohumunu taşıyordu. Hemen hemen bütün yetenekli Ruslar gibi o da, doğanın kendisine vermiş olduğu olanaklarla yetiniyor, bunları ne çoğaltmaya ne de geliştirmeye çalışıyordu. Hassas bir kulağı, olağanüstü bir müzik duygusu olan ve müziği seven Pletnev, ustaca kemençe, balalayka ve armonika çalar, daha soylu, daha güç müzik aletlerini öğrenmeye heves etmezdi. Yoksuldu; fena giyinirdi. Ama onun buruşuk, yırtık pırtık gömleği, yamalı pantolonları, biçimini kaybetmiş delik çizmeleri, pervasızlığına, damarlı vücudunun atılgan hareketlerine, geniş jestlerine pek yaraşırdı.

Pletnev, ağır ve uzun bir hastalıktan ayağa yeni kalkmış bir insana ya da daha dün hapishaneden çıkmış bir mahkûma benziyordu. Hayatta her şey onun için yeni ve güzeldi. Her şey onda gürültülü bir neşe uyandırırdı. Bir kestanefişeği gibi zıp zıp zıplardı.

Zor ve tehlikeli yaşayışımı öğrenince, kendisiyle birlikte oturmamı ve köy öğretmenliğine hazırlanmamı teklif etti. "Ben artık 'Marusovka' denilen ve herhalde Kazan öğrencilerinin birkaç kuşağı tarafından bilinen tuhaf, neşeli, pis bir evdeyim," dedi. Burası; aç öğrenciler, orospular ve artık çağları geçmiş birtakım insan hayaletleri tarafından, âdeta sahibinden zaptedilmiş Ribnoriyadski Sokağındaki yarı yıkık, büyük bir evdi. Pletnev, tavan arasına çıkan merdivenin altındaki koridorda oturuyordu; yatağı burada, masası ile sandalyesi de koridorun sonundaki pencerenin yanında idi; bütün eşyası da buydu. Koridora üç kapı açılıyordu. Bu kapıların örttüğü odaların ikisinde orospular, birinde ise Papaz Okulu öğrencilerinden veremli bir matematikçi oturuyordu. Bu, uzun boylu, zayıf, kirli paçavraların zorlukla örtebildiği, her yanı kırmızı ve sert kıllarla kaplı, âdeta korkunç bir adamdı. Paçavraların yırtıklarından morarmış bir deri ile kaburgaları korkunç bir biçimde sırıtıyordu.

Bu adam galiba sadece, kan çıkıncaya kadar kemirdiği kendi tırnaklarıyla besleniyordu. Gece gündüz bir şeyler çizer, bir şeyler hesaplar ve hiç durmadan boğuk sesler çıkararak boğuk

boğuk öksürürdü. Orospular deli diye ondan korkarlardı. Ama ona acıdıkları için de, kapısının önüne ekmek, çay ve şeker bırakırlardı. O bu paketleri yerden kaldırır ve yorulmuş bir beygir gibi soluyarak odasına götürürdü. Şayet orospular herhangi bir sebepten ötürü, her günkü sadakalarını getirmez ya da getirmeyi unuturlarsa, kapısını açar ve kısık bir sesle koridora doğru:

"Ekmek!.." diye bağırırdı.

Siyah çukurların içine gömülmüş gözlerinde, kendi büyüklüğünü anlayan bir manyağın gururu parlardı. Bazen onu ufak tefek, kambur, çarpık bacaklı, şişkin burnu üzerinde kocaman bir gözlük bulunan, kır saçlı, sarı ve köse suratında hileci bir gülümseme parlayan, çirkin ve tuhaf görünüşlü bir adam görmeye gelirdi. Bunlar kapıyı sımsıkı kapar ve tuhaf bir sessizlik içinde, saatlerce hiçbir şey konuşmadan otururlardı. Yalnız bir defasında gece geç vakit, matematikçinin kısık ve öfkeli haykırışlarıyla uyandım:

"Ben de sana diyorum ki, hapishane! Geometri... bir demir kafestir; evet!.. Bir fare kapanıdır!.. Bir hapishanedir!"

Çirkin ve garip görünüşlü kambur, çığlığa benzer bir sesle gülüyor ve tuhaf bir kelimeyi birçok defa tekrarlıyordu. Matematikçi ansızın köpürdü:

"Lanet olası herif, defol!.."

Misafir homurdanarak, bağırarak ve geniş bir pelerine sarınarak koridora fırladığı zaman, uzun ve korkunç matematikçi kapının eşiğinde durmuş ve parmaklarını karmakarışık saçlarına sokmuş bir halde bağırıyordu:

"Öklid bir aptaldır! Aptaaal! Ben sana Tanrının bu Yunandan daha akıllı olduğunu ispat edeceğim!.."

Kapıyı öyle bir şiddetle kapadı ki, odasında, gürültü ile bir şeyler yere düştü.

Bu adamın, matematik yolu ile Tanrının varlığını ispat etmeye çalıştığını, çok geçmeden öğrendim. Ama bunu başarmaya zaman bulamadan ölüp gitti.

Pletnev bir matbaada, bir gazetenin gece düzeltmeni olarak çalışıyordu. Gecede on bir kapik kazanıyordu. Benim hiçbir şey kazanamadığım günler, günde dört funt* ekmek, iki kapiklik çay ve üç kapiklik şeker ile geçinirdik. Halbuki benim çalışmaya vaktim yoktu; öğrenim yapmak zorundaydım. Bilimi büyük bir zorlukla sindiriyordum. Hele gramerin, doğaya aykırı denecek kadar dar ve basmakalıp biçimleri beni eziyordu. Canlı, zor, kıvrak ve akıcı Rusçayı bu kalıplara bir türlü sığdıramıyordum. Ama kısa bir zaman sonra öğrenime "çok erken" başladığım, hatta köy öğretmenliği sınavını kazansam bile, yaşımın küçüklüğü dolayısıyla beni hiçbir yere tayin etmeyecekleri anlaşıldı; kendi hesabıma buna ben de sevindim.

Pletnev'le bir yatakta, geceleri ben, gündüzleri o olmak üzere uyuyorduk. Pletnev, uykusuz geçen bir geceden sonra daha çok kararmış bir yüzle, kızarmış gözlerle, bitkin bir halde sabahleyin erkenden gelirdi. Ben hemen lokantaya, sıcak su almaya koşardım. Semaverimiz yoktu. Sonra pencerenin yanına oturarak çayla ekmek yerdik. Pletnev bana gazete havadislerini anlatır, alkolik fıkracı "Kızıl Domino"nun eğlenceli şiirlerini okur, hayata karşı takındığı alaycı tavırlarıyla beni şaşırtırdı. Bana öyle geliyor ki, Pletnev'in hayata karşı davranışı, eski kadın elbiseleri alıp satan ve kadın tellallığıyla uğraşan koca suratlı Galkina karıya olan davranışından pek de farklı değildi.

Pletnev bu kadından merdiven altında bir köşe kiralamıştı; ama bu "ev" için verecek parası olmadığından neşeli şakalarla, armonika çalmakla ve dokunaklı şarkılar söylemekle kirasını öderdi. Pletnev, tenor sesiyle bu şarkıları söylediği zaman gözlerinde alaycı bir pırıltı tutuşurdu. Galkina karı gençliğinde opera korosunda şarkıcılık yapmıştı. Bunun için şarkıdan anlar ve sık sık küstah gözlerinden, bir sarhoşa ve bir obura has mavimtırak yanakları üzerine bol bol yaşlar dökülürdü. Kadın kalın par-

* 400 gramlık bir ağırlık ölçüsüdür. *-çev.*

maklarıyla yanaklarındaki gözyaşlarını siler, sonra da kirli bir mendille parmaklarını kurulardı. İçini çekerek:

"Ah, Gusoçka,"* derdi, "siz bir artistsiniz!.. Bir parçacık daha güzel olsaydınız size iyi bir kısmet bulurdum. Ben nice nice delikanlıya, yalnız yaşamaktan canı sıkılan kadınlar bulmuşumdur."

Böyle "delikanlılardan" biri şuracıkta, hemen bizim üstümüzde oturuyordu. Bu, bir kürk işçisinin oğlu olan orta boylu, geniş omuzlu bir öğrenci idi; çirkin denecek kadar dar kalçalarıyla, sivri köşesi aşağıya dönük bir üçgeni andırıyordu. Üçgenin bu sivri köşesi biraz kırık gibi idi. Öğrencinin ayakları, tıpkı bir kadın ayağı gibi küçüktü. Omuzları arasına iyice gömülü olan başı da küçük ve fırça gibi kırmızı saçlarla örtülü idi. Beyaz ve kansız yüzünde ise patlak ve yeşil gözleri mahzun mahzun açılıp kapanırdı.

Binbir zorlukla, serseri bir köpek gibi aç kalarak, babasının isteğine karşı koyarak liseyi bitirmek ve üniversiteye girmek kurnazlığını gösterebilmişti. Ama, içli, yumuşak bas bir sesi olduğu meydana çıkınca şarkı söylemeye heves etmişti.

Galkina karı, delikanlıyı bu sırada eline geçirmiş, onu kırk yaşlarında zengin bir tüccar kadına yamamıştı. Kadının oğlu üniversitenin üçüncü sınıfında idi. Kızı ise, liseyi bitirmişti. Tüccar kadın zayıf, kuru, bir asker gibi dimdik, dünyasından geçmiş bir rahibe gibi muşmula suratlı, karanlık çukurların içine gömülü kocaman kurşuni gözlü, siyah elbiseli bir kadındı. Başında modası geçmiş bir başlık taşır, kulaklarında taşları çiğ yeşil renkte küpeler sallanırdı.

Bazen akşamları ya da sabahleyin erkenden öğrencisine gelirdi. Ben birçok defa bu kadının sokak kapısından âdeta sıçrayarak nasıl girdiğini, kararlı adımlarla avludan nasıl geçtiğini görmüştüm. Yüzü korkunç görünürdü, dudakları ise öylesine

---

* Guriy adının küçültülmüşüdür. *-çev.*

kısılmış olurdu ki, âdeta hiç görünmezdi. Gerektiğinden çok açılmış gözleri üzgün ve mahzun, ileri doğru bakardı; sanki kör izlenimini verirdi. Ona çirkin denemezdi. Ama onda âdeta vücudunu geren, acıtıncaya kadar yüzünü sıkan ve kendisini çirkin gösteren bir gerginlik, açıkça hissediliyordu.

Pletnev:

"Bak, bak," dedi, "âdeta çılgın!"

Öğrenci, tüccar kadından nefret eder, ondan kaçar ve saklanırdı. Kadınsa, acımasız bir alacaklı ya da bir polis hafiyesi gibi onu izlerdi.

Öğrenci, sarhoş olduğu zamanlar pişman olur, "Ben utangaç bir insanım," diye söylenirdi. "Şarkı söylemek benim neyime? Bu suratla ve bu vücutla beni sahneye bile sokmazlar, hayır, sokmazlar!.."

Pletnev ona öğüt verirdi:

"Bu can sıkıcı işe bir son ver."

"Evet. Ama kadına acıyorum. Ondan tiksiniyorum halbuki, ama yine de ona acıyorum. Bir bilseniz bu kadının nasıl..."

Biz biliyorduk, çünkü bu kadının merdivende durarak gece vakti boğuk ve dokunaklı bir sesle nasıl yalvardığını işitmiştik:

"Tanrının rızası için... İsa hakkı için güvercinim!.."

Bu kadın büyük bir fabrikanın sahibi idi. Evi, arabası vardı. Ebe okuluna binlerce ruble verir, öte yandan da bir dilenci gibi sevgi dilenirdi.

Sabah çayından sonra Pletnev uykuya yatar, ben ise iş aramaya giderdim. Gece geç vakit, Pletnev'in matbaaya gitme zamanı gelince, eve dönerdim. Şayet ekmek, sucuk ve haşlanmış "işkembe" getirebilmiş isem, bunları yarı yarıya paylaşırdık. Pletnev kendi payını yanında götürürdü.

Yalnız kalınca "Marusovka"nın koridorlarını, köşe bucağını dolaşır ve benim için yeni olan bu insanların nasıl yaşadığını incelerdim. Ev tıklım tıklım doluydu ve bir karınca yuvasını andırıyordu. Evin her yanı ekşi ve keskin bir koku yayıyor; her

köşesinde koyu ve insanlara düşman birtakım gölgeler gizleniyordu. Eve, sabahtan gecenin geç saatlerine kadar süren bir uğultu hakimdi. Dikişçi kadınların dikiş makineleri hiç durmadan tıkırdar, operet şarkıcıları seslerini prova eder, öğrencilerin baso şarkıları ortalığı çınlatır, içkili ve yarı deli bir aktör yüksek sesle rolünü ezberler, çakırkeyf orospular isterik bir tavırla bağırışır ve benim kafamda, doğal, ama çözülemeyen şöyle bir soru belirirdi:

"Bütün bunlar niye?"

Bu aç gençler arasında dazlak kafalı, elmacık kemikleri çıkık, incecik bacakları üzerinde kocaman bir karnı olan, büyük ağızlı, beygir dişli, kırmızı tüylü bir adam, bir serseri gibi dolaşır dururdu. Dişlerinden ötürü ona "Kırmızı beygir" adını takmışlardı. Simbirsk tüccarlarından birtakım akrabalarıyla üç yıldan beri sürüp giden bir davası vardı. Her önüne gelene:

"Yaşamak heveslisi değilim ama, onları mahvedeceğim. Sürüm sürüm süründüreceğim. Onlara üç yıl dilencilik ettireceğim; sonra da, mahkeme kararıyla onlardan aldığım her şeyi kendilerine geri vererek, 'Nasıl, hergeleler!' diyeceğim, Gördünüz mü?"

Ona sorarlardı:

"Beygir, hayattaki amacın bu mudur?"

"Bütün varlığımla, bütün ruhumla bu işe sarıldım; bundan başka hiçbir şey yapamam."

Tanrının her günü il mahkemesine, hükümet dairelerine, avukatına uğrardı. Akşamları sık sık, araba ile bir yığın çıkın, paket, şişe getirir ve tavanı sarkmış, döşemeleri eğrilmiş kirli odasında gürültülü ziyafetler verirdi. Öğrencileri, dikişçi kadınları, kısacası biraz içmek ve karın doyurmak isteyen herkesi bu ziyafetlere çağırırdı. "Kırmızı beygir"in kendisi yalnızca, sofra örtüsünde, elbiselerde, hatta döşemede bile, yıkanmakla çıkmayan sabit, koyu kırmızı lekeler bırakan rom içerdi.

Beygir kafayı çekince, ulumaya başlardı:

"Benim sevgili kuşlarım!.. Sizi seviyorum. Namuslu insanlarsınız siz!.. Bense zalim bir alçak, bir timsahım! Akrabalarımı mahvetmek istiyorum. Ve mahvedeceğim de!.. Vallahi billahi!.. Yaşamak istemiyorum, ama..."

"Beygir"in gözleri şikâyetle kırpışır, elmacık kemikleri çıkık çirkin suratı sarhoş gözyaşlarıyla ıslanırdı. Yanaklarındaki bu gözyaşlarını avuçlarıyla siler, avuçlarını da dizlerinde kurulardı. Pantolonları her zaman yağ lekeleri ile doluydu.

"Bu sizinki yaşayış mı?" diye haykırırdı. "Açlık, soğuk, üstte yok, başta yok... Kanun mu bu sanki?.. İnsan böyle bir yaşayışla ne öğrenebilir? Ah, çar babamız sizin nasıl yaşadığınızı bir bilse!.."

Ve cebinden çeşitli renklerde bir banknot tomarı çıkararak:

"Kimin paraya ihtiyacı var?" diye sorardı. "Alınız kardeşler!.."

Şarkıcı kızlar, dikişçi kadınlar büyük bir hırsla bu paraları onun kıllı ellerinden kapardı. O, kahkahalarla gülerek:

"Canım," derdi, "bu size değil, öğrencilere!.."

Ama öğrenciler paraya el sürmezdi. Kürk işçisinin oğlu öfkeli bir tavırla:

"Şeytan alsın paralarını," diye bağırırdı.

Hele bir seferinde, sarhoş iken, sert bir topak halinde, Pletnev'e on rublelik bir banknot tomarı getirmiş ve masanın üzerine atarak:

"Al, lazım mı?.. Bana lazım değil!.." demişti.

Sonra bizim yatağa uzanarak, bağırıp çağırmış ve ağlamıştı; o kadar ki, başına su dökmek ve onu ayıltmak gerekmişti. Sızdığı zaman Pletnev, paraları açıp düzeltmeyi denedi. Ama bunun imkânsız olduğu anlaşıldı. Çünkü paralar öylesine sımsıkı birbirine yapışmıştı ki, onları birbirinden ayırmak için su ile ıslatmak gerekliydi.

Pencereleri, bitişik evin taş duvarlarına bakan dumanlı ve kirli oda, bugün sıkıcı, gürültülü, ağır ve boğucu. "Beygir" herkesten çok bağırıyor. Ona soruyorum:

"Niçin bir otelde oturmuyorsunuz da burada oturuyorsunuz?"

"Keyfim için yavrum!.. Sizlerle bir arada olunca canım sıkılmıyor."

Kürk işçisinin oğlu onu doğruluyor:

"Doğru, Beygir!.. Ben de öyle. Bir başka yerde olsam, mahvolurdum..."

Beygir, Pletnev'den rica ediyor:

"Çal!.. Şarkı söyle..."

Pletnev çalgısını dizlerine koyarak söylüyor:

"Doğ be, doğ kırmızı güneş."

İnsanın ruhuna işleyen yumuşak bir sesi vardı.

Oda sessizleşiyor, herkes çalgının tellerinden çıkan şikâyeti, ezgiyi ve hafif uyumu düşünceli düşünceli dinliyor.

Tüccar kadının mutsuz avutucusu homurdanıyor:

"Hay şeytan, ne güzel!"

Bu eski evin tuhaf kiracıları arasında adına neşe dedikleri Tanrı vergisine sahip olan bizim Guriy Pletnev, cin ve peri masallarındaki iyi yürekli insanların rolünü oynuyordu. Gençliğin parlak renklerini taşıyan ruhu, güzel şakalar, hoş şarkılar, insanların alışkanlık ve gelenekleriyle alay eden keskin nüktelerle, hayatın haksızlıkları üzerine söylenmiş cesur sözlerle, hayatı havai fişekler gibi aydınlatıyordu.

Yirmi yaşını daha yeni bitirmişti. Görünüşü bir çocuğu andırıyordu. Ama evdekilerin hepsi de ona, zor durumlarda akıllıca öğütlerde bulunabilen ve her zaman, şu veya bu biçimde yardımı dokunabilen bir adam gözüyle bakıyordu. İyi insanlar onu sever, kötüler ise ondan korkardı. Hatta ihtiyar nokta polisi Nikiforiç bile, onu daima bir tilki gülüşüyle selamlardı.

"Marusovka"nın avlusu bir pasajdı. Bu pasaj, Ribnoriyatski Sokağı ile Staro-Gorseçnaya Sokağını birbirine bağlardı. Staro-Gorseçnaya'da oturduğumuz evin kapısından pek de uzak olmayan bir yerde Nikiforiç'in kulübesi bir köşeye yerleştirilmişti.

Bu adam, bizim mahallenin nokta polisi idi. Uzun boylu, zeki yüzlü, tatlı gülüşlü, kurnaz bakışlı, zayıf bir ihtiyar olan Nikiforiç'in göğsü nişanlarla süslü idi.

Nikiforiç, bu gürültülü koloninin geçmiş ve gelecek insanlarına dikkatli bir ilgi gösterirdi. Günde birkaç kez avluda görünürdü; ağır ağır yürür ve hayvanat bahçesindeki yırtıcı hayvan kafeslerini inceleyen memurların tavrıyla odaların pencerelerini gözden geçirirdi.

Kışın, evin dairelerinden birinde, Skobelev'in, Ahal-Tekin seferine katılmış Georgief süvarilerinden tek kollu subay Smirnov'la er Muratov'u tutukladılar. Gerek bunları, gerekse Zobin'i, Ovsiyankin'i, Grigoryef'i, Krilof'u ve daha birkaç kişiyi gizli bir matbaa kurmaya kalkıştıkları için tevkif etmişlerdi. Smirnov'la Muratov bu amaçla şehrin kalabalık bir caddesinde bulunan Klüçnikof'un matbaasına pazar günü, güpegündüz harf aşırmaya gitmiş, işte onları bu iş üzerinde yakalamışlardı. Bir defasında da geceleyin jandarmalar, "Marusovka" kiracılarından -kendisine "gezgin çan kulesi" adını taktığım- uzun boylu, mahzun yüzlü birini yakalamışlardı. Sabahleyin bunu haber alan Pletnev, heyecanla siyah saçlarını karıştırarak bana:

"Bana bak, Maksimiç," dedi, "çabuk koş kardeş!"

Nereye koşmam gerektiğini anlatarak ilave etti:

"Dikkat et, ihtiyatlı ol! Belki orada hafiyeler vardır..."

Bu gizli iş beni çok sevindirdi. Bir kırlangıç çabukluğu ile Amiral Mahallesi'ne uçtum. Orada, karanlık bir kazancı dükkânında, kıvırcık saçlı, doğal denmeyecek biçimde mavi gözlü bir delikanlı gördüm. Delikanlı bir tencereyi kalaylıyordu, ama bir işçiye benzemiyordu. Köşede, mengene başında, beyaz saçlarında kayış bulunan küçük bir ihtiyar, bir musluğu sıkıştırmakla uğraşıyordu.

Ben kazancıya:

"Sizde iş bulunur mu?" diye sordum.

Küçük ihtiyar, öfkeli öfkeli cevap verdi:

"Bizde var, ama sana göre yok!.."

Delikanlı bana gözucuyla şöyle bir baktıktan sonra başını yine tencerenin üzerine eğdi. Yavaşça ayağımla ayağına dokundum. O, âdeta üzerime fırlatmaya hazırlanıyormuş gibi, tencereyi sapından tutarak, hayret ve öfkeyle mavi gözlerini bana dikti... Ama kendisine göz ettiğimi görünce, sakin bir tavırla:

"Haydi git, git," dedi.

Ona bir daha göz ederek dükkândan çıktım ve sokakta durdum. Kıvırcık saçlı delikanlı da gerinerek dükkândan çıktı ve bir sigara yakarak sessizce gözlerini bana dikti.

"Siz Tihon musunuz?"

"Evet!.."

"Piyotr'u yakaladılar."

Gözleriyle beni süzerek, öfkeli öfkeli kaşlarını çattı:

"Hangi Piyotr bu?.."

"Uzun, hani şu zangoca benzeyen."

"Ee, sonra?"

"Hepsi bu kadar."

Kazancı:

"Piyotr'dan, zangoçtan ve daha bilmem kimlerden bana ne?.." diye sordu. Sorusunun biçiminden, onun bir işçi olmadığını kesin olarak anladım. Bana verilen işi becerebildiğim için gururlanarak koşa koşa geldim.

"Gizli" işlere ilk girişim işte böyle olmuştu. Guriy Pletnev'in o adamlarla ilişkisi vardı. Ama, beni de bu işlere sokması için yaptığım ricalara karşılık:

"Kardeş," derdi, "senin için daha vakit var. Sen hele biraz daha oku!"

Yevreniov beni esrarlı bir adamla tanıştırdı. Bu tanıştırma, işin içinde çok ciddi şeyler olduğunu bana anlatan bir sürü sakınma tedbiriyle dolu olarak yapıldı. Yevreniov beni şehir dışında, Arski denilen bir kıra götürdü. Yolda bana, çok sakınmam ve ağzımı pek sıkı tutmam gerektiğini hatırlattı. Sonra, uzakta, boş

tarlalar arasında ağır ağır ilerleyen, küçük, esmer bir kişiyi işaret ederek etrafına bakındı ve yavaş bir sesle:

"İşte o," dedi. "Onu izleyiniz ve durduğu zaman, 'Ben yeni gelenim,' diye ona yaklaşınız!.."

Esrarlı şeyler daima çekicidir. Ama bu sefer bana komik geldi: Yakıcı, güneşli bir günde, bir otun sapını andıran küçücük bir adam, bir başına kırlarda ilerliyor ve işte hepsi bu kadar. Mezarlığın kapısında ona yetişince, karşımda küçük, kuru yüzlü, sert bakışlı, kuş gözleri gibi yuvarlak gözlü bir genç gördüm. Sırtında lise öğrencilerinin giydiği gri bir palto vardı; ama bunun parlak düğmeleri sökülmüş, yerlerine siyah kemik düğmeler dikilmişti. Eski kasketinde bir arma izi göze çarpıyordu. Genel olarak onda, olgun bir insan gibi görünmeye çalışan, toy insanların hali vardı.

Mezarlar arasında, sık fundalıkların gölgesine oturduk. Yavan ve bir işadamı tavrıyla konuşuyordu. Genel görünüşü bende hiç, ama hiç de iyi bir izlenim bırakmadı. Neler okuduğumu inceden inceye soruşturduktan sonra, bana, kendisinin kurduğu hücreye girmemi teklif etti. Ben razı oldum, o da ayrıldı. Boş tarlayı dikkatle ve ihtiyatla gözden geçirdikten sonra, ilkin o uzaklaştı.

Daha üç dört delikanlının bulunduğu hücrede en gençleri bendim ve Çernişevski'nin açıklamasını taşıyan John Stuart Mill'in kitabını incelemeye hiç de hazırlıklı değildim. Öğretmen okulu öğrencilerinden Milovski'nin odasında toplanıyorduk. Bu Milovski, sonraları, Yeleonski takma adıyla hikâyeler yazmıştır. Beş cilt kadar yazdıktan sonra, rastladığım birçok insan gibi o da, intihar ederek, hayattan kendi isteğiyle çekilip gitmiştir.

O, sessiz, düşüncelerinde ürkek, sözlerinde ihtiyatlı bir adamdı. Pis bir evin bodrumunda oturuyor, "Bedenle ruh arasındaki denge"yi sağlamak için marangozlukla uğraşıyordu. Varlığı insanın canını sıkıyordu.

Stuart Mill'in kitaplarını okumak beni sarmadı. Çok geçmeden ekonomi biliminin başlıca ilkelerinin benim çok iyi bil-

diğim şeyler olduğunu gördüm. Ben onları doğrudan doğruya öğrenmiştim. Bunlar benim derime kazınmış şeylerdi. Ve bana öyle geldi ki, "yabancı bir amca"nın huzur ve rahatı için emek harcayan her insanın çok iyi bildiği şeyler üzerinde böyle ağdalı bir dil ile böylesine kalın bir kitap yazmaya değmezdi. Tutkal kokusuyla dolu bir bodrumda, büyük bir zorlukla iki üç saat oturur ve pis duvarlarda tespih böceklerinin gezinişlerini seyrederdim.

Bir defasında bu yol göstericimiz, her zamanki saatinde gelmedi. Biz de, artık onun gelmeyeceğini tahmin ettik; bir şişe votka, ekmek ve hıyar satın alarak kendi kendimize küçük bir ziyafet çektik. Birdenbire pencerenin önünden hocamızın esmer ayaklarının geçtiğini gördük. Votka şişesini masanın altına saklamaya ancak vakit bulabilmiştik ki, adam yanımıza geldi ve Çernişevski'nin akıllıca yorumlarını açıklamaya başladı.

Hepimiz, içimizden biri ayağıyla votka şişesini devirir korkusuyla put gibi oturuyorduk. Şişeyi öğretmen devirdi; devirince de, masanın altına bir göz attı ve hiçbir şey söylemedi. Oh, keşke bize iyice bir küfür etseydi!

Onun susuşu, sert yüzü, yarı kapalı dargın gözleri beni fena halde utandırmıştı. Gözucuyla arkadaşlarımın utançtan morarmış yüzlerine bakarken, votkanın benim önayak oluşumla alınmamış olmasına rağmen, yol göstericimiz karşısında kendimi suçlu görüyor ve bütün kalbimle ona acıyordum.

Derslerde canım sıkılıyordu. Başımı alıp iyi yürekli, güler yüzlü, tertemiz insanların âdeta özel denecek biçimde bir yaşayış sürdüğü Tatar mahallesine gitmek isteğini duyardım. Bunlar gülünç denecek derecede bozuk bir şive ile Rusça konuşurdu. Akşamları, müezzinlerin garip sesleri, onları yüksek minarelerden camiye davet ederdi. Bana öyle geliyordu ki bu Tatarlar, sürmekte olduğum neşesiz yaşayışa hiç benzemeyen, benim bilmediğim bambaşka bir yaşayış sürüyorlardı.

Volga, oradaki iş hayatının musikisi beni kendine çekiyordu; bu musiki hâlâ yüreğime tatlı bir sarhoşluk vermektedir. Çalış-

manın yiğitçe şiirini ilk duyduğum anı bugün bile çok iyi hatırlıyorum.

Kazan yakınlarında, Acem malı yüklü büyük bir mavna bir kayaya oturmuş ve dibi delinmişti. Hamallar loncası beni de mavnayı boşaltmaya götürdü. Eylülde poyraz esiyor, kurşuni ırmak üzerinde öfkeli dalgalar kaynaşıyor, rüzgâr, kudurmuşçasına dalgaların başını koparıyor ve ırmağın üzerine soğuk bir yağmur serpiştiriyordu. Elli kadar hamal, hasırlara ve yelken bezlerine sarınarak, hazin bir tavırla mavnanın güvertesine yerleşti. Küçük bir römorkör, soluyarak, yağmura kızıl kıvılcım demetleri savurarak mavnayı çekiyordu.

Akşam oluyordu. Kurşuni, ıslak gökyüzü kararıyor ve ırmağın üzerine çöküyordu. Hamallar yağmura, rüzgâra ve hayata lanetler savurarak küfrediyor, kaynaşıyor; soğuktan ve rutubetten kendilerini korumaya çalışarak güvertede tembel tembel dolaşıyorlardı. Bana öyle geliyordu ki, bu yarı uykulu insanların çalışmaya güçleri yoktu ve batmakta olan malları kurtaramayacaklardı.

Gece yarısına doğru kaza yerine vardık. Boş mavnayı, kayalara oturan bordaya rampa ettik. Çopur suratlı, pis ağızlı, çaylak gözlü, gaga burunlu, kurnaz ve kötü bir insan olan ihtiyar hamalbaşı, dazlak kafasından ıslak kasketini çıkararak, yüksek ve kadın sesine benzeyen bir sesle:

"Çocuklar, dua ediniz!.." diye bağırdı.

Karanlıkta, mavnanın güvertesinde, bütün hamallar simsiyah bir küme halinde toplandı ve ayılar gibi homurdanmaya başladı. Duasını herkesten önce bitiren hamalbaşı:

"Fenerleri!.." diye haykırdı. "Haydi tosunlarım, gösterin kendinizi!.. Namuslu namuslu çalışın, besmele ile başlayın!"

Ve ağır, tembel, sırsıklam insanlar, "kendilerini göstermeye" başladılar. Nara atarak, haykırarak, şakalaşarak, tıpkı savaşa girer gibi, batan mavnanın güvertesine ve ambarlarına saldırdılar. Çevremde, pirinç çuvalları, üzüm, deri, astragan balyaları, kuş-

tüyünden bir yastık hafifliğiyle uçuyor, bodur ve tıknaz vücutlar naralarla, ıslıklarla ve okkalı küfürlerle birbirini cesaretlendirerek koşuşuyorlardı. Az önce hayattan, yağmurdan, soğuktan hazin hazin şikâyet eden o ağır, o gamlı insanların böyle neşeli, böyle kolay ve böyle faydalı çalıştığına inanmak güç bir şeydi. Yağmur çoğaldı, hava soğudu, rüzgâr şiddetlendi; gömlekleri yırtılıyor, eteklerini insanların başlarına dolayarak çırılçıplak karınlarını meydana çıkarıyordu. Altı fenerin hafifçe aydınlattığı ıslak karanlığın içinde kapkara insanlar, ayaklarıyla mavnanın güvertesinde boğuk sesler çıkararak kaynaşıyorlardı. Âdeta işe susamış gibi çalışıyorlardı; 65 kiloluk çuvalları elden ele fırlatmak, sırtlarında balyalarla koşmak zevkinden çok uzun zamandır yoksun kalmış gibiydiler. Kendini oyuna kaptırmış bir çocuk neşesiyle, bir iş yapmanın verdiği –ve ancak bir kadının kolları arasında bundan daha yükseği duyulabilen– o sarhoş edici zevkle, oynayarak çalışıyorlardı.

Kalın bir hırka giymiş, iriyarı, sakallı, sırılsıklam bir adam –galiba malların sahibi ya da mal sahibinin adamı– birdenbire heyecanla haykırdı:

"Tosunlar, benden size bir kova votka. Hergeleler, iki olsun!.. Haydi bakalım!.."

Karanlığın dört bir yanından birkaç ses birden, boğuk boğuk uludu:

"Üç kova olsun!.."

"Üç olsun!.. Ama ona göre çalışın!.."

Ve iş kasırgası şiddetlendi.

Ben de çuvalları kapıyor, taşıyor, atlıyor, tekrar koşuyor, yine kapıyordum. Bana öyle geliyordu ki, ben de, çevremdeki her şey de, çılgın bir danstaymışız gibi oynuyorduk; bu adamlar, böyle korkunç, böyle neşeli bir biçimde yorulmadan, kendilerine acımadan aylarca, yıllarca çalışabilir; şehri, çan kulelerinden veya minarelerinden yakalayarak diledikleri bir yere götürebilirler...

Bu geceyi, asla görmediğim bir mutluluk içinde geçirdim. Ruhumda, bütün hayatımı bir iş yapmanın verdiği bu yarı çılgın mutluluk içinde geçirmek isteği parladı.

Küpeştelerin arkasında dalgalar dans ediyor, yağmur güverteleri kamçılıyor, rüzgâr ırmağın üzerinde ıslık çalıyor, şafağın kurşuni sisleri içinde yarı çıplak ve sırılsıklam insanlar hızla ve yorulmadan koşuyor, güçleriyle ve işleriyle gururlanarak haykırıyor ve gülüyorlardı. İşte rüzgâr ağır bir bulut kümesini parçaladı ve gökyüzünün mavi, parlak bir noktasında güneşin pembe ışıkları tutuştu. Bu neşeli yabani hayvanların hepsi de, sevimli suratlarının ıslak kıllarını sallayarak güneş ışığını dostça naralarla karşıladı... Kendilerini kaybedecek kadar işe veren, işte bu derece çeviklik ve zekâ gösteren bu iki ayaklı yabani hayvanları kucaklamak, öpmek istiyordum.

İnsana öyle geliyor ki, sevinçle şahlanmış gücün bu baskısına hiçbir şey karşı duramaz!.. Bu güç, yeryüzünde harikalar yaratmaya muktedirdir; kutsal masallarda anlatıldığı üzere, bir gece içinde bütün yeryüzünü olağanüstü güzel saraylar, şehirlerle donatabilir.

İnsan çalışmasını bir iki dakika seyrettikten sonra kalın bulut tabakalarını yenemeyen güneş ışınları, bir çocuğun denizde boğulması gibi, bulutlar arasında kayboldu; yağmur ise, bir sağanak halini aldı.

Birisi:

"Paydos!" diye haykırdı.

Ama ona:

"Ben sana paydosu gösteririm!.." diye sert bir karşılık verildi.

Ve bu yarı çıplak insanlar, bardaktan boşanırcasına yağan yağmur ve keskin rüzgâr altında –beni, insan dünyasının ne korkunç bir enerji ile dolu olduğunu saygı ile anlamaya zorlayarak– gündüz saat ikiye, yani bütün malı boşaltıncaya kadar dinlenmeden çalıştılar.

Sonra vapura geçildi ve herkes, sarhoşlar gibi uyudu. Kazan şehrine gelince, esmer bir çamur seli halinde kıyının kumsallarında döküldük ve üç kova votka içmek üzere meyhaneye yollandık.

Meyhanede hırsız Başkin yanıma yaklaştı. Beni baştan aşağı süzerek sordu:

"Sana böyle ne yaptılar?"

Büyük bir heyecanla ona çalışmamızı anlattım. Beni dinledi, içini çekerek ateşli ateşli:

"Aptal, hatta daha da kötü... ahmak," dedi.

Islık çalarak ve bir balık gibi kıvrılarak, hamalların gürültüyle yiyip içtikleri sıkışık masaların arasında kayboldu.

Köşede biri, yüksek sesle açık saçık bir şarkı söylüyordu:

Eh, bu iş bir gece vakti olmuştu,
Hanımefendi bahçeye gezmeye çıkmıştı...

On kadar ses, kulakları sağır edercesine bağırıyor ve insanlar elleriyle masaya vurarak tempo tutuyorlardı:

Bekçi şehri koruyor,
Hanımı yatar görüyor...

Kahkahalar yükseliyor, ıslıklar çalınıyor ve şahlanmış hayâsızlık bakımından belki de dünyada eşine rastlanmayacak kelimeler gürlüyordu.

Birisi beni, yoksul ve dar bir sokağın içinde, çöp dolu büyük bir çukurun üstündeki küçük bakkal dükkânının sahibi Andrey Derenkov'la tanıştırdı. Derenkov, iyi yüzlü, zeki bakışlı, açık sarı sakallı, çolak bir adamdı. Yasak ve az bulunan kitaplardan meydana gelmiş, şehrin en iyi kitaplığına sahipti.

Bu kitaplardan, Kazan şehrinde sayıları pek çok okul öğrencisiyle, çeşitli eğilimdeki ilerici kişiler yararlanmakta idi.

Derenkov'un dükkânı, hadım bir sarrafın oturduğu evin bitişiğindeki alçak bir binadaydı. Dükkânın içindeki bir kapıdan

büyük bir odaya geçilirdi; içeriye bu odanın avluya bakan penceresinden çok az ışık girerdi. Odanın arkasında, bunun bir devamı gibi görünen dar bir mutfak vardı. Mutfağın arkasında da, ev ile dükkân arasındaki karanlık koridorun bir köşesinde, kiler bulunuyordu. İşte zararlı kitaplarla dolu kitaplık bunun içinde saklı idi. Kitaplıktaki kitapların bazıları mürekkeple kalın defterlere yazılmıştı. Mesela Lavrof'un *Tarihi Mektuplar*, Çernişevski'nin *Ne Yapmalı?* adlı eseri, Pisarev'in bazı makaleleri, *Çar-Açlık*, *Kurnaz Mekanizma* gibi eserler, böyle elyazması kitaplar vardı. Bütün bu elyazmaları pek çok kere okunmuş ve yıpranmıştı.

Dükkâna ilk geldiğim zaman müşterilerle meşgul bulunan Derenkov, bir baş işaretiyle bana oda kapısını gösterdi. Odaya girdim ve alacakaranlıkta, köşede, Serafim Sarovski'nin portresini andıran küçücük bir ihtiyarı, diz çökmüş bir halde dua ederken gördüm. İhtiyara bakarken, uygunsuz ve çelişkili birtakım duyguların etkisi altında kalır gibi oldum.

Bana Derenkov'un bir "halkçı" olduğunu söylemişlerdi. Benim gözümde halkçı demek devrimci demekti. Halbuki, devrimci olan kişi, Tanrıya inanmamalıydı. İbadet eden bu ihtiyarcık bana, bu evin içinde gereksiz bir kişi gibi geldi.

Duasını bitiren ihtiyar, itinayla beyaz saçlarını ve sakalını sıvazladı. Beni dikkatle süzerek:

"Ben, Andrey'in babasıyım," dedi. "Ya siz kimsiniz? Sahi mi?.. Oysa ben sizi kılık değiştirmiş bir öğrenci sandım."

"Bir öğrencinin kılık değiştirmesine ne gerek var?" diye sordum.

İhtiyar yavaşça cevap verdi:

"Öyle ya... Ne kadar kılık değiştirsen Tanrı yine seni tanır!.."

İhtiyar mutfağa gitti. Bense pencereye oturarak düşünceye daldım ve birdenbire bir ses işittim:

"Bak meğer o nasıl bir adammış!.."

Mutfak kapısının eşiğinde beyazlar giymiş bir kız duruyordu. Kızın açık renk saçları kısa kesilmişti. Solgun ve tombul yüzün-

de mavi gözleri, gülümseyerek parlıyordu. Genç kız, taşbasması resimlerdeki meleklere çok benziyordu.

"Neden korktunuz?.. Yoksa ben bu kadar korkunç muyum?"

Titrek, zayıf bir sesle konuşuyor, sert bir döşeme üzerinde değil de, âdeta havaya gerilmiş bir ipin üzerinde yürüyormuş gibi, duvarlara tutunarak, ağır ağır bana doğru yaklaşıyordu. Bu beceriksiz yürüyüşüyle de bir başka dünyanın yaratığını andırıyordu. Kızın her yanı, âdeta ayaklarına iğneler batıyormuş, duvarlar, tombul çocuk ellerini yakıyormuş gibi ürperiyordu. Ellerinin parmakları, tuhaf bir hareketsizlik içinde idi.

Kızın karşısında, şiddetli bir acıma ve tuhaf bir sıkılganlık duygusu içinde, sessizce ayakta duruyordum. Bu loş odanın her şeyinde bir tuhaflık vardı.

Kız âdeta altından kaçacağından korkuyormuş gibi, büyük bir ihtiyatla iskemleye oturdu. Hiç kimsenin yapmayacağı bir sadelikle bana, yürümeye başlayalı beş gün olduğunu, ondan önce, aşağı yukarı üç ay yatakta yattığını anlattı. Kızın el ve ayakları felç geçirmişti.

Gülümseyerek:

"Bu, bir çeşit sinir hastalığıymış," dedi.

Halini bir başka türlü anlatmış olmasını istediğimi hatırlıyorum. Bütün eşyasının ürkek ürkek duvarlara yapışırcasına yaslandığı, bir köşede, kutsal resim önündeki Meryem Ana kandilinin parlak bir ışıkla yandığı, büyük yemek masasının beyaz örtüsü üzerinde, kandilin bakır zincirlerinden vuran gölgelerin sebepsiz yere oynaştığı böyle tuhaf bir odada, böyle bir kız için sinir hastalığı çok basit bir şeydi.

Bir çocuk sesini andıran ince bir ses duydum:

"Bana sizden çok söz ettiler. İşte ben de sizin nasıl bir adam olduğunuzu görmek istedim."

Bu kız beni, âdeta katlanılmaz bir bakışla süzüyordu; mavi gözlerinde, insanın içine işleyen bir şeyler gördüm. Böyle bir

kızla konuşamıyor, konuşmasını bilmiyordum. Gertsen'in, Darvin'in, Garibaldi'nin resimlerine bakarak susuyordum.

Dükkândan benim yaşlarımda, sarışın, küstah bakışlı bir çocuk fırladı; mutfağın içinde kaybolurken yüksek sesle bağırdı:

"Marya, sen niye dışarı çıktın?"

Kız:

"Bu benim küçük kardeşim Aleksi'dir," dedi. "Ben ebe okuluna gidiyorum, ama işte hastalandım. Siz niçin susuyorsunuz?.. Yoksa sıkılgan mısınız?.."

Çolak kolunu yenine sokmuş bir halde Andrey Derenkov geldi. Sessizce kız kardeşinin yumuşak saçlarını okşadı, onları parmaklarıyla karıştırdı ve ne gibi bir iş aradığımı soruşturmaya başladı.

Sonra, kızıl kıvırcık saçlı, düzgün vücutlu, yeşil gözlü genç bir kız göründü. Sert sert bana baktı ve:

"Yeter Marya!" diyerek beyaz kızın koluna girdi, onu alıp götürdü.

Marya adı genç kıza yakışmıyordu; bu onun için kaba bir addı.

Tuhaf bir heyecan içinde ben de evden çıktım. Ertesi akşam yine aynı odada oturuyor, bu odada nasıl, ne ile yaşadıklarını anlamaya çalışıyordum. Burada çok tuhaf bir yaşayış sürüyorlardı.

Tatlı, sevimli bir ihtiyar olan Stepan İvaniç bir köşede, bembeyaz ve sanki saydammış gibi oturuyor, oradan etrafına bakınarak, âdeta "Bana dokunmayınız!" demek ister gibi esmer dudaklarını oynatıyor, gülümsüyordu.

Onda bir tavşan ürkekliği, bir felaketin üzüntülü önsezisi vardı, bu benim için apaçıktı.

Sırtında, göğsü yağ ve un lekelerinden bir ağaç kabuğu sertliğini almış, gri renkli bir ceket olan çolak Andrey, tıpkı suçu yeni bağışlanmış bir çocuk tavrıyla, suçlu suçlu gülümseyerek, odanın içinde, âdeta yan yan yürüyordu.

Alışverişte ona, tembel ve kaba bir delikanlı olan Aleksi yardım ediyordu. Üçüncü kardeşi İvan öğretmen okulunda okuyor, yatılı olduğu için ancak yortularda eve geliyordu. Bu, ufak tefek, saçları düzgün taranmış, temiz elbiseli, eski memur tiplerini andıran bir adamdı. Hasta Marya, tavan arası gibi bir yerde oturuyor ve çok seyrek aşağı iniyordu. Genç kız geldiği zaman, âdeta görünmez birtakım iplerle sarılmışım gibi kendimde tuhaf bir rahatsızlık duyuyordum.

Derenkov'ların evini, sarrafla bir evde oturan uzun boylu, zayıf, tahta bebek suratlı, aksi rahibeler gibi sert bakışlı bir kadın idare ediyordu. Kızı, kızıl saçlı Nastya da ortalıkta dolaşıyordu. Bu kız yeşil gözleriyle erkeklere baktığı zaman, sivri burnunun delikleri titriyordu.

Ama Derenkov'ların evinde gerçek ev sahipleri üniversite, Papaz Okulu, Veteriner Enstitüsü öğrencileri idi. Burası, Rus halkının mutluluğuyla ilgilenen, Rusya'nın geleceği üzerine devamlı bir üzüntü duyan insanların gürültülü bir toplantı yeri idi. Bu insanlar gazete makaleleriyle, henüz okunup bitirilmiş bir kitaptan çıkarılmış yargılarla, şehir ve üniversite yaşayışıyla ilgili olaylarla heyecanlanmış olarak ateşli tartışmalar yapmak ve köşelerde sessizce fısıldaşmak için, geceleri Kazan şehrinin dört bir bucağından Derenkov'ların dükkânına koşarlardı. Bunlar, beraberlerinde kalın kitaplar getirir, parmaklarıyla bunların sayfalarını göstererek ve herkes kendi hoşuna giden gerçeği savunarak, birbirlerine çıkışırlardı.

Çok doğaldır ki, ben bu tartışmaları pek de anlamazdım. Benim için gerçekler –fakirlerin çorbasındaki yağ damlacıkları gibi– bir yığın söz arasında kaybolup gidiyordu.

Bu öğrencilerin bazıları, bana Volga tarikatına bağlı fanatik ihtiyarları hatırlatırdı. Ama ben, yaşayışı iyiye doğru değiştirmeye hazırlanan insanlar da görüyordum. Gerçi bunların samimiyetleri taşkın söz seli içinde kaybolup gidiyordu ama, boğulmuyordu. Çözümlemeye çalıştıkları sorunlar, bence bilinen

şeylerdi. Ve ben bu sorunların başarı ile çözümlenmesi konusuyla ilgilendiğimi hissediyordum. Öğrencilerin sözlerinde, dilsiz düşüncelerimin çınladığını sık sık duyar gibi oluyordum. Ben bu adamlara kendisine hürriyet vaat edilmiş bir esirin sevinçli heyecanıyla bağlandım.

Onlar ise bana, kendisinden biraz da görülegelenin üstünde şeyler yapılabilecek bir tahta parçasına bakan marangozlar gibi bakıyordu.

Sokak çocuklarının kaldırımda buldukları bakır bir beşliği birbirlerine gösterirken duyduğu övünme duygusuyla beni birbirlerine göstererek: "Kendiliğinden yetişen!" derlerdi.

Bana "Kendiliğinden yetişen" ve "Halkınoğlu" adını takmaları hoşuma gitmiyordu. Ben kendimi hayatın üvey çocuğu olarak görüyor ve zekâmın gelişmesine önderlik eden gücün ağırlığını zaman zaman, fazlasıyla duyuyordum. Bir gün, bir kitapçı dükkânının vitrininde bilmediğim *Aforizmalar ve Maksimler* sözleriyle adlandırılmış bir kitap görünce onu okumak isteğiyle yanıp tutuştum. Ve İlahiyat Fakültesi öğrencilerinden birine bu kitabı bana sağlamasını rica ettim.

Zenci kafalı, kıvırcık saçlı, kalın dudaklı, iri dişli bir adam olan geleceğin piskoposu alaycı bir tavırla:

"Tebrikler," diye bağırdı. "Bunlar zırva şeyler. Sana ne verirlerse, sen onu oku!.. Uygun olmayan alanlara burnunu sokma!.."

Öğretmenin kaba tonu bana çok dokundu. Kitabı, parasının bir kısmını iskelelerde kazanarak, bir kısmını da Andrey Derenkov'dan borç alarak tabi, satın aldım. Satın aldığım ilk ciddi kitap budur. Bu kitabı hâlâ saklıyorum.

Genellikle bana oldukça sert davranıyorlardı. *Sosyal Bilimler Alfabesi*'ni okuyup bitirdiğim zaman, kültürel hayatın kuruluşunda çoban kabilelerin oynadığı rol bana yazar tarafından büyütülmüş; buna karşılık göçebe yağmacıların, avcı kabilelerin rolü de reddedilmiş gibi geldi. Bir filoloğa söylediğim zaman, kadınlaşmış yüzüne inandırıcı bir görünüş vermeye çalışarak, bana bir saat durmadan "eleştirme hakkı"ndan söz etti.

"Eleştirme hakkını elde etmek için," dedi, "herhalde bir gerçeğe inanmış olmak gerek. Siz neye inanıyorsunuz?"

Bu adam sokakta bile kitap okurdu. Kaldırımda yürürken yüzünü kitapla örter ve gelene geçene çarpardı. Bir tavan arasındaki odasında, tifüs hastalığından çırpınırken bile haykırırdı:

"Ahlak, uyumlu olarak, özgürlük ve zor unsurlarını kendi içinde birleştirmelidir. Uyumlu olarak..."

Sürekli bir gıdasızlıktan yarı hasta, sağlam bir gerçeği ısrarla aramaktan bitkin bir hale gelen bu nazik adam, kitap okumaktan başka bir mutluluk bilmezdi. İki güçlü zekâ arasındaki çelişmeyi uzlaştırdığını sandığı zaman sevimli kara gözleri bir çocuk mutluluğuyla gülümserdi.

Kazan'daki yaşayışımdan on yıl sonra ona Harkof'ta yeniden rastladım. Beş yılını Kemi sürgününde geçirmiş, şimdi yine üniversitede okuyordu. Bana, çelişmeler yatağı bir karınca yuvasında yaşıyormuş izlenimi verdi. Veremden ölürken bile Nietzsche ile Marx'ı uzlaştırmaya çalışıyordu. Kan tükürüyor, soğuk ve yapışkan parmaklarıyla ellerimi yakalayarak hırıldıyordu:

"Sentezsiz yaşanamaz!.."

Üniversiteye giderken, bir tramvayın içinde öldü.

Gerçeği arayan bu çeşit büyük çilekeşlere pek çok rastladım. Onların anıları bence kutsaldır.

Derenkov'ların evinde buna benzer yirmiye yakın insan toplanırdı. Hatta bunların içinde İlahiyat Fakültesi öğrencilerinden Pantaleymon Sato isminde bir de Japon vardı.

Ara sıra, iriyarı, geniş omuzlu, gür ve geniş sakallı, başı Tatar biçimi tıraş edilmiş bir adam da gelirdi. Boğazına kadar kopçalarla iliklenmiş gri kazağının içinde sımsıkı dikili gibi görünürdü. Hemen her zaman bir köşede oturur, kısa piposunu çekiştirerek, kurşuni gözleriyle herkesi sessizce süzerdi.

Gözleri, sık sık ve ısrarla benim yüzüme de takılıp kalırdı. Bu ciddi adamın içinden beni tarttığını hissediyor ve her nedense

ondan ürküyordum. Sessizliği beni şaşırtıyordu. Çevresindekilerin hepsi de yüksek sesle, çok ve kesin konuşuyor, kelimeler ne kadar keskin yankılar yaparsa, doğal olarak benim de o kadar fazla hoşuma gidiyordu. Sert kelimelerin içinde, çoğu zaman zavallı ve ikiyüzlü düşüncelerin gizlendiğini uzun zaman anlayamamıştım. Bu sakallı babayiğitin sessizliği neler gizliyordu?

Ona "Hohol"* diyorlardı ve galiba da Andrey Derenkov'dan başka kimse onun adını bilmiyordu. Çok geçmeden bu adamın on yıl kaldığı Yakut bölgesindeki sürgününden yeni döndüğünü öğrendim. Bu, ona olan ilgimi artırdı, ama onunla tanışmak cesaretini bana vermedi. Halbuki ben, hiç de utangaç ve ürkek değildim. Tam tersine, her şeyi hem de elden geldiği kadar çabuk öğrenmek hırsı ve bir çeşit heyecanlı merak içinde yanıp tutuşuyordum. Bu huyum, ömrüm boyunca yalnız bir iş üzerinde ciddi olarak durmama engel olmuştur.

Halktan söz ettikleri zaman bu konu üzerinde bu insanlar gibi düşünemediğimi biraz şaşarak biraz da kendime bir çeşit güvensizlikle fark ediyordum. Onlar için halk demek, akıl ve yeteneği, manevi güzelliği, iyi kalpliliği temsil eden, hemen hemen tanrısal ve birleşmiş bir varlık demekti; bütün güzel, adil ve büyük şeylerin süzüldüğü bir imbik demekti. Ben böyle bir halk tanımıyordum. Ben marangozlar, hamallar, duvarcılar görmüştüm. Yakov'u, Osip'i, Grigori'yi tanıyordum. Halbuki burada birleşmiş bir halktan söz ediyor, kendilerini ondan aşağı bir yere, onun iradesine bağlı bir hale koyuyorlardı. Ben ise özellikle bu adamların güzelliği, düşünce gücünü temsil ettiğini, hayatı insanca sevmek, yeni birtakım insanseverlik kanunlarına göre onu serbest kurmak gibi iyi bir iradenin onlarda yanıp tutuştuğunu sanıyordum.

Bu ana kadar aralarında yaşadığım insanlarda görmediğim şey özellikle bu insanseverlik idi. Oysa burada her kelimede bu duygu yansıyor, her bakışta bu duygu yanıyordu.

---

* Ukraynalı demektir. *-çev.*

Halka tapanların konuşmaları, serinletici bir yağmur gibi kalbime dökülüyordu. Köydeki kapkara yaşayıştan, büyük çilekeş mujikten söz eden masum kitapların bana çok yardımı dokundu. Hayatın anlamını kavramaya yarayan gücü, ancak insanları kuvvetle ve ihtirasla severek, bu sevgiden elde edebileceğimi hissediyordum. Kendimi düşünmekten vazgeçerek, insanlara daha dikkatli bir ilgi göstermeye başladım.

Andrey Derenkov, ticaretten elde ettiği azıcık gelirinin tümünü, "her şeyden önce halkın mutluluğuna" inanan insanlara yardım etmek için harcadığını gizlice bana haber verdi. O, âdeta bir piskoposun hizmetindeki imanı bütün bir çömez gibi onların arasında yuvarlandığı için, kitap okuyucuların cesur ukalalıkları karşısında heyecanını gizleyemezdi. Mutlu bir gülüşle gülümseyerek, çolak kolunu koynuna sokar, öteki eliyle de yumuşak sakalının her yanını çekiştirerek bana sorardı:

"Çok güzel, değil mi?"

Kaz tıslamasına benzer tuhaf bir sesi olan Veteriner Lavrov, halkçıların ilkesine itiraz ettiği zaman Derenkov, korku ile gözlerini kapayarak fısıldardı:

"Ne asi adam!.."

Onun, halkçılarla olan ilişkisi, benimkine benziyordu. Ama öğrencilerin Derenkov'a olan davranışları bana biraz efendilerin uşaklarına ya da meyhane garsonlarına olan kaba ve önem vermez davranışları gibi görünüyordu. Derenkov bunun farkında değildi. Çoğu zaman misafirleri geçirdikten sonra, beni gece yatısına alıkoyardı. İkimiz odayı temizler, sonra keçelerin üzerine, yere uzanır ve kandil ışığının pek az aydınlattığı karanlığın içinde, uzun uzun fısıldaşarak dostça konuşurduk. Bir inançlının sessiz sevinciyle anlatırdı:

"Bunlar gibi yüzlerce, binlerce iyi insan toplanacak, Rusya'da bütün kilit noktaları ellerine geçirecek ve bütün hayatı birdenbire değiştirecekler!"

O benden on yaş büyüktü. Kızıl saçlı Nastya'nın, onun çok hoşuna gittiğini görüyordum. Kızın ateşli gözlerine bakmamaya çalışırdı. Başkaları varken bir patron gibi kuru ve amirane konuşur, ama mahzun bakışlarla onu süzerdi. Kızla bir başına konuştuğu zamanlar sakalını çekiştirerek ürkek ürkek ve mahcup bir tavırla gülümserdi.

Onun küçük kız kardeşi söz düellosunu köşeden seyrederdi. Kızın çocuk yüzü, dikkat çokluğundan gülünç bir biçim alır, gözleri fal taşı açılırdı. Hele sert sözler ortalığı çınlatmaya başladığı zaman, kızcağız âdeta üzerine buzlu su serpilmiş gibi gürültülü gürültülü içini çekerdi. Kırmızı saçlı bir tıp öğrencisi önemli bir horoz tavrıyla kızın etrafında dolaşır, esrarlı bir fısıltı ile onunla konuşur, anlamlı anlamlı kaşlarını çatardı. Bütün bunlar çok enteresandı.

Ama... Sonbahar geldi. Sürekli bir işim olmadan benim için yaşamak imkânsız bir hal aldı. Çevremde olup biten her şeye gösterdiğim büyük ilgi yüzünden gittikçe daha az çalışıyor ve el ekmeğiyle karnımı doyuruyordum. Halbuki el ekmeği insanın boğazından daima zor geçer. Kış için kendime bir "yer" aramam gerekti. Ben bu yeri, Vasil Semyonov'un şekerli çörek fırınında buldum.

Hayatımın acı ama ibret verici bu dönemini *Patron*, *Konovalov*, *Yirmi Altı Erkek ve Bir Kız* adlı hikâyelerimde anlatmıştım.

Hayatımın bu dönemi, maddi bakımdan acı olmakla birlikte manevi bakımdan daha da acı idi.

Çöreklerin yapıldığı bodruma indiğim zaman, kendilerini görmek ve işitmek zorunda kaldığım insanlarla aramda bir "unutma duvarı" peyda oldu. Onlardan hiçbiri bana, çörek imalathanesine uğramıyordu. Ben ise, günde on dört saat çalıştığımdan dolayı hafta içinde Derenkov'a gidemiyordum. Tatil günlerinde ise ya uyuyor ya da iş arkadaşlarımla kalıyordum. Bunlardan bazıları daha ilk gününden bana, gülünç bir soytarı gözüyle bakmaya başladı. Bazıları ise, meraklı masallar anlatan birine

karşı çocukların gösterdiği masum sevgiyi gösterdi. Bu adamlara neler anlattığımı şeytan bilir; fakat daha başka, daha kolay ve daha akla yakın bir yaşama imkânını umut ettirecek her şeyi anlattığım muhakkaktır. Bazen bunu başardığım da oluyordu. Şiş yüzlerinin insanca bir hüzünle parladığını, gözlerinin hakarete uğramış insanların öfkesi ile alevlendiğini gördükçe sonsuz bir sevinç duyar ve "halk arasında çalıştığımı", "halkı aydınlattığımı" düşünürdüm.

Ama, pek doğaldır ki, güçsüzlüğümü, bilgi eksikliğimi görmek, hatta hayatın, günlük hayatın en yalın sorunlarına cevap verememek, gün geçtikçe daha sık başıma gelmekteydi. Böyle anlarda kendimi –sadece gerçeği unutmaya çalışan ve avuntuyu meyhanelerde, orospuların soğuk öpücüklerinde bulan insanların kör böcekler gibi kaynaştığı– karanlık bir çukura atılmış hissediyordum.

Genelevlere her ay, aylık alındığı gün mutlaka gidilirdi. Bu mutlu güne daha bir hafta kala, bu zevk üzerine yüksek sesle hayal kurmaya başlarlardı. O zevki tattıktan sonra ise, uzun bir süre onun tadını ve eğlencelerini birbirlerine anlatırlardı. Bu konuşmalarında cinsel güçleriyle hayâsızca övünür, kadınlarla acımasızca alay eder, onlardan tiksinti ile tükürerek söz ederlerdi.

Ama ne garip, bütün bunların ardında ben bir hüzün ve bir utanma sezerdim ya da bana öyle gelirdi. Bir kadını bir rubleye bütün bir gece için kiralamanın mümkün olduğu "avuntu evleri"nde arkadaşlarımın sıkılgan ve suçlu davrandığını gördüm. Bu bana doğal göründü. Oysa bunlardan bazıları, davranışlarında aşırı bir hoyratlık ve küstahlık gösteriyordu. Ben, onların bu davranışlarında kasıt ve ikiyüzlülük seziyordum. Cinsel ilişkiler beni şiddetle ilgilendiriyordu. Ben bunları özel bir dikkatle izliyordum. Çünkü henüz kadın yüzü görmemiştim; bu hal beni fena bir duruma sokuyordu. Gerek kadınlar, gerek arkadaşlarım benimle acı acı alay ediyorlardı. Çok geçmeden artık beni "avuntu evleri"ne götürmemeye başladılar. Açıkça da söylediler:

"Sen kardeş, bizimle gelme!.."

"Niçin?.."

"İşte öyle! Seninle iyi olmuyor."

Bu sözlerde benim için pek önemli bazı şeyler sezinledim ve onlara parmağımı doladım, ama kandırıcı bir cevap alamadım:

"Amma adamsın, ha!.. Sana bizimle gelme dedik!.. Sen oldun mu canımız sıkılıyor."

Yalnız, Artem gülümseyerek:

"Sözde papazın ya da babamızın yanındaymışız gibi oluyoruz," dedi.

Kızlar önceleri benim bu kendimi tutuşumla alay etti, sonra gücenmiş bir tavırla soruşturmaya başladılar:

"Yoksa iğreniyor musun?.."

Kırklık Polonyalı bir "kız" olan "evin maması", gösterişli ve güzel Tereza Boruta, cins bir köpeğin zeki bakışlarıyla beni süzerek:

"Kızlar, bırakalım onu, canım," dedi. "Onun herhalde bir nişanlısı olmalı; öyle değil mi? Böyle güçlü kuvvetli bir adamı, ancak nişanlısı tutabilir, başka türlü olamaz!"

Bu kadının, zaman zaman üsteleyen, durmadan içme tutkusu vardı. Sarhoşluğu anlatılamayacak kadar iğrençti. Ayıklığında ise, insanlara olan düşünceli ilgisiyle, insanların davranışlarından soğukkanlılıkla anlamlar çıkarışıyla beni hayrete düşürürdü.

"En anlaşılmaz millet, muhakkak akademi öğrencileridir," diye arkadaşlarıma anlatırdı. "Onlar kızlara bakın neler yapıyor: Döşemelere sabun sürdürüyor, kızı çırılçıplak soyarak dört ayak üzerinde durduruyor, ellerinin ve ayaklarının altına tabaklar koyup bu durumda ne kadar gider diye gerisinden itiyorlardı. Ondan sonra, bir ikincisine, bir üçüncüsüne hep aynı şeyi yaparlardı. Sanki neden böyle yapıyorlar?"

"Yalan söylüyorsun," dedim.

Tereza, kızmadan, sakin sakin:

"Oh, hayır!.." dedi.

Onun bu sakinliğinde ezici bir şeyler vardı.

"Bunu sen uydurdun," dedim.

Gözlerini açarak sordu:

"Bir kız böyle şeyleri nasıl uydurabilir? Yoksa ben deli miyim?.."

Orada bulunanlar tartışmamızı büyük bir dikkatle dinliyordu. Tereza ise, sadece bunun niçin yapıldığını anlamak ihtiyacında olan bir insanın sakin tavrıyla misafirlerin oyunlarını anlatmaya devam ederdi.

Dinleyenler iğrenerek tükürüyor, öğrencilere kaba küfürler savuruyorlardı. Sevdiğim insanlara karşı Tereza'nın bir düşmanlık uyandırdığını görünce, ona, öğrencilerin halkı sevdiğini, halkın iyiliğini istediklerini söyledim.

"O senin sözünü ettiğin kişiler, Voskresenski Caddesindeki sivil öğrenciler, üniversitelilerdir. Ben ise, papaz okulu öğrencilerinden, Arskiy meydanındakilerden söz ediyorum. Bu papaz okulu öğrencilerinin hepsi de anasız babasız çocuklardır. Anasız babasız çocuklar, mutlaka ya hırsız ya da yaramaz olur, fena bir adam olarak büyürler. Öksüz demek, hiçbir şeye bağlı olmayan adam demektir."

"Ev sahibi" kadının sakin sakin anlattığı şeyler, kızların öğrencilerden, memurlardan ve genellikle "temiz halk"tan acı acı şikâyetleri, arkadaşlarımda sadece nefret ve düşmanlık değil, hemen hemen sevince benzer bir duygu uyandırdı. Bu duygularını şu sözlerle belirttiler:

"Desene, okumuş insanlar bizden de kötü!"

Bu sözleri işitmek benim için çok acı ve ağırdı. Bu yarı karanlık küçük odalara, âdeta çirkef çukurlarına akar gibi, şehrin bütün pisliğinin aktığını ve dumanlı bir ateşte kaynadığını; kine, öfkeye doymuş bir halde tekrar şehre yayıldığını görüyordum. İçgüdünün ve hayattaki can sıkıntısının, insanları attığı bu deliklerde aşkın acı ve üzüntüleri üzerine dokunaklı şarkıların saçma ve anlamsız kelimelerle nasıl yaratıldığını, "aydın insanla-

rın" yaşantılarıyla ilgili çirkin efsanelerin nasıl uydurulduğunu, anlaşılamayan şeylere karşı nasıl düşmanca tavır takınıldığını ve gülünç ilişkilerin nasıl meydana geldiğini gözlüyordum. "Avuntu evleri"nin, arkadaşlarımın zehirli bilgiler edindiği birer üniversite olduğunu yine burada gördüm.

"Zevk kızları"nın, ayaklarını tembel tembel sürüyerek kirli döşemelerde nasıl yürüdüğünü, armoniğin usandırıcı feryadı ya da akordu bozuk bir piyanonun insanı sinirlendiren gıcırtıları altında pörsümüş vücutlarını nasıl iğrenç iğrenç salladığını seyrediyordum ve bu bende belirsiz, ama korkunç birtakım düşünceler uyandırıyordu. Çevremdeki her şeyden, bir yerlere kaçıp gitmek isteğiyle ruhumu zehirleyen bir can sıkıntısı yükseliyordu.

Hiçbir çıkar gözetmeden halkın özgürlüğü ve mutluluğu için yollar arayan insanlar bulunduğunu çörek imalathanesinde anlatmaya başladığım zaman, bana:

"Ama görüyorsun ya, kızlar onlar için neler söylüyor!.." diye itiraz ettiler ve merhametsizce, acı bir hayâsızlıkla benimle alay ettiler. Halbuki ben de hırçın bir köpek yavrusu idim. Kendimi yaşlı itlerden ne daha aptal, ne daha az cesur hissediyordum. Ben de kendime göre öfkeleniyordum. Hayatla ilgili düşüncelerin, bizzat hayatın kendisinden daha az acı olmadığını anlamaya başlayarak, birlikte çalıştığım aşırı derecede sabırlı insanlara karşı zaman zaman ruhumda nefret duygularının kabardığını hissediyordum. Beni özellikle sinirlendiren nokta onların katlanma yeteneği ve sarhoş patronun yarı çılgın davranışlarına katlanmalarına sebep olan boyun eğici umutsuzlukları idi.

Ve sanki mahsus gibi, tamamıyla bana düşman olmakla birlikte özellikle bu ağır günlerde beni çok şaşırtan, benim için yepyeni bir düşünce ile tanıştım.

Tipili gecelerden biri idi; öfkeyle uluyan rüzgâr, kurşuni gök kubbeyi küçücük parçalara bölerek, yere fırlattığı bu parçalarla dünyayı buzdan toz yığınları içine gömüyor gibiydi. Dünya sona

ermiş, güneş sönmüş ve artık bir daha hiç doğmayacak izlenimini veriyordu. İşte böyle bir gecede, perhiz haftasında, Derenkov'lardan çörekçi fırınına dönüyordum. Gözlerimi kapayarak bu kurşuni kargaşalığın bulanık kaynaşması arasında rüzgâra karşı yürüyordum. Ansızın, kaldırımda yatmakta olan bir adama çarparak düştüm. İkimiz de küfürü bastık. Ben Rusça, o Fransızca:

"Hay, kör şeytan!.."

Bu olay merakımı kamçıladı. Adamı ayağa kaldırdım. Kısa boylu ve hafifti. Beni itip kakarak öfke ile bağırdı:

"Şapkamı, Tanrının belası şapkamı veriniz! Donuyorum."

Karlar arasında şapkasını bularak silkeledim ve saçları karmakarışık başına giydirdim. Ama o şapkasını yine çıkardı, elinde sallayarak her iki dilden küfretmeye:

"Defol!.." diye beni kovmaya başladı.

Sonra birdenbire ileri atıldı ve kaynaşan fırtınada kayboldu. Yoluma devam ederken onu tekrar gördüm. Sönmüş bir fenerin tahta direğine sarılmış duruyor, inandırıcı bir dille söyleniyordu:

"Lena, ölüyorum... Oh, Lena!.."

Görünüşe göre sarhoştu. Kendisini sokakta bırakırsam herhalde donacaktı. Nerede oturduğunu sordum, ağlamaklı bir sesle bağırdı:

"Burası hangi sokak?.. Nereye gideceğimi bilmiyorum."

Belinden yakaladım. Nerede oturduğunu soruşturarak götürmeye başladım. Ürpererek:

"Bulak'ta," diye homurdanıyordu. "Bulak'ta.. orada banyolar... Ev var..."

Doğru yürümüyor, sağa sola yalpalıyor, benim yürümeme de engel oluyordu. Dişlerinin birbirine nasıl çarptığını işitiyordum. Beni iterek homurdanıyordu:

"*Si tu savais...*"*

* (Fr.) "Bir bilsen." –*çev.*

"Ne diyorsunuz?.."

Durakladı, elini kaldırdı ve anlaşılır bir gururla söylediğini sandığım bir tavırla:

"*Si tu savais où je le mène...*"* dedi.

Parmaklarını ağzına soktu; düşecek gibi sallanıyordu. Çömelerek onu sırtıma aldım ve götürmeye başladım. Çenesini başıma dayayarak mırıldanıyordu:

"*Si tu savais...* Ama ben donuyorum, oh Tanrım!.."

Bulak'a geldiğimiz zaman hangi evde oturduğunu bin zorlukla kendisinden öğrenebildim. Nihayet bir avlunun dip tarafında, kar yığınları arkasında kalmış küçük bir evin koridoruna girdik. Eliyle kapıyı yokladı, ihtiyatla çaldı ve fısıldadı:

"Hişt, gürültü etme!.."

Kapıyı, kırmızı mantolu, elinde yanmış mum bulunan bir kadın açtı. Kadın sessizce kenara çekilerek bize yol verdi ve nereden çıkardığını bilmediğim saplı bir gözlükle beni süzmeye koyuldu.

Adamın ellerinin donması ihtimali olduğunu ve kendisini hemen soyarak yatağa yatırmak gerektiğini kadına söyledim. Çıngıraklı ve genç bir sesle:

"Öyle mi?.." diye sordu.

"Ellerini soğuk suya sokmak gerek."

Kadın, elindeki gözlükle sessizce köşeyi gösterdi. Orada, bir sehpa üstünde, ırmağı ve ağaçları gösteren bir tablo vardı. Ben hayretle kadının tuhaf denecek kadar hareketsiz yüzüne baktım. O, odanın bir köşesine üstünde pembe abajurlu bir lamba yanan masaya doğru gitti ve oturdu; masadan bir kupa oğlanı alarak bakmaya koyuldu.

Yüksek sesle sordum:

"Sizde votka yok mu?.."

Kadın iskambil kâğıtlarını masaya yayıyor, bana cevap vermiyordu. Getirdiğim adam başını çok aşağı eğmiş, kırmızı ellerini

* (Fr.) "Seni nereye götürdüğümü bir bilsen." *-çev.*

iki yanına sarkıtmış bir halde sandalyede oturuyordu. Onu şezlonga yatırdım, âdeta rüyadaymışım gibi hiçbir şey anlamayarak, soymaya başladım. Önümde duran şezlongun üstündeki duvar, baştan aşağı fotoğraflarla kaplı idi. Bunların arasında beyaz kurdeleli, altın yaldızlı bir taç, donuk bir tarzda pırıldıyordu. Tacın kenarında altın harflerle şu kelimeler yazılı idi: "Eşsiz Gilda'ya".

Ellerini ovuşturmaya başladığım zaman, adam:

"Lanet olası, yavaş ol!" diye inledi.

Kadın susuyor ve telaşlı telaşlı kâğıt açıyordu. Kadının bir kuşunkini andıran sivri burunlu yüzünü, büyük ve hareketsiz gözleri aydınlatıyordu. İşte şimdi o, küçük bir kız elini andıran elleriyle, bir peruka gibi muhteşem kır saçlarını kabarttı, yavaş ama çıngıraklı bir sesle sordu:

"Georges, Mişa'yı gördün mü?.."

Georges beni itti, hızla doğruldu ve acele acele cevap verdi:

"Hayır, hem o Kiyev'e gitti ya..."

Kadın, gözlerini kâğıtlardan ayırmadan tekrarladı:

"Evet, Kiyev'e!.."

Sesinin monoton olduğunu, hiçbir anlam taşımadığını fark ettim.

"Yakında gelir..."

"Öyle mi?.."

"Öyle ya, yakında."

Kadın tekrarladı:

"Öyle mi?.."

Yarı soyunmuş Georges yere atladı ve iki adımda kadının ayakları dibine çöktü. Fransızca bir şeyler söylemeye başladı. Kadın Rusça cevap verdi:

"Ben sakinim."

Georges kadının dizleri üstündeki elini okşayarak acele acele anlatmaya başladı:

"Biliyor musun, ben yolumu kaybettim! Tipi, korkunç bir rüzgâr, donacağımı sandım."

Georges kırk yaşlarındaydı. Kalın dudaklı, kara bıyıklı, kırmızı yüzü korkmuş ve endişeli gibi görünüyordu. Yuvarlak kafasındaki fırça gibi kır saçlarını kuvvetle sıvazlıyor ve gittikçe daha ayık konuşuyordu.

Kadın soru mu sorduğu, yoksa tasdik mi ettiği pek de belli olmayan bir tavırla:

"Biz yarın Kiyev'e gidiyoruz," dedi.

"Evet, yarın! Hem senin dinlenmen gerek. Niçin yatmıyorsun? Vakit bir hayli geç..."

"Mişa bugün gelmiyor mu?.."

"Oh, hayır! Öyle bir tipi ki... Gidelim de yat..."

Adam, masadan lambayı alarak kadını kitap dolabının arkasındaki küçük bir kapıya götürdü. Ben, onun kısık sesini dinleyerek ve hiçbir şey düşünmeyerek uzun süre tek başıma oturdum. Tüylü pençeler pencerenin camlarında dolaşıyordu. Erimiş bir kar birikintisi içinde mumun ışıkları ürkek ürkek yansıyordu. Oda, tıklım tıklım eşya doluydu; ılık ve tuhaf bir koku odayı dolduruyor, düşünceleri uyuşturuyordu.

Nihayet, sallanarak, elinde lamba Georges geldi. Lambanın abajuru tıkırtıyla şişeye çarpıyordu.

"Yattı."

Lambayı masanın üstüne koydu. Düşünceli düşünceli odanın ortasında durdu ve bana bakmadan konuşmaya başladı:

"Eh, ne yapalım? Sen olmasaydın ben herhalde takırdayıp gidecektim. Teşekkür ederim. Sen kimsin?.."

İrkilerek ve bitişik odadaki hışırtıya kulak vererek başını yana eğdi.

Ona yavaşça sordum:

"O, karınız mı?"

Adam, yere bakarak, teker teker, yavaşça:

"Karım. Her şeyim. Bütün hayatım," dedi.

Ve avuçlarıyla tekrar, kuvvetle başını ovuşturmaya başladı.

"Çay içelim, ne dersin?"

Dalgın dalgın kapıya yürüdü. Ama, hizmetçinin fazla balık yiyerek hastalandığını ve hastaneye kaldırıldığını hatırladığı için durakladı.

Semaveri yakmayı teklif ettim; evet der gibi başını salladı. Yarı soyunmuş bir halde olduğunu unutarak, ıslak döşemelerde ayaklarını sürüye sürüye beni küçük bir mutfağa götürdü. Mutfakta sırtını ocağa dayayarak tekrarladı:

"Sen olmasaydın donup gitmiştim, teşekkür ederim."

Ve birdenbire irkilerek, korkudan büyümüş gözlerini bana dikti:

"O zaman onun hali ne olurdu?.. Oh, Tanrım!.."

Kapının karanlık deliğine bakarak, hızla ve bir fısıltı halinde:

"Onun hasta olduğunu görüyorsun," dedi. "Moskova'da bir müzisyen olan oğlu tabanca ile kendini vurdu. Ve işte hemen hemen iki yıldır ki, hep oğlunu bekliyor."

Sonra, çaylarımızı içerken, birbirini tutmaz, garip birtakım sözcüklerle kadının bir derebeyi karısı, kendisinin de tarih öğretmeni olduğunu, kadının oğluna özel ders verdiğini, sonra kadına âşık olduğunu; kadının, bir Alman baronu olan kocasını bırakarak operada şarkıcılık ettiğini; ilk kocasının hayatını bozmak için her çareye başvurmasına rağmen, birlikte çok iyi yaşadıklarını anlattı.

Bunları gözlerini kırpıştırarak, ocak önündeki döşemesi çürümüş kirli mutfağın yarı karanlığında, dikkatle bir şeylere bakarak anlatıyordu. Çay içerken ağzını yakıyor, yüzü buruşuyor, yuvarlak gözleri korku içinde açılıp kapanıyordu.

"Sen kimsin?.." diye bir defa daha sordu. "Ha, evet, çörek işçisi, garip şey. Hiç de benzemiyor. Bu ne demek?"

Sözlerinde kuşkulanmış bir insanın ses tonu vardı. Kovalanan bir hayvanın güvensiz bakışıyla bana bakıyordu.

Kısaca kendimden söz ettim. Hafif bir hayretle:

"Bak hele," dedi, "demek böyle ha!.."

Ve ansızın canlanarak, sormaya başladı:

"Sen *Çirkin Ördek Yavrusu* masalını bilir misin? Okudun mu?.."

Yüzünün biçimi değişti; kısık sesinin doğal denmeyecek kadar –neredeyse haykırış halinde– yükselişiyle beni şaşırtarak, öfke ile konuşmaya başladı:

"Bu masal insanı baştan çıkarır. Senin yaşında iken ben de, 'Acaba ben de bir kuğu muyum?' diye düşünürdüm. Ve işte böylece... İlahiyat Akademisi'ne gitmem gerekirken üniversiteye gittim. Babam papazdı, beni reddetti. Paris'te insanlığın felaket tarihini –yani ilerleme tarihini– okudum. Yazdım da. Oh, nasıl bütün bunlar..."

Sandalyesinden fırladı, etrafı dinledi ve bana dönerek:

"İlerleme, kendimizi avutmak için uydurulmuştur. Hayat, anlamdan yoksun, hiç de akıllıca olmayan bir şeydir. Esaret olmadan ilerleme yoktur. Çoğunluk azınlığa boyun eğmediği sürece insanlık yerinde sayar. Yaşayışımızı, çalışmamızı kolaylaştırmak isterken hayatı zorlaştırıyor, işleri çoğaltıyoruz. Makineler ve fabrikalar, daha fazla makine yapmak içindir; bu ise budalalıktır. İşçiler her geçen gün biraz daha artıyor; halbuki gerekli olan buğday üreticisi, köylüdür. Çalışarak tabiattan alınması gereken biricik şey buğdaydır. İnsanın ihtiyacı ne kadar az olursa o kadar çok mutlu olur; istek arttıkça özgürlük azalır."

Belki bu sözleri değil, ama bilhassa insanı sersemleten bu düşünceleri, hem de böylesine keskin ve çıplak bir biçimde ilk defa işitiyordum. Adam heyecanından haykırarak gözlerini, açık olan iç oda kapısına dikti. Bir dakika kadar sessizliği dinledi, sonra yeniden, öfkeli öfkeli ve bir fısıltı halinde söylenmeye başladı:

"Şunu anla ki, insana gerekli olan çok bir şey değildir: Ancak bir parça ekmek ve kadın..."

Esrarlı bir fısıltı ile duymadığım sözcükler ve okumadığım şiirlerle kadından söz ederken, birdenbire hırsız Başkin'e benzedi: Beatrice, Fiammetta, Laura, Ninon... gibi bilmediğim bazı adlar sayıyordu. Birtakım âşık krallardan, şairlerden söz etti.

Dirseklerine kadar çıplak ince eliyle veznin parçalarına göre işaretler yaparak Fransızca şiirler okudu.

"Dünyayı idare eden açlık ve aşktır!.."

Bu ateşli sözleri işitince bu sözcüklerin, *Çar-Açlık* adlı devrimci bir broşürün başlığı altında yazılı olduğunu hatırladım. Bundan ötürü, bu sözcükler hayalimde önemli bir yer aldı.

"İnsanlar unutma ve avunma arıyor, bilgi değil!.."

Bu düşünce beni tamamen altüst etti.

Mutfaktan sabahleyin çıktım. Duvardaki küçük saat altıyı geçiyordu. Kar fırtınasının uğultusunu dinleyerek ve tükenmiş adamın kudurgan feryatlarını hatırlayarak, kurşuni bir sis içinde, kar yığınları üzerinde yürüyordum. Adamın söylediği sözlerin boğazımda takılıp kaldığını, beni boğmakta olduğunu hissediyordum. Fırına gitmeyi ve insanları görmeyi hiç de canım istemiyordu. Üzerimde bir yığın kar olduğu halde ortalık ağarıncaya ve kar dalgaları arasında şehir halkının gölgeleri belirinceye kadar Tatar mahallesinin sokaklarında dolaştım durdum.

Öğretmene bir daha hiç rastlamadım; zaten rastlamak da istemiyordum. Ama sonraları, hayatın anlamsızlığı ve çalışmanın faydasızlığı üzerine birçok nutuk dinledim. Bunları cahil gezginler, yersiz yurtsuz serseriler, "Tolstoycular" ve yüksek kültürlü insanlar söylemişlerdi. Bir ilahiyat doktoru, vaiz rolündeki bir papaz, patlayıcı maddelerle uğraşan kimyacı, neovitalist bir biyolog ve daha birçokları bu düşüncelerden söz etmişti. Ama bu düşünceler artık benim üzerimde, bunlarla ilk tanıştığım zamanki kadar güçlü bir etki yapmıyordu.

Ve işte ancak iki yıl kadar önce –bu konu üzerinde ilk konuşmamdan yaklaşık olarak otuz küsür yıl sonra– hiç beklenmedik bir sırada, bu düşünceleri, hemen hemen aynı biçimde, eskiden tanıdığım bir işçiden dinledim.

Bir gün bu adamla çok candan bir konuşmaya dalmıştık. Acı acı gülümseyerek kendine "politika adamı" diyen bu adam, an-

cak Ruslara özgü olduğunu sandığım o pervasız içtenlikle bana demişti ki:

"Ah Aleksi Maksimiç, azizim bana hiçbir şeyin lüzumu yok... Bütün bu akademiler, bilimler, uçaklar... hepsi gereksiz şeyler. Gerekli olan sadece, sakin bir köşe ve istediğim zaman öpebileceğim, ondan da, namuslu olarak –ruhça ve vücutça– karşılık görebileceğim bir kadındır. İşte o kadar. Siz aydınlar gibi düşünüyorsunuz; siz artık bizden değilsiniz, siz zehirlenmiş bir adamsınız! Sizin için düşünceler, insancıklardan yüksektir. Siz çıfıtlar gibi düşünüyorsunuz. İnsanlar cumartesi için yaratılmıştır, değil mi?"

"Yahudiler böyle düşünmez..."

Sigarasının izmaritini ırmağa atarak gözleriyle onu izlerken:

"Onların nasıl düşündüğünü şeytan bilir," dedi. "Cahil millet..."

Neva rıhtımında, granit bir sıra üzerinde oturuyordu. Mehtaplı bir sonbahar gecesi idi. İkimiz de günün faydasız heyecanlarıyla, iyi ve yararlı bir şey yapmanın inatçı ama başarısız istekleriyle yorgunduk.

Düşünceli bir tavır ve hafif bir sesle devam etti:

"Siz bizimle berabersiniz, ama bizden değilsiniz!.. İşte benim söyleyeceğim şey. Aydınlar tedirginlikten hoşlanır. Yüzyıllardan beri ayaklanmalara katılmışlardır. İsa nasıl idealist idiyse ve nasıl Tanrısal amaçlar uğruna ayaklandıysa, bütün aydınlar da bir hayal uğruna ayaklanıyor. İdealist ayaklanıyor; değersizlik, süflilik, hergelelik de onunla birlikte ayaklanıyor. Hepsinin de ayaklanması kin ve garez yüzündendir. Çünkü hayatta bir yerleri olmadığını görüyorlar. İşçi devrim için ayaklanıyor; o iş araçlarının ve iş ürünlerinin hakka uygun bir biçimde paylaşılmasını istiyor. Halbuki iktidar makamını kesin olarak eline geçirince devletin varlığına katlanacağını mı sanıyorsunuz? Asla!.. Hepsi dağılacak ve herkes kendi hesabına sakin bir köşe kuracaktır.

Teknik mi diyorsunuz?.. Oysa teknik boynumuzdaki düğümü daha çok sıkıyor, bizi daha sıkı bağlıyor. Hayır, lüzumsuz ça-

lışmalardan kurtulmak gerek. İnsan rahatlık istiyor. Fabrikalar ve bilim rahatlık vermiyor. Bir insana gerekli olan çok az şeydir. Bana küçücük bir ev lazımken ne diye koca şehirler kurayım? Toplu yaşanan yerde su yollarına, kanalizasyona, elektriğe ihtiyaç var. Bunlarsız yaşamayı bir deneyin bakalım. Öylesine kolay olacak ki! Hayır, bizde gereksiz çok şey var ve bütün bunlar aydınlar yüzünden. İşte bunun için ben de diyorum ki: Aydınlar zararlı bir topluluktur."

Ona, biz Ruslar kadar kimsenin hayatı böylesine derin ve kesin bir biçimde anlamsızlaştırmayı bilmediğini söyledim. Karşımdaki gülümseyerek:

"Ruhça en serbest ulus," dedi. "Ama gücenmeyiniz, ben doğru düşünüyorum, nitekim bizim milyonlarca insanımız da böyle düşünüyor. Fakat söylemesini bilmiyorlar. Hayatı daha yalın olarak düzenlemek gerek. O zaman hayat, insanlara daha tatlı gelecektir."

Bu adam hiçbir zaman "Tolstoycu" olmamıştı; anarşizme de bir eğilim göstermemişti. Onun kafa gelişimini çok iyi biliyordum.

Onunla olan bu konuşmamızdan sonra elimde olmayarak düşündüm: Ya gerçekten de milyonlarca Rus, sadece ruhunun derinliğinde işten kurtulmak umudunu beslediği için devrimin ağır sıkıntılarına katlanıyorsa ne olacaktı?.. En az bir işle en büyük faydayı sağlamak, bütün gerçekleşemeyen şeyler gibi, bütün ütopyalar gibi çok çekici idi.

Ve Henrik Ibsen'in yazdığı şu şiiri hatırladım:

Ben tutucu muyum? Oh, hayır!..
Ben bütün hayatımca nasıl idiysem gene öyleyim.
Satranç taşlarının yerini değiştirmeyi sevmem,
Fakat bütün oyunu bozmayı isterim.

Bir devrimden başkasını hatırlamıyorum.
Bu, bütün öteki devrimlerden daha olumluydu.
Ve, her şeyi kırıp geçirebilirdi,
Tabii burada kastettiğim: Tufandır.

Ama o zaman da şeytanı aldattılar!..
Bilirsiniz ki, Nuh diktatör oldu.

Oh, bu işi daha dürüst yapmak mümkün olsaydı,
Size yardım etmekten çekinmezdim.
Siz bir tufan için uğraşıyorsunuz,
Ben ise, seve seve, Nuh'un Gemisi'ni torpillerdim.

Derenkov'un dükkânı çok az bir gelir sağlıyordu. Oysa maddi yardıma muhtaç insanlar ve küçük işler durmadan artıyordu.

Andrey, düşünceli düşünceli sakalını sıvazlayarak:

"Bir şeyler düşünmemiz gerek," diyor, suçlu suçlu gülümsüyor, derin derin içini çekiyordu.

Bana öyle geliyordu ki, bu adam kendisini, ömrü boyunca insanlara yardım etmek cezasına mahkûm sayıyordu. Her ne kadar bu ceza ile uzlaşmışsa da, zaman zaman bu hal ona çok sıkıntı veriyordu.

Birçok sefer, çeşitli yollarla ona sormuştum:

"Bunu niçin yapıyorsunuz?"

Herhalde sorularımı anlamayarak ve "Hangi amaçla bunu yapıyorsunuz?" sorusuna cevap vererek, kitap ağzıyla ve belirsiz sözlerle, halkın ağır yaşayışından, eğitim ve bilgi zorunluğundan söz açardı.

"Peki, insanlar bilgiyi istiyorlar mı, arıyorlar mı?"

"Aramaz olurlar mı, elbette arıyorlar! Örneğin siz aramıyor musunuz?"

Evet, ben de arıyorum. Ama, tarih öğretmeninin sözleri hatırıma geldi:

"İnsanlar bilgi değil, unutma ve avunma arıyor."

Böyle keskin düşünceler için on yedi yaşındaki gençlerle karşılaşmak zararlı oluyor. Düşünceler bu karşılaşmalardan körleniyor, insanlar da bu karşılaşmalardan bir şey kazanmıyorlar.

Daima aynı şeyi fark ettiğimi sanmaya başladım: İnsanlar, ağır ama alışılmış yaşayışlarını bir saat unutturduğu için enteresan hikâyeleri seviyor. Hikâyede "uydurma" ne kadar çok ise,

onu o kadar büyük bir hırsla dinliyorlar. İçinde en çok "uydurma" olan kitap, en ilginç kitaptır. Kısaca söylemek gerekirse, boğucu bir sis içinde yüzüyordum.

Derenkov bir simitçi dükkânı açmayı düşündü. Çok iyi hatırlıyorum, bu işletmenin ruble başına yüzde otuz beş kâr sağlayacağı inceden inceye hesaplanmıştı. Ben, fırıncının yanında "çırak" olarak çalışacak ve patronun "kendi adamı" niteliğiyle, fırıncının un, yumurta, yağ ve çörek aşırmamasına dikkat edecektim.

Artık büyük ve kirli bodrumdan daha küçüğüne ve daha temizcesine taşındım. Bodrumun temizliğine dikkat etmek benim ödevimdi. Öteki kırk kişilik artel yerine burada bir kişi vardı. Bu, şakaklarına kır düşmüş, sivri sakallı, kuru ve yanık yüzlü, düşünceli ve siyah gözlü bir adamdı; tuhaf ağzı, tatlı su balığınınki gibi ufaktı. Şişkin ve kalın dudakları, uzaktan, öpüşüyormuş izlenimini veriyordu. Gözlerinin derinliklerinde alaycı bir ışık parlıyordu.

Pek tabi, çalıyordu. Daha işe ilk başladığımız gece on kadar yumurtayı, üç funt unu ve büyücek bir yağ parçasını bir kenara ayırdı.

"Bunlar ne olacak?" dedim.

Dostça:

"Bunlar bir kızcağıza verilecek," dedi. Ve burnunu buruşturarak ekledi:

"Güzel bir kız!.."

Hırsızlığın bir suç olduğuna onu inandırmaya çalıştım. Ama ya benim dilim yeterince dönmüyordu ya da kanıtlamak istediğim şeye yeteri kadar inancım yoktu; sözlerim, hiçbir etki yapmadı.

Fırıncı, hamur teknesinin üzerine yatarak pencereden yıldızları seyrederken şaşarak mırıldandı:

"Bana ders vermeye kalkıyor!.. Beni ilk defa görüyor, hemencecik de derse başlıyor. Halbuki benden üç kat daha genç. Gülünç şey..."

Yıldızlara bakarak sordu:

"Seni bir yerde görmüşlüğüm var, sen kimin yanında çalıştın? Semyonov'un yanında mı? Hani işçileri ayaklanmıştı? Demek, öyle. Şu halde ben seni rüyamda görmüş olacağım!.."

Birkaç gün sonra, bu adamın istediği kadar ve istediği durumda, hatta küreğine dayanmış olarak ayakta bile uyuyabileceğini gördüm. Uyurken kaşlarını kaldırır, alaycı bir şaşkınlık anlamı taşıyan yüzü, tuhaf bir biçimde değişirdi. En sevdiği konu, rüya ve define hikâyeleri idi. İnanarak anlatırdı:

"Toprağın içini baştan başa görüyorum. Her yanı, bir börek gibi, definelerle dolu: Her yerde kazanlar, sandıklar, varil-ler dolusu para gömülü. Birçok kez başıma gelmiştir; örneğin rüyamda bildik bir yer, bir hamam görüyorum; bir köşesinde gümüş takımlarla dolu bir sandık gömülüdür. Uyanır ve gece vakti orasını kazmaya giderim. Bir buçuk arşın kadar kazdıktan sonra, kömürlerle ve köpek kafalarıyla karşılaşırım. Al sana define! Birdenbire şangur şungur bir cam kırılır. Kadının biri, avazı çıktığı kadar: 'İmdat, hırsız var!' diye çığlığı basar. Tabi biz de cızlamı çekeriz! Yoksa pastırmamı çıkarırlar. Gülünç şey..."

Ben bu "gülünç şey" sözünü sık sık işitirim. Ama İvan Kozmiç Lutonin gülmez, yalnız burun deliklerini açarak, burnunu buruşturur ve gözlerini gülümser gibi kırpıştırırdı.

Rüyaları ilginç değildi, gerçek gibi sıkıcı ve çirkindi. Ama anlamadığım şuydu: Bu adam rüyalarını niçin böyle büyük bir ilgi ile anlatıyor da, kendisini çevreleyen şeylerden söz etmesini sevmiyordu?*

Bütün şehir heyecan içinde idi: Zengin bir çay tüccarının zorla evlendirilen kızı, nikâhtan döner dönmez intihar etmişti. Kızın tabutunu, birkaç bin kişilik bir gençlik topluluğu izlemiş. Öğrenciler, mezar başında konuşmalar yapmış, polis onları da-

---

* Yazarın Notu: 1890'lı yılların sonlarında bir arkeoloji dergisinde Lutonin-Korovyakov'un Chistopol bölgesindeki bir yerde, bir hazine bulduğunu okudum: Bir miktar Arap parası bulmuş.

ğıtmış. Fırının yanındaki küçük dükkânda, bağıra bağıra, herkes bu olaydan söz ediyordu. Dükkânın arkasındaki oda, tıklım tıklım öğrencilerle doluydu. Öfkeli sesler, sert sözler bizim bodruma kadar geliyordu. Lutonin:

"Bu kızın saçlarını az yolmuşlar," diyor ve hemen ardından şunu ekliyordu. "Sözde gölde sazan balığı avlıyormuşum. Bir de bakıyorum, bir polis, 'Dur, ne cesaretle?' diye bağırıyor. Kaçacak hiçbir yer yok. Hemen suya atladım ve uyandım..."

Gerçi realite onun dikkati dışında bir yerde geçiyordu. Ama simitçi dükkânında bir başkalık olduğunu pek çabuk hissetti: Dükkânda bu işten anlamayan ve kitap okuyan birtakım kızlarla patronun kız kardeşi ve onun al yanaklı, yumuşak bakışlı, iriyarı bir arkadaşı, satışı idare ediyordu. Buraya öğrenciler geliyor, dükkânın arkasındaki odada uzun uzun oturuyor, bağırışıyor ya da fısıldaşıyorlardı. Patron çok seyrek geliyordu, ben ise –yani "çırak"– dükkânın âdeta müdürü durumunda idim.

Lutonin sordu:

"Sen patronun akrabası mısın? Belki de seni kendine damat yapmak istiyor? Hayır mı? Gülünç şey... Ya bu öğrenciler buraya ne diye gelip gidiyor? Kızlar için... Tabi ya ... Evet, belki de bunun için. Gerçi kızlar pek de öyle ahım şahım şeyler değil amma... Herhalde bu öğrenciler, kızlarla ilgilenmekten çok, çörek yemekle vakit geçiriyor."

Hemen hemen her gün, sabahın beş ya da altısında, fırının sokağa bakan penceresi önüne kısa bacaklı, çeşitli boylarda yarım kürelerden yapılmış bir kız gelirdi. Bu kız bir karpuz çuvalını andırıyordu. Çıplak ayaklarını pencerenin önündeki çukura sarkıtır ve seslenirdi:

"Vanya!"*

Kızın başında alacalı bir örtü vardı, bu örtünün altından çıkan kıvırcık, parlak saçları lastik top gibi şişkin kırmızı yanak-

* İvan adının küçültülmüşüdür. *–çev.*

larını, dar alnını küçük halkacıklarla örtüyor, uykulu gözlerini gıdıklıyordu. Kız, küçük elleriyle yüzündeki saçları tembel tembel bir yana atardı; parmakları yeni doğmuş bir çocuğun parmakları gibi gülünç bir biçimde aralıktı.

İlginç olan nokta şurası idi: Böyle bir kızla ne konuşulabilirdi?

Fırıncıyı uyandırdım; kıza sordu:

"Geldin mi?.."

"Görüyorsun ya!.."

"Uyudun mu?.."

"Tabi uyudum, uyumaz olur muyum?"

"Rüyanda ne gördün?.."

"Hatırlamıyorum..."

Şehir sessizdi. Ama bir yerlerden kapıcının süpürge sesi geliyor, yeni uyanmış serçeler cıvıldaşıyordu. Doğmakta olan güneşin ilk ışınları pencere camlarına dayanıyordu. Gündüzlerin bu düşünceli başlangıçlarını çok severim.

Kıllı elini pencereden uzatan fırıncı, kızın bacaklarını elliyordu. Kız gülmeden, koyu gözlerini kırpıştırarak bu davranışa ilgisizce boyun eğiyordu.

"Peşkov,* çörekleri çıkar, zamanı geldi."

Fırından demir tepsiyi çıkardım, fırıncı çöreklerden, küçük yağlı ekmeklerden on on beş tanesini kaparak kızın eteğine doldurdu; kız sıcak çöreği bir avcundan ötekine aktararak, sarı koyun dişleriyle ısırdı: Ağzı yanıyor, inliyor, öfkeli öfkeli homurdanıyordu.

Fırıncı onu seyrederken:

"Eteklerini indir," dedi. "Utanmaz!.."

Kız gittikten sonra karşımda övündü:

"Gördün mü? Bir süt kuzusu gibi her yanı bıngıl bıngıl... Ben azizim, ağzımın tadını bilirim, kadınlarla düşüp kalkmam, yal-

---

* Gorki'nin gerçek soyadı. *-çev.*

nız kızlarla düşüp kalkarım. Bu on üçüncüsü! Nikiforiç'in vaftiz kızı."

Onun heyecanlı sözlerini dinlerken düşünüyordum:

'Ya ben, hep böyle mi yaşayacağım?'

Fırından beyaz ekmek çıkınca, uzun bir tahtaya on on iki tane yuvarlak ekmek dizer ve çabucak Derenkov'un dükkânına götürürdüm. Geri döner dönmez otuz kiloluk bir sepeti francala ve çöreklerle doldurarak, öğrencilerin sabah çaylarına yetiştirmek üzere İlahiyat Akademisi'ne koşardım. Orada, geniş yemekhanenin kapısında durur, öğrencilere "veresiye" ve "peşin para" ile çörek ve ekmek satar, onların Tolstoy üzerine olan tartışmalarını dinlerdim. Akademi profesörlerinden Gusef adlı biri Lev Tolstoy'un aman vermez düşmanı idi.

Kimi zaman sepetimde, çöreklerin altında kitaplar bulunurdu; bunları kimse farkına varmadan, şu ya da bu öğrencinin eline sıkıştırmak gerekirdi. Bazen de öğrenciler sepetime kitap veya pusulalar koyardı.

Haftada bir kez de daha uzağa, "akıl hastanesine" gidiyordum; orada akıl hastalıkları uzmanı olan Behterev, hastalar üzerinde ders verirdi. Bir seferinde öğrencilere, megalomanili bir hastayı gösteriyordu. Dershanenin kapısında beyazlar giymiş, başında çoraba benzer bir takke bulunan bu uzun boylu hasta göründüğü zaman elimde olmayarak gülümsedim. Ama adam bir an yanımda duraklayarak yüzüme baktı; ben, geri sıçradım. Siyah ama ateşi andıran keskin bakışlarını âdeta kalbime sapladı. Behterev, sakalıyla oynayarak saygılı saygılı hasta ile konuştuğu sürece ben, âdeta kızgın bir külle yanmış gibi avcumla yanaklarımı ovuşturdum.

Hasta kalın ve boğuk bir sesle konuşuyordu. Sırtındaki gömleğinin kollarından uzun parmaklı uzun ellerini korkutucu bir biçimde çıkararak bir şeyler istiyordu. Bana, onun bütün vücudu doğal denmeyecek bir biçimde uzuyor, alabildiğine büyüyor ve o, yerinden kımıldamadan kara eliyle beni yakalayıp şimdi

boğazımı sıkacak gibi geliyordu. Kemikli yüzünün karanlık çukurlarındaki kara gözlerinin delici bakışları, emredercesine ve korkutucu bir biçimde parlıyordu. Yirmi kadar öğrenci -bazıları gülümseyerek, çoğu dikkatle ve acıyarak- bu garip takkeli adamı inceliyorlardı. Onların gözleri, hastanın yakıcı gözleri yanında fark edilecek kadar normal görünüyordu. Hasta korkunçtu; onda heybetli, evet heybetli bir şeyler vardı.

Öğrencilerin derin sessizliği arasında profesörün sesi açıkça belli oluyordu. Onun her sorusu, boğuk sesin korkutucu bir cümlesine yol açıyordu; bu ses sanki yerin altından, ölü ve beyaz duvarlardan geliyor gibiydi. Hastanın vücut hareketlerinde, papazların hareketlerini andıran bir ağırlık ve büyüklük vardı.

Geceleyin bu manyak üzerine şiirler yazdım; ona "hükümdarlar hükümdarı, Tanrının dostu ve müşaviri" adını verdim. Onun yüzü hayatıma engel olarak, uzun bir süre benimle yaşadı.

Akşamın altısından hemen hemen öğleye kadar çalıştığım için gündüzleri uyuyordum. Ancak iş arasında, hamurun birini yoğurduktan sonra ötekinin mayalanmasını beklerken ve ekmekleri fırına attıktan sonra okuyabiliyordum. Sanatın sırlarını öğrendikçe fırıncı daha az çalışıyordu. Tatlı bir hayranlıkla bana "ders" veriyordu.

"Senin elin işe yatkın. Bir iki yıl sonra usta bir pişirici olursun!.. Gülünç şey... Sen gençsin, seni dinlemeyecekler, seni saymayacaklar!"

Kitaplara olan düşkünlüğümü pek de beğenmez, bana önemle öğüt verirdi:

"Okuyacağına uyusan daha iyi edersin!.."

Ama ne gibi kitaplar okuduğumu asla sormazdı.

Rüyalar, define hayalleri, kısa boylu tombalak kız onun bütün varlığını sarmıştı. Kız, geceleri de oldukça sık geliyordu. O zaman kızı alır, ya koridora, un çuvallarının üstüne götürür ya da -eğer hava soğuksa- burnunu buruşturarak, bana:

"Yarım saatçik dışarı çık!.." derdi.

Ben, bu aşkla kitapların yazdığı aşk arasında ne korkunç ayrımlar olduğunu düşünerek, çıkardım.

Dükkânın arkasındaki küçük odada patronun kız kardeşi oturuyordu. Onun semaverini ben hazırlardım; ama kendisini elden geldiğince az görmeye çalışırdım. Ondan sıkılıyordum. Onun çocuk gözleri hâlâ, ilk tanıştığımız zamanki katlanılmaz bakışlarla bana bakıyordu. Bu gözlerin derinliklerinde bir gülümseme sezinliyordum ve bu gülümseme bana, alaycı gibi geliyordu.

Fazla güç harcamam yüzünden çevikliğimi kaybetmiştim. Yetmiş beş seksen kiloluk çuvalları nasıl sürükleyip taşıdığımı gören fırıncı acıyarak:

"Gücün üç kişiye bedel," derdi, "ama çevikliğin yok. Uzun boylusun amma, ne de olsa, bir öküz!.."

Bir hayli kitap okumuş olduğum halde, en çok şiir okumasını severdim, hatta yazmaya da başladım. "Kendi sözlerimle" konuşuyordum. Bunların ağır ve sert olduğunu hissediyordum. Ama düşüncelerimdeki derin karışıklığı ancak bu sözlerle belirtebileceğimi sanıyordum. Bazen ise, bana yabancı gelen ve beni kızdıran herhangi bir şeyi protesto etmek için mahsus kabalaşıyordum.

Öğretmenlerimden biri olan bir matematik öğrencisi beni ayıplıyordu:

"Ne biçim konuştuğunuzu şeytan bilir!.. Bunlar söz değil, âdeta gülle."

Gençlerde sık sık görüldüğü üzere, genellikle kendimi beğenmez, gülünç ve kaba bulurdum. Bir Kalmık yüzü gibi, elmacık kemiklerim çıkıktı. Sesim bana boyun eğmiyordu.

Patronun kız kardeşi, havadaki bir kırlangıç gibi çabuk ve çevik yürürdü; bana öyle geliyordu ki, hareketlerindeki hafiflik onun yuvarlak ve yumuşak yapısı ile bir çelişme halindeydi. Hareketlerinde ve yürüyüşünde bir duraksama, bir yapmacıklık vardı. Sesinde neşeli bir uyum göze çarpar, sık sık gülerdi. Ben

bu çıngıraklı gülüşleri işittikçe, onu ilk gördüğüm anı unutmamı istediğini düşünürdüm. Halbuki ben bunu unutmak istemiyordum, bu benim için çok değerli idi; bunun mümkün olduğunu, bunun varlığını bilmek benim için bir zorunluluktu.

Genç kız bazen bana sorardı:

"Ne okuyorsunuz?.."

Ona kısaca cevap verir ve şunu sormak isterdim:

"Bunu neden öğrenmek istiyorsunuz?.."

Bir seferinde fırıncı, kısa boylu kızı okşarken, mahmur bir tavırla bana:

"Bir dakikacık dışarı çık," dedi, "Ne esneyip duruyorsun? Sen de patronun kız kardeşinin yanına gitsene! Öğrenciler pekâlâ..."

Bana bir daha böyle şeyler söylerse, dirhemle kafasını patlatmaya karar verdim ve koridora, çuvalların üstüne çıktım. İyice kapanmayan kapının aralığından Lutonin'in sesini işittim:

"Ona ne diye kızayım? Kitapların içinde boğulmuş, âdeta bir deli gibi yaşıyor!.."

Koridorda fareler dolaşıyor ve gürültü ediyor, fırında ise kız inliyordu. Avluya çıktım; orada tembel ve hemen hemen sessiz bir yağmur yağıyordu; ama yine de havada bir boğuculuk vardı. Ortalık yanık kokuyor, ormanlar yanıyordu. Vakit gece yarısını geçeli bir hayli olmuştu. Dükkânımızın karşısındaki evin pencereleri açık; iyice aydınlanmamış odalarda şarkı söylüyorlardı:

Evliya Varlam'ın kendisi
Altın başıyla
Yukarıdan onlara bakıyor,
Ve gülümsüyor...

Fırıncının dizinde yatan kız gibi ben de Marya Derenkov'un dizlerimde yattığını hayal etmeye çalışıyordum. Ama bütün varlığımla bunun imkânsız, hatta korkunç olduğunu hissediyordum.

Ve bütün gece aralıksız
İçiyor ve şarkı söylüyor
Ve oh!.. Daha bazı şeyler
Yapıyor.

Koronun sonu, canlı, kalın bir "yorr..." ile bitiyordu. Eğilerek ellerimle dizlerime dayanıyor ve evin penceresine bakıyordum: Pencerelerin dantelleri arasından dört köşe bir çukur görüyordum. Mavi abajurlu küçük bir lamba gri duvarları aydınlatıyordu. Lambanın önünde, yüzü pencereye dönük bir kız oturmuş yazı yazıyordu. İşte, başını kaldırdı ve yazı kaleminin kırmızı sapıyla şakağındaki saç buklelerini düzeltti. Gözleri yarı kapalı, yüzü gülümsüyor. Genç kız yavaşça mektubu zarfa koyuyor, diliyle kenarlarını ıslatarak zarfı yapıştırıyor; sonra zarfı masanın üstüne atarak, serçe parmağımdan daha küçük olan küçücük parmağıyla onu tehdit ediyordu. Ama yeniden mektubu alıyor, kaşlarını çatarak zarfı yırtıyor, mektubu okuyor, başka bir zarfa koyuyor, masanın üzerine eğilerek adresini yazıyor ve mektubu havada beyaz bir bayrak gibi sallıyordu. Sonra, odada daireler çizerek ellerini çırpıyor ve yatağının bulunduğu köşeye gidiyor, bluzunu çıkardıktan sonra geri dönüyordu; omuzları puf böreği gibi yuvarlak... Masadan lambayı alıyor ve köşede kayboluyordu. Bir başına kalmış bir insanın davranışlarına bakılınca onu deli sanmak mümkündü. Bu kızın kendi odasında bir başına olduğu zamanlar ne tuhaf bir yaşayış sürdüğünü düşünerek avluda dolaşıyordum.

Kızın yanına o kızıl saçlı öğrenci gelerek alçak sesle, hemen hemen fısıltı halinde ona bir şeyler söylediği zaman, kızcağız büzülüyor, küçülüyor ve ürkek ürkek öğrenciye bakarak ellerini arkasına ya da masanın altına gizliyordu. Bu kızıl saçlı çocuk hoşuma gitmiyordu. Hiç hoşuma gitmiyordu.

Bodur kız, sallanarak ve başörtüsüne sarınarak geliyor ve mırıldanıyordu:

"Fırına git artık!.."

Fırıncı tekneden hamuru çıkarırken sevgilisinin ne kadar doyurucu ve yorulmaz bir kız olduğunu anlatıyordu. Ben ise düşünüyordum:

'Benim halim ne olacak?'

Bana öyle geliyor ki, yakınlarda bir yerde, köşe başında beni bir felaket bekliyordu.

Francala fırınının işleri öylesine iyi gidiyordu ki, Derenkov, daha geniş bir başka fırın arıyor ve bir çırak daha almaya karar veriyordu. Bu iyi bir şeydi, çünkü işim pek çoktu; fena halde yoruluyordum.

Fırıncı bana:

"Yeni fırında sen başçırak olursun!.. Aylığını on ruble yapmalarını söyleyeceğim," diye vaat ediyor.

Benim başçırak oluşumun onun işine geldiğini anlıyordum; çünkü o çalışmasını sevmiyordu; halbuki ben seve seve çalışıyordum. Yorgunluğun bana faydası dokunuyordu, ruhsal heyecanları körletiyor, cinsiyet içgüdüsünün ısrarlı isteklerini frenliyordu. Ama, ne var ki okumaya da imkân bırakmıyordu.

Fırıncı:

"İyi ki kitapları bıraktın," diyordu. "Varsın sıçanlar yesin onları! Sahiden de sen hiç rüya görmüyor musun? Herhalde görüyorsundur ama, sen biraz içine dönük bir çocuksun! Gülünç şey! Oysa rüya anlatmak en zararsız iştir; bunda korkacak bir şey yok ki."

Bana çok iyi davranıyordu. Hatta, galiba, saygı da gösteriyordu ya da patronun adamı diye korkuyordu. Ama bu onun devamlı olarak hırsızlık etmesine engel olmuyordu.

Büyükannem öldü. Bunu büyükannemin gömülüşünden yedi hafta sonra, kuzenimin gönderdiği bir mektuptan öğrendim. Hiç virgülü olmayan bu kısa mektupta; büyükannemin kilise avlusunda dilenirken düşerek ayağını kırdığı yazılıydı. Sekizinci gün kangren olmuş. Sonradan öğrendiğime göre, genç ve sağlam insanlar olan iki kardeşiyle kız kardeşi ve çocukları, büyükanne-

min sırtından ve onun dilenerek topladığı sadaka ile geçiniyorlarmış. Bir doktor çağırmayı bile akıl edememişler.

Mektupta deniliyordu ki:

"Onu Petropavlosk'a götürdük. Bütün aile halkı oraya kadar gittik. Onu seven yoksullar da geldi ve ağladı. Büyükbabam ağladı. Bizi kovdu, kendisi mezar başında kaldı. Biz çalıların arasından onun nasıl ağladığını seyrettik. Yakında o da ölecek."

Ben ağlamadım. Yalnız, iyi hatırlıyorum, sırtımdan buz gibi bir rüzgâr geçti. Geceleyin avluda bir odun yığınının üstünde otururken, birisine büyükannemden söz etmek, onun ne kadar iyi ve akıllı olduğunu, herkese bir anne gibi davrandığını anlatmak için içimde şiddetli bir istek duydum. Bu ağır isteği uzun bir süre ruhumda taşıdım, ama anlatacak kimse bulamadım ve böylece bu istek söylenmeden sönüp gitti.

Ben, bugünleri, uzun yıllar sonra, A.P. Çehov'un, oğlu ölen bir arabacının beygiriyle dertleşmesini anlatan çok gerçekçi bir hikâyesini okuduğum zaman hatırladım. Ve bu çok kederli günlerimde, yanımda bir beygir ya da küçük bir köpek bulunmadığına çok üzüldüm. Üzüldüğüm başka bir nokta da, farelerle derdimi paylaşmayı akıl edemeyişimdir. Fırında pek çok fare vardı ve ben onlarla dostça geçiniyordum.

Polis Nikiforiç, bir çaylak gibi etrafımda dolaşmaya başladı. İriyarı, sağlam yapılı, gümüş gibi fırça saçlı, özene bezene kesilmiş kaba sakallı bir adam olan Nikiforiç, Noel için kesilmiş bir kaza bakar gibi, zevkle ağzını şapırdatarak bana bakardı.

"Duyduğuma göre, okumasını seviyormuşsun?" diye sorardı. "Örneğin hangi kitapları okuyorsunuz? Evliyaların hayatını ya da İncil filan mı?"

Ben İncil'i de, evliyaların hayatını da okumuştum. Bu, herhalde Nikiforiç'in planlarını altüst etmiş olacak ki, şaşırdı:

"Ha, evet!.." diye söylendi. "Yasak olmayan kitaplar okumak yararlıdır. Kont Tolstoy'un eserlerini okuduğunuz oldu mu?"

Ben Tolstoy'u da okumuştum. Ama anlaşılan, okuduklarımın içinde polisi ilgilendirenler yoktu.

"Bunlar, herkesin yazdığı basbayağı eserler... Ama, söylediklerine göre, bazı eserleri papazlara karşı yazılmış. Bunları okumayı isterdim."

Şapirografla basılmış o "bazı" eserleri de okumuştum. Ama bunlar bana sıkıcı görünmüştü. Hem, ben bunlar üzerine polisle tartışmamak gerektiğini de biliyordum.

Yolda, ayaküstü birkaç konuşmadan sonra, ihtiyar beni evine çağırmaya başladı:

"Bizim kulübeye çay içmeye gelsene!.."

Onun benden ne istediğini, doğal olarak çok iyi anlıyordum. Ama yine de ona gitmek için içimde bir istek duyuyordum. Akıllı adamlara danıştım; eğer polisin çağırısından kaçınırsam onun fırın üzerine olan kuşkularını güçlendireceğime karar verildi.

İşte, Nikiforiç'in misafiriyim. Kulübenin üçte birini Rus şöminesi; üçte birini basma bir perde arkasında bulunan ve yüzleri kumaştan birçok yastıkla süslenmiş olan iki kişilik bir karyola, geri kalan bölümünü de kap kacak dolabı, masa, iki sandalye ve pencerenin altındaki sıra kaplıyordu.

Nikiforiç, ceketinin düğmelerini çözmüş, sıranın üzerinde oturuyor ve vücuduyla biricik küçük pencereyi kapıyordu. Kabarık göğüslü, kırmızı yüzlü, kurnaz ve kötü bakışlı, mavi gözlü, yirmi yaşlarında bir kadın olan Nikiforiç'in karısı, benimle yan yana oturmuştu. Kadının çok kırmızı dudakları biraz büzüşmüş, sesi öfkeli ve kuru idi.

Nikiforiç:

"Haber aldığıma göre," dedi, "benim vaftiz kızım Sekleteya, sizin fırına gidip geliyormuş. O, ahlaksız ve alçak bir kızdır. Zaten bütün kadınlar alçaktır."

Karısı:

"Bütün kadınlar mı?" diye sordu.

Nikiforiç, bir beygirin başlığını şakırdatması gibi madalyalarını şakırdatarak kesinlikle doğruladı:

"İstisnasız olarak, hepsi."

Ve bir yudum çay içerek keyifli keyifli tekrarladı:

"En son sokak kızına, hatta çariçeye kadar hepsi ahlaksız ve alçaktır. Saba Melikesi Çar Süleyman'ı baştan çıkarmak için iki bin verstlik çölleri aştı. Sonra Çariçe Katerina, büyük diye anıldığı halde..."

Nikiforiç burada çariçe ile geçirdiği bir gece içinde onbaşılıktan generalliğe kadar yükselen bir ocakçının hikâyesini uzun uzadıya anlattı. Karısı, dudaklarını yalayarak onu dikkatle dinliyor ve masanın altında ayağıyla ayağımı dürtüyordu. Nikiforiç düzgün, seçme kelimelerle konuşuyor ve bana sezdirmeden bir başka konuya geçiyordu:

"Örneğin, burada birinci sınıf öğrencilerinden bir Pletnev var."

Karısı içini çekerek ekledi:

"Güzel değil, ama iyi bir çocuk!"

"Kim?"

"Gospodin Pletnev."

"Birincisi: Gospodin değil; okulu bitirdiği zaman Gospodin olur; oysa şimdi sadece öğrenci; bizdeki binlercesi gibi. İkincisi: İyi ne demek?"

"Neşeli, genç."

"Birincisi: Palyaço da salaş tiyatrosunda neşelidir."

"Palyaço para için neşelidir."

"Sus. İkincisi: Çomar da bir zamanlar yavru köpekti."

"Palyaço, maymun gibidir."

"Sana sus dedik. Duymadın mı?"

"Peki, duyduk duyduk."

"Allah Allah..."

Nikiforiç karısını susturduktan sonra, bana öğütlüyor:

"İşte böyle... Şu Pletnev'le ahbap ol! Çok dikkate değer bir çocuk!"

Beni Pletnev'le sokakta, herhalde birçok sefer görmüş olacağı için:

"Biz onunla tanışıyoruz," dedim.

"Ya, öyle mi?"

Sözlerinde can sıkıntısı hissediliyor, kıpırdanıp duruyordu; madalyaları şakırdıyordu. Oysa ben dikkat kesildim; Pletnev'in şapirografla birtakım kâğıtlar bastığını biliyordum.

Kadın, ayağıyla beni dürterken, kurnaz kurnaz ihtiyarı kışkırtıyor; ihtiyar ise bir tavus gibi kabararak sıkıcı nutkunun son bölümünü tamamlıyordu. Kadının şakaları dinlememe engel oluyordu ve ben yine, sesinin ne zaman değiştiğini, ne zaman daha yavaş, daha kandırıcı bir hal aldığını fark edemedim. Bana:

"Görünmez, bir ağ," dedi, "anlıyor musun?"

Ve âdeta bir şeyden ürkmüş gibi yuvarlaklaşan gözleriyle bana baktı.

"Tut ki imparator efendimiz bir örümcektir."

Kadın haykırdı:

"Ah, neler söylüyorsun?"

"Sen sus! Aptal, ben bunu anlaşılsın diye söylüyorum, yoksa hakaret olsun diye söylemiyorum. Katır, sen de! Kaldır şu semaveri."

Kaşlarını oynatarak ve gözlerini kırpıştırarak kandırıcı bir tavırla sözlerine devam etti:

"Görünmez ağ, bir örümcek ağı gibi, imparator efendimiz haşmetli III. Aleksandr'ın kalbinden çıkar. Bakan efendilerden, vali cenaplarından, bütün memurlardan, benden, hatta son erden bile geçer. Her şey bu ipliğe bağlıdır, bu ipliğe dolanmıştır. Bu görünmez kale sayesinde devletli çarın egemenliği yüzyıllardan beri sürüp gidiyor. Oysa, Polonyalılar, çıfıtlar, kurnaz İngiliz kraliçesinin satın almış olduğu Ruslar, bu ağı -kendilerine halktan yana oldukları süsünü vererek- zayıf bir yerinden koparmaya çalışıyor..."

Masanın üzerinden bana doğru eğilerek korkutucu bir fısıltı ile sordu:

"Anladın mı? Ha şöyle. Ben sana bunları niçin söylüyorum? Senin fırıncı seni övüyor. Sen akıllı, namuslu bir çocukmuşsun, bir başına yaşıyormuşsun. Oysa sizin fırıncı dükkânına öğrenciler gelip gidiyor, geceleri Derenkov'un kız kardeşinde oturuyorlarmış. Eğer bir kişi olsa, zarar yok. Ama çok olunca? Değil mi? Ben öğrencilere karşı değilim; bugünkü öğrenci bakarsın ki, yarın bir savcı olur. Öğrenciler iyi insanlardır. Yalnız, rol oynamak iddiasındalar... Çarın düşmanları ise onları kışkırtıyor! Anlıyor musun? Sonra sana şunu da söyleyeyim ki..."

Ama sözlerini tamamlamaya vakit bulamadan kapı ardına kadar açıldı; kırmızı burunlu, kıvırcık saçları bir kayışla bağlı ufak tefek bir ihtiyar, elinde bir şişe votkayla, sarhoş bir halde içeriye girdi. Neşeli bir tavırla:

"Dama oynayacak mıyız?" diye sordu.

Nikiforiç, can sıkıntısıyla ve asık bir suratla:

"Kaynatam," dedi, "karımın babası."

Birkaç dakika sonra izin isteyerek kalktım. Cilveli kadın, arkamdan kulübenin kapısını kaparken beni çimdikleyerek:

"Bulutlar ne kadar da kırmızı," dedi, "Âdeta ateş gibi!"

Gökte bir tane, küçücük altın rengi bir bulut vardı.

Öğretmenlerimi kırmak istemem ama bu polisin devlet makinesinin kuruluşunu onlardan daha kesin, daha iyi bir biçimde bana anlattığını söylemekten kendimi alamayacağım! Bilinmez bir yerde bir örümcek oturuyor, ondan çıkan "görünmez ağlar" bütün hayatı sımsıkı sarıyordu.

Bu ağın güçlü düğümlerini her yerde duymayı çok geçmeden öğrendim.

Derenkov'ların evini idare eden kadın, dükkânı kapayarak, akşam geç vakit beni yanına çağırdı ve işgüzar bir tavırla polisin benimle neler konuştuğunu öğrenme görevinin kendisine verildiğini bildirdi.

Ayrıntılı raporumu dinleyen kadın:

"Aman Tanrım!" diye haykırdı.

Ve bir fare gibi odanın bir köşesinden öteki köşesine koşarken, başını sallayarak sözüne devam etti:

"Demek ki fırıncı size bir şey sormuyor? Halbuki onun metresi Nikiforiç'in akrabası oluyor, değil mi? Herifi kovmak gerek."

Kapının kenarına dayanmış bir halde duruyor ve göz ucuyla kadını inceliyordum. O, "metres" kelimesini çok basit bir söz gibi söyleyivermişti. Bu hiç hoşuma gitmedi. Fırıncıyı kovmak kararını da beğenmedim. Bana:

"Çok dikkatli olunuz," dedi.

Ve ısrarlı bakışları, her zamanki gibi beni şaşırttı. Bu bakışlar bana, anlamını anlayamadığım bir şeyler soruyor gibiydi. Kadın ellerini arkasına bağlayarak karşımda durdu:

"Siz neden böyle her zaman mahzunsunuz?.."

"Geçenlerde büyükannem öldü de..."

Bu ona komik geldi; gülümseyerek sordu:

"Onu çok mu seviyordunuz?.."

"Evet. Başka bir isteğiniz var mı?"

"Hayır."

Yerime gittim ve geceleyin bir şiir yazdım. Hatırladığıma göre şiirde, tekrarlayan, şöyle bir mısra vardı:

"Siz, görünmek istediğiniz gibi değilsiniz!"

Öğrencilerin francala dükkânına elden geldiği kadar seyrek gelmesine karar verildi. Onları görmekten yoksun kalınca okuduğum kitaplarda anlamını anlayamadığım şeyleri sorup öğrenmek imkânını da hemen hemen yitirdim, beni ilgilendiren sorunları bir deftere yazmaya başladım. Ama bir seferinde yorgunluktan defterin üzerinde uyuya kalmışım. Fırıncı yazdığım soruları okumuş. Beni uyandırarak sordu:

"Bu yazdıkların nedir? 'Garibaldi, kralı niçin kovmadı?' Bu Garibaldi de kim oluyor? Hem krallar kovulabilir mi?"

Defteri öfke ile hamur teknesinin üzerine fırlattı ve bodruma girerek orada da söylenmesine devam etti:

"Şuna bak, kralları kovmaya kalkıyor! Gülünç şey. Sen bu martavalları bırak, okuma meraklısı! Beş yıl önce Saratov'da jandarmalar, böyle okuma meraklılarını fareler gibi avlamışlardı. Zaten Nikiforiç seninle ilgilenip duruyor. Sen kralları kovmaktan vazgeç; güvercin değil bunlar!.."

Bana bunları iyi bir niyetle söylüyordu. Ben ise ona istediğim gibi cevap veremiyordum. Çünkü fırıncı ile "tehlikeli konular" üzerinde konuşmayı bana yasak etmişlerdi.

Şehirde heyecanlı bir kitap elden ele dolaşıyordu. Onu okuyor ve kavga ediyorlardı. Bana bu kitabı bulması için Veteriner Lavrov'a rica ettim. O, umutsuzca:

"Hayır, kardeş," dedi, "bunu benden beklemeyiniz! Yalnız, galiba bugünlerde bu kitabı bir yerde okuyacaklar. Belki sizi de oraya götürürüm."

İsa'nın Göğe Çıkışı Yortusu günü, gece yarısı karanlıkta, Lavrov'un peşinden giderek Arski alanında yürüyordum. Lavrov, benden elli adım kadar ileride gidiyordu. Alan bomboştu ama ben Lavrov'un öğütlerine uyarak "ihtiyatlı" yürüyordum. Islık çalıyor, şarkı söylüyor ve "çakırkeyf bir çırağı" taklit ediyordum. Başımın üstünde kara bulut kümeleri tembel tembel süzülüyor; ay, altın bir top gibi aralarından kayıyor; gölgeler toprağı örtüyor; su birikintileri, bir çelik, bir gümüş gibi parıldıyordu. Şehir arkamda öfkeli öfkeli homurdanıyordu.

Yol göstericim, papaz okulu arkasındaki bir bahçenin tahta perdesi önünde durdu. Ben acele ediyor ve ona yetişiyordum. Sessizce tahta perdenin üstünden atladık. Ağaç dallarına çarparak bol otlu bahçede ilerlemeye başladık; iri su damlaları üzerimize düşüyordu. Evin duvarı önünde durarak sımsıkı kapalı pencerenin panjuruna hafifçe vurduk. Pencereyi sakallı birisi açtı. Gerisinde bir karanlık gördüm, ama en küçük bir ses bile işitmiyordum.

"Kim o?.."

"Yakov'dan geliyoruz."

"Girin!.."

Koyu bir karanlık içinde birçok insanın varlığı hissediliyor; elbiselerin, ayakların hışırtısı, sessiz öksürükler ve fısıltılar duyuluyordu. Yüzümü aydınlatan bir kibrit parlıyor; duvarların dibinde, döşeme üzerinde birkaç karanlık gölge görüyordum.

"Herkes tamam mı?.."

"Tamam."

"Perdeleri indiriniz, panjurların aralıklarından ışık görünmesin!.."

Öfkeli bir ses yüksekten konuşuyordu:

"Hangi akıllı bizi bu boş evde toplamayı düşündü?.."

"Susss!.."

Köşede küçük bir lamba yaktılar. Boş, mobilyasız bir odaydı; yalnız iki tahta sandık vardı. Bunların üstüne bir kalas uzatılmış; beş kişi –çitlerin üzerine tüneyen kargalar gibi– bu kalasın üzerine sıralanmıştı. Lamba da, dikine oturtulmuş bir başka sandığın üzerinde duruyordu. Duvar dibinde; yerde üç kişi daha vardı. Pencere sahanlığında uzun saçlı, zayıf, solgun benizli bir delikanlı oturmuştu. Bu delikanlı ile sakallıdan başka hepsini tanıyordum. Sakallı, kalın bir sesle "eski halkçılardan" Gorgiy Plehanov'un, *Anlaşmazlıklarımız* adlı broşürünü okuyacağını söyledi.

Karanlıkta, yerdekilerden biri mırıldandı:

"Biliyoruz!.."

Durumun gizemi bana hoş bir heyecan veriyordu. Gizliliğin şiiri bütün şiirlerden üstündür. Kendimi kilisede sabah duasını yapmakta olan inançlı bir Hıristiyan sanıyor ve ilk Hıristiyanların Katakomplarını hatırlıyordum. Kelimeleri açık açık söyleyen boğuk, kalın bir ses odayı dolduruyordu.

Köşede birisi yine mırıldanıyordu:

"Saçma!.."

Ötede, karanlıkta, bir bakır parçası, esrarlı, donuk pırıldıyor ve Romalı bir savaşçının miğferini hatırlatıyordu. Bunun, sobanın hava deliği kapağı olduğunu tahmin ettim.

Odada alçaltılmış sesler, ateşli sözlerin karanlık kargaşalığı içinde âdeta birbirine zincirlenmiş bir halde inliyordu; kimin ne söylediğini anlamak mümkün değil.

Başımın üstünden, pencere sahanlığından, alay eder gibi yüksek sesle soruyorlardı:

"Okuyacak mıyız, okumayacak mıyız?"

Bunu söyleyen uzun saçlı, solgun benizli delikanlıydı. Herkes sustu. Yalnız okuyanın kalın sesi duyuluyordu. Kibritler çakılıyor, sigaraların kırmızı ateşleri parlıyor ve düşünceli insan yüzleri, kırpışık veya fal taşı gibi açılmış gözler aydınlanıyordu.

Okuma, bıkkınlık verecek kadar uzun sürüyor –kolayca ve basit olarak kandırıcı düşünceler haline geliveren keskin ve canlı sözler hoşuma gitmekle birlikte– dinlemekten yoruluyordum.

Nasıl oldu bilmem, birdenbire okuyucunun sesi kesildi ve oda hemen öfkeli bağırışmalarla doldu.

"Dönek!.."

"Silik mangır!.."

"Bu, kahramanların döktüğü kana tükürmek demektir."

"Generalov'un, Ulyanov'un idamlarından sonra..."

Ve tekrar pencere sahanlığındaki delikanlının sesi duyuldu:

"Baylar, küfürlerinizi, temel konu ile ilgili ciddi itirazlarla değiştiremez misiniz?.."

Tartışmayı sevmem. Bunları dinlemesini bilmem. Şahlanmış düşüncelerin kaprisli sıçrayışlarını izlemek benim için çok güç. Tartışmacıların çırılçıplak ortaya çıkan onurları beni daima kızdırır.

Pencerede oturan delikanlı eğilerek bana sordu:

"Siz francalacı Peşkov musunuz? Ben Fedoseyev, tanışmamız gerekti. Doğrusunu isterseniz burada yapılacak bir iş yok. Bu gürültü çok sürecek; halbuki yararlı bir şey de değil. Gidelim mi?"

Fedoseyev'in adını duymuştum. Onun çok ciddi bir gençler grubunun organizatörü olduğundan söz etmişlerdi. Delikanlının derin gözleriyle sinirli ve solgun yüzü hoşuma gitmişti.

Tarlada birlikte yürürken, işçiler arasında tanıdıklarımın bulunup bulunmadığını, neler okuduğumu, boş vakitlerimin çok olup olmadığını sordu. Bu arada:

"Sizin o francala dükkânınızı duydum," dedi. "Orada saçma şeylerle uğraşmanızı çok tuhaf buluyorum. Bunlar nenize gerek?"

Bir süreden beri ben de bunun gereksiz olduğunu hissediyordum. Düşüncemi ona da söyledim. Sözlerim onu sevindirdi. Açıkça gülümserken kuvvetle elimi sıktı ve yarın, üç hafta için geziye çıkacağını, döner dönmez nerede ve nasıl buluşacağımızı bana bildireceğini vaat etti.

Francala dükkânının işleri çok iyi, benim kendi işlerim ise çok kötü gidiyordu. Yeni bir fırına taşındık, bana yüklenen işlerin sayısı büsbütün arttı. Fırında çalışmak, evlere, Papaz Akademisine ve "Soylu Kızlar Enstitüsü'ne" francala ve çörek taşımak gerekiyordu. Kızlar, sepetimden çörek seçerken elime –hem de çoğu zaman lüks kâğıtlara yazılmış– pusulacıklar sıkıştırırlardı. Ben yarı çocuk yazısıyla yazılmış bu hayâsız sözleri hayretle okurdum. Tertemiz, parlak gözlü ve neşeli bir genç kız grubu sepetimin başına üşüşüp, alaycı mimikler yaparak, küçücük pembe pençeleriyle çöreklerimi seçerken ben tuhaflaşır ve bu ellere bakarak, bunlardan hangisinin –belki de anlamını anlamayarak– o hayâsızca pusulaları yazdığını tahmin etmeye çalışırdım. Sonra kirli "genelevleri" hatırlayarak:

"'Görünmez ağ'ın o 'evlerden' buralara kadar da uzanmış olması acaba mümkün müydü?" diye düşünürdüm.

Dolgun göğüslü, kalın saç örgülü esmer bir kız, koridorda beni durdurarak telaşlı ama yavaşça:

"Eğer," dedi, "bu pusulayı sahibine götürürsen sana on kapik veririm."

Genç kızın kara, güzel gözleri yaşla doldu; dudaklarını şiddetle ısırarak bana bakıyordu; yanaklarıyla kulakları kıpkırmızı olmuştu.

On kapiği soylu bir jestle geri çevirdim. Pusulayı aldım ve bir yargıcın oğluna, uzun boylu, yanaklarında verem pembeliği olan bir öğrenciye verdim. Delikanlı, sessiz ve düşünceli bir tavırla ufaklık bakır kapikleri sayarak bana yarım ruble vermek istedi. Bu parayı istemediğimi söylediğim zaman, bakır paraları pantolonunun cebine soktu. Ama, anlaşılan elini cebine tam olarak sokmamış olduğu için ufaklıklar yerlere saçıldı.

Beşliklerin, onlukların dört bir yana yuvarlanışını şaşkın şaşkın seyrederken, ellerini öylesine kuvvetle ovuşturdu ki, parmakları çıtırdadı. Güçlükle soluyarak mırıldandı:

"Şimdi ne yapayım?.. Hoşça kalın!.. Biraz düşünmem gerek."

Onun ne düşündüğünü bilmiyordum. Ama ben genç kıza acıdım. Kısa bir zaman sonra kızcağız enstitüden kayboldu. On beş yıl sonra ona, Kırım liselerinden birinde öğretmen olarak rastladım. Veremdi; her şeyden, hayatta hakaret görmüş bir insanın acımasız öfkesiyle söz ediyordu.

Francala dağıtma işini bitirince uykuya yatardım. Gece yarısı, dükkâna mal yetiştirmek için de akşamları fırında çalışıyordum. Dükkânımız şehir tiyatrosuna yakındı. Oyun biter bitmez, halk, sıcak çörek yemek üzere dükkânımıza uğrardı. Bundan sonra da, okkalık ekmek ve francala hamurunu yoğurmaya giderdim. Ama on beş yirmi pud hamuru elle yoğurmak hiç de kolay bir iş değildi.

Tekrar iki üç saat uyur, yine francala dağıtmaya giderdim.

Ve işte her gün bu böyle sürüp gidiyordu.

Halbuki beni önüne geçilmez bir "akıllıca, iyi ve ölümsüz" şeyler yapmak isteği sarmıştı. İnsancıldım, canlı canlı konuşma yeteneğim vardı; okuduklarım ve gördüklerim hayalimi ayaklandırmıştı. Bayağı bir olaydan –içinde "görünmez ağın" çöreklendiği– ilginç bir hikâye çıkarmak için çok bir şeye ihtiyaç

yoktu. Krestovnikov ve Alafuzov fabrikalarının işçileriyle tanışıklığım vardı. Hele ihtiyar dokumacı Nikita Rubtsov bana pek yakındı. Bu, Rusya'nın hemen hemen bütün dokuma fabrikalarında çalışmış, telaşlı, zeki bir adamdı.

Hastalıklı, kurşuni gözleriyle gülümseyerek boğuk bir sesle:

"Elli yedi yıldır bu dünyadayım. Aleksiciğim, benim Maksimiç'im," derdi, "sen daha genç bir iğ, yeni bir mekiksin!.."

Gözlerinde, kendi yaptığı bakır telle bağlı, siyah bir gözlük taşırdı; burnunun üstünde ve kulaklarında bu telden olma yeşil lekeler vardı. Sakalını tıraş ettiği ve yalnız gür bıyıklarıyla alt dudağının ucunda sık ve kır bir sakal parçası bıraktığı için dokumacılar ona "Alman" derdi. Rubtsov, orta boylu, geniş omuzlu, neşesi melankoliye kaçan bir adamdı.

Dazlak ve kocaman başını sol omzuna eğerek:

"Sirke gitmeyi severim," derdi. "Beygirleri, öküzleri ne güzel de terbiye ediyorlar, değil mi? Şaşılacak şey doğrusu! Öküzlere saygı ile bakıyorum da, düşünüyorum: Demek ki, insanlara da akıllıca davranmayı öğretmek mümkün. Sirk adamları hayvanları şekerle yola getiriyor. Tabii biz şekeri bakkal dükkânından satın alabiliriz. Bize ruh için şeker gerekli; ruhun şekeri ise tatlılıktır. Demek ki delikanlı, tatlılıkla davranmak gerek. Yoksa bizde alışıldığı üzere sopa ile değil; doğru değil mi?"

Oysa kendisi insanlara hiç de tatlılıkla davranmazdı. Onlarla yarı küçümser, yarı alaycı bir tavır ile konuşur, tartışmalarda bir heceli kelimelerle itiraz eder ve karşısındakini açıktan açığa gücendirmeye çalışırdı. Onunla bir birahanede, kendisini dövmeye kalkıştıkları, hatta iki defa da vurdukları bir sırada tanıştım, onu kurtararak alıp götürdüm.

Birlikte karanlıkta hafif bir sonbahar yağmuru altında giderken ona sordum:

"Sizi çok mu dövdüler?"

Soğukkanlılıkla:

"Haydi canım," dedi, "buna da dayak mı denir? Hem dur bakayım, sen niçin bana 'siz' diye sesleniyorsun?"

İşte ahbaplığımız böyle başladı. Önceleri benimle de çok kurnazca konuşuyor ve inceden inceye alay ediyordu. Ama "görünmez ağın" hayatımızda nasıl bir rol oynadığını anlattığım zaman, düşünceli bir tavırla bağırdı:

"Meğer sen hiç de aptal değilmişsin!.."

Ve o günden beri bana baba şefkati göstermeye, beni adımla ve baba adımla çağırmaya başladı.

"Senin düşüncelerin," derdi, "Aleksi Maksimiç'im, benim sevgili mızrağım, doğru düşüncelerdir; ama sana kimse inanmaz, çünkü işlerine gelmez!"

"Siz inanıyor musunuz?"

"Ben kuyruğu kesik, başıboş bir köpeğim. Oysa halk zincire bağlı köpeklerden başka bir şey değildir. Her birinin kuyruğunda kadın, çocuk, armonik, lastik biçiminde bir yığın turp var. Her köpek, kulübesine tapar. Sana inanmazlar. Bizim Morozov fabrikasında bir olay olmuştu. Kim ki ileri gittiyse onun alnına vurdular. Oysa alın popo değildir; ağrısı uzun bir süre geçmez!.."

Krestovnikov fabrikası işçilerinden tesviyeci Yakov Şaposnikov'la tanıştıktan sonra bir parça başka türlü konuşmaya başladı. İncil'i çok iyi bilen, gitar çalan veremli Yakov, Tanrıyı şiddetle inkâr etmekle onu şaşırttı. Yakov, çürümüş ciğerlerinin kanlı parçalarını dört bir yana tükürerek, büyük bir hırsla ve güçle ispat ederdi:

"Birincisi: Ben hiç de 'Tanrının sureti ve benzeri' olarak yaratılmış değilim. Ben hiçbir şey bilmiyorum, hiçbir şey yapamıyorum. Üstelik iyi bir adam da değilim; hayır, iyi adam değilim. İkincisi: Tanrı, benim çektiğim acıyı bilmiyor; veya biliyor da yardım etmek elinden gelmiyor; ya da yardım etmek elinden geliyor, ama yardım etmek istemiyor. Üçüncüsü: Tanrı hiç de her şeyi bilen, her şeye kadir olan, merhametli bir varlık değildir; sözün kısası, Tanrı yoktur. Bunlar uydurmadır. Her şey uydur-

madır. Bütün hayat uydurmadır. Ama beni bunlarla aldatamazsınız!.."

Rubtsov, ilkin öylesine şaşırdı ki, küçük dilini yutacak gibi oldu; sonra öfkesinden morardı, kaba kaba küfretmeye başladı. Ama Yakov İncil'den bazı parçaları resmi bir dille nakletmeye başlayınca, Rubtsov, silahlarını teslim ederek susmak ve kabuğuna çekilmek zorunda kaldı.

Şapoşnikov konuşurken âdeta korkunç bir hal alırdı. Yüzü esmer, ince saçları bir Çingeneninki gibi siyah ve kıvırcıktı; morarmış dudaklarının ardında kurt dişleri pırıldardı. Kara gözleri, değişmez bir bakışla ve ısrarla düşmanının yüzüne dikilirdi. Bu ağır ve ezici bakışlara dayanmak güçtü. Bu bakışlar, bana megalomanili hastanın gözlerini hatırlatırdı.

Yakov'dan dönerken, Rubtsov, üzgün bir eda ile bana:

"Benim önümde şimdiye kadar kimse Tanrıya karşı söz söylememişti," dedi. "Böyle bir şey ömrümde işitmedim. Her şeyi işittim; ama böyle bir şeyi asla!.. Herhalde bu adam dünyanın kalıcılarından değil. Yazık! Bu adam, iyice yanmış! Enteresan kardeşim, çok enteresan."

Yakov'la çabucak ve dostça anlaştı. Heyecanından yerinde duramayarak ve parmaklarıyla hasta gözlerini ovuşturarak, keyifli keyifli gülüyor ve:

"Desene," diyordu, "Tanrıyı artık emekliye ayırdık? Hımmm... Ama çara gelince, ben yine kendi sözümü söylerim: Çar benim için korkunç bir engel olamaz! İş çarlarda değildir. Ben hangi çarla istersem geçinirim; hatta korkunç İvan'la bile... Nah sana, otur, çarlığını yap istediğin gibi... Yalnız bırak beni şu firavunları yola getireyim... İşte bu kadar! Bırakıyor musun, seni tahtına altın zincirle bağlarım, sana Tanrıya tapar gibi taparım."

Çar-Açlık broşürünü okuduktan sonra:

"Hepsi tastamam doğru," dedi.

Şapirografla basılmış bir broşürü ilk defa görünce, sordu:

"Bunu sana kim yazdı? Anlayışlı yazıyor. Ona teşekkür et!"

Rubtsov'da doymak bilmez bir öğrenme hırsı vardı. Büyük bir dikkatle Şapoşnikov'un yıkıcı zındıklığını, saatlerce kitaplardan söz edişimi dinler ve gırtlağını ileri doğru çıkararak, başını geriye atarak, keyifli keyifli güler, neşelenirdi:

"Şu insan aklı yaman şey vesselam! Vay anasını, yaman şey!.."

Hasta gözleri engel olduğu için kendisi güçlükle okurdu. Ama o da çok şey biliyordu. Bu bilgisiyle beni sık sık şaşırtıyordu:

"Almanlardan, çok akıllı bir dülger varmış, kral bile ona akıl danışırmış!.."

Sorduğum sorulardan bunun Bebel olduğu anlaşıldı.

"Bunu nereden biliyorsunuz?"

Serçe parmağıyla kocaman kafasını kaşıyarak kısaca cevap verdi:

"Biliyorum."

Hayatın ağır kargaşalığı Şapoşnikov'u ilgilendirmiyordu. Bütün benliğiyle kendini Tanrıyı yok etmeye ve din adamlarıyla alay etmeye vermişti. Özellikle papazlardan tiksiniyordu.

Bir defasında Rubtsov dostça ona sordu:

"Kuzum Yakov, sen ne diye boyuna, yalnız çekiştirip duruyorsun?"

Yakov, her zamankinden daha büyük bir öfke ile gürledi:

"Bana engel olan bundan başka ne var ki? Hemen hemen yirmi yıl boyunca Tanrıya inandım, onun korkusu ile tir tir titredim. Katlandım. Tartışmak yasak; çünkü Tanrının emri böyle. Elim kolum bağlı olarak yaşadım. Ama İncil'i okuyunca gördüm ki; hepsi uydurma! Hepsi uydurma, Nikita."

Ve "görünmez ağı" âdeta parçalar gibi kolunu salladı. Hemen hemen ağlayarak:

"İşte bu yüzden vaktinden önce ölüyorum," dedi.

Benim birkaç ilginç ahbabım daha vardı. Sık sık da, Semyonov'un fırınındaki eski arkadaşlara giderdim. Onlar beni sevinçle karşılar, ilgi ile dinlerlerdi. Ama Rubtsov, Amiral Mahallesi'nde, Şapoşnikov ise Tatar mahallesinde, Kaban arka-

sında oturuyordu. Aralarında beş verstlik bir yol vardı. Onları çok seyrek olarak görebiliyordum. Onların bana gelmesi de imkânsızdı, çünkü misafir ağırlayacak bir yerim yoktu. Bundan başka bir asker emeklisi olan yeni fırıncı, jandarmalarla ahbaplık peyda etmişti. Jandarma dairesinin arka bölümü bizim avluya bitişikti. Önemli "mavi üniformalar", Miralay Gangart'ın francalaları ve kendi ekmekleri için tahta perdeden atlıyorlardı. Sonra, francala dükkânına boşu boşuna dikkati çekmemek için pek de "insanlar arasına sokulmamam" tavsiye edilmişti.

Çalışmamın anlamsızlığını görüyordum. Fırının gelirini dikkate almadan, kasadan hesapsızca para çekilmesi yüzünden, un parasını ödeyemeyecek kadar parasız kaldığımız zamanlar sık sık olurdu. Derenkov, sakalcağızını çekiştirerek hazin hazin gülümsedi:

"İflas edeceğiz!"

Onun yaşayışı da tatsızlaşmıştı. Kızıl kıvırcık saçlı Nastya "karnını şişirmiş bir halde" dolaşıyor, hiçbir şey beğenemiyor ve kötü huylu bir kedi gibi homurdanarak her şeye ve herkese yeşil ve dargın bakışlarla bakıyordu.

Derenkov'u görmüyormuş gibi doğrudan doğruya onun üzerine yürüyor, o, suçlu suçlu gülümseyerek kıza yol veriyor ve içini çekiyordu.

Bazen bana dert yanardı:

"Hiçbir şeyde ciddilik yok. Hiç düşünmeden her şeyi, ama her şeyi alıyorlar. Kendime yarım düzine çorap almıştım; kaş göz arasında ortadan yok oldu!"

Bu çorap hikâyesi gülünçtü. Ama bu alçakgönüllü, bu ihtirassız adamın faydalı bir iş yaratmak için nasıl çırpındığını, oysa çevresindekilerin hoppa ve hoyrat davranışla bu işi nasıl baltaladığını gördüğüm için ben gülmedim.

Derenkov, kendilerine faydalı olduğu adamlardan bir teşekkür beklemiyordu. Ama kendisine daha ilgili, daha dostça davranılmasını beklemek hakkı idi; işte o bunu göremiyordu. Ailesi

ise hızla dağılıyordu; babası aklını dinle bozdu, küçük kardeşi içmeye ve kızlarla düşüp kalkmaya başladı. Kız kardeşi bir yabancı gibi davranıyordu. Galiba kızıl saçlı öğrenci ile aralarında acıklı bir macera da geçmişti. Ağlamaktan gözlerinin şiştiğini sık sık görüyordum. Öğrenciden tiksinmeye başlamıştım.

Marya Derenkov'a âşık olduğumu sanıyordum. Dükkânımızda satıcılık eden, daima şefkatle gülümseyen al yanaklı, kırmızı dudaklı, iriyarı Nadejda Şçerbatova'ya da âşıktım. Zaten ben genellikle âşıktım. Yaşım, yaradılışım ve hayatımın karmaşıklığı kadınlarla görüşmemi gerektiriyordu. Ve bu iş erken olmaktan çok, biraz gecikmiş bulunuyordu. Kadın okşayışına, ya da hiç değilse dostça bir kadın ilgisine ihtiyacım vardı. Kendimden açıkça söz etmek, birbirleriyle bağlantısı olmayan düşünce karışıklığından, izlenim kalabalıklığından sıyrılmak, artık gerekli bir hal almıştı.

Dostlarım yoktu. Bana "işlenmeye yarar madde" gözüyle bakan insanlar, benim sempatimi kazanamamış, beni açık yüreklilige sürükleyememişlerdi. Kendilerini ilgilendirmeyen şeylerden söz etmeye başladığım anda bana öğütleri şu olmuştu:

"Bırakın şunları canım!.."

Guriy Pletnev'i tutuklayıp, Petersburg'a Piyotr-Pavlovsk Hapishanesi'ne göndermişler... Bunu bana ilk haber veren, sabah erkenden sokakta rastladığım Nikiforiç oldu. Âdeta bir törenden gelir gibi bütün madalyaları göğsünde olduğu halde, düşünceli ve resmi bir halde karşıdan geliyordu. Elini kasketine götürerek sessizce yanımdan geçti. Ama hemen duraklayarak, öfkeli bir sesle kulağıma:

"Guriy Pletnev'i bu gece yakaladılar," dedi.

Etrafına bakınarak elini salladı ve daha yavaş bir sesle ilave etti:

"Mahvoldu delikanlı!.."

Bana öyle geldi ki, hileci gözlerinde yaşlar parlıyordu.

Pletnev'in, kendi tutuklanmasını beklediğini biliyordum. Bunu bana kendisi söylemiş ve onunla benim ya da -benim kadar kendisinin de ahbapça anlaştığı- Rubtsov'un buluşmamamızı tavsiye etmişti.

Nikiforiç, ayaklarının ucuna basarak, can sıkıntısıyla sordu:

"Niçin bize gelmiyorsun?"

Akşama ona gittim; uykudan yeni kalkmış, yatağında otururak kvas* içiyordu. Karısı pencerenin içine eğilmiş, pantolon yamıyordu.

Polis, kara kıllarla kaplı orman gibi göğsünü kaşıyarak ve dalgın dalgın bana bakarak:

"İşte böyle," diye konuşmaya başladı. "Tutukladılar onu. Evinde bir tencere buldular; bunun içinde efendimize karşı yapılan afişler için boya kaynatıyormuş."

Döşemelere tükürerek öfke ile karısına bağırdı:

"Pantolonu ver!.."

Kadın, başını kaldırmadan:

"Şimdi," diye cevap verdi.

İhtiyar, gözleriyle karısını işaret ederek:

"Acıyor, ağlıyor," dedi. "Ben de acıyorum. Bir öğrenci, efendimize ne yapabilir?"

Giyinirken, konuşmasına devam etti:

"Ben bir dakika için çıkıyorum, sen semaveri hazırla!.."

Karısı, kımıldamadan pencereye bakıyordu. Ama kocası kapının arkasında kaybolunca, hızla döndü; şiddetle sıkılmış yumruğunu kapıya doğru uzatarak, kenetlenmiş dişleri arasından büyük bir öfke ile söylendi:

"Heyy, ihtiyar yılan!"

Yüzü ağlamaktan şişmişti. Sol gözü kocaman bir morartı ile âdeta kapanmış gibiydi. Yerinden fırlayarak sobaya yaklaştı, semavere eğilerek mırıldanmaya başladı:

---

* Bir çeşit Rus şırası. -*çev.*

"Aldatacağım onu, öyle aldatacağım ki, inleyecek! Bir kurt gibi inim inim inleyecek. Sen ona inanma! Bir sözüne bile inanma! Seni tuzağa düşürmeye çalışıyor. Yalan söylüyor, o kimseye acımaz!.. İnsan avcısı. Sizinle ilgili her şeyi biliyor... Bununla geçiniyor. Onun işi insan avlamak."

Kadın burnumun dibine kadar sokuldu ve yalvaran bir sesle mırıldandı:

"Beni biraz okşasana, ne olur..."

Bu kadın hoşuma gitmiyordu. Ama gözleri bana öyle acı, öyle müthiş bir kederle bakıyordu ki, onu kucakladım. Sert, dağınık ve yağlı saçlarını okşamaya başladım.

"Şimdi kimi izliyor?"

"Ribnoriyadskaya'daki odalarda oturanlardan birini..."

"Soyadını biliyor musun?"

Gülümseyerek:

"Bana neler sorduğunu ona söyleyeceğim. İşte geliyor! Zavallı Guroçka'yı da o izlemişti..." dedi ve sobanın yanına fırladı.

Nikiforiç bir şişe votka, reçel ve ekmekle döndü. Çay içmeye oturduk. Marina yanımda oturuyor, canlı gözleriyle yüzüme bakarak, göze batacak bir ilgi ile bana ikramda bulunuyordu. Kocası ise bana aşılamaya çalışıyordu:

"Bu görünmez ağ, yüreklerden, kemiklerden geçer. Onu yok etmeyi, koparmayı bir dene bakalım! Çar halkın Tanrısıdır."

Ve ansızın sordu:

"Sen örneğin, çok kitap okumuşsun, İncil'i okudun mu? Sence oradakilerin hepsi doğru mu?.."

"Bilmiyorum."

"Bence gereksiz şeyler de yazılı, hem de pek çok. Örneğin yoksullar için, 'Mutludurlar,' der. Neresi mutlu yoksulların? Biraz boşuna söylenmiş bir söz bu. Hem genel olarak yoksullar hakkında anlaşılmayan birçok şey var. Yoksul ile yoksul düşmüş olanı birbirinden ayırmak gerek. Yoksul adam kötüdür! Ama

yoksul düşmüş bir insan belki de mutsuzun biridir. Böyle düşünmek gerek. Bu daha iyidir..."

"Niçin?.."

Merakla bana bakarak sustu. Sonra anlaşılan etraflıca tasarladığı düşüncelerini açıkça ve ciddi bir tavır ile anlatmaya başladı:

"İncil'de acıma pek çoktur; oysa ki acıma zararlı bir şeydir. Ben böyle düşünüyorum. Acıma, gereksiz hatta zararlı insanlara çok büyük paralar sarf ettirir. Düşkün evleri, hapishaneler, akıl hastaneleri... Sağlam, sağlıklı insanlara yardım etmeli ki, güçlerini boşuna harcamasınlar. Halbuki biz zayıflara yardım ediyoruz. Zayıfları güçlü yapabilir misin?.. Bu ters iş yüzünden güçlüler zayıflıyor ve zayıflar onların sırtından geçiniyor. İşte, uğraşılması gerekli iş budur! Bütün bunları yeniden düşünmek gerek. Hayat İncil'den ayrılalı çok oldu, bunu anlamak gerek. İncil'in kendine göre bir yolu var. Görüyorsun ya, Pletnev'in başı niçin derde girdi? Acıma yüzünden. Fakirlere yardım ediyoruz, öte yandan öğrenciler mahvoluyor. Bunun neresi akla uygun, ha?"

Eskiden de karşılaştığım halde, bu düşünceleri böylesine keskin bir biçimde ilk defa işitiyordum. Bunlar, sanıldığından çok daha uzun ömürlü ve daha yaygın bir halde idiler. Yedi yıl sonra Nietzsche'yi okurken, Kazanlı polisin felsefesini çok canlı olarak hatırladım. Sırası gelmişken şunu da söyleyeyim: Kitaplarda rastladığım düşüncelerin çoğuna bundan önce hayatta rastlamıştım.

İhtiyar "insan avcısı" durmadan konuşuyor, parmaklarıyla tepsinin kenarına vurarak sözlerine tempo tutuyordu. Kuru çehresi sert bir hal almıştı. Ama bana bakmıyor, pırıl pırıl temizlenmiş semaverin bakırdan aynasını seyrediyordu.

Karısı:

"Senin artık gitme vaktin geldi!" diye ona iki sefer hatırlattı. Ama ihtiyar, karısına cevap vermedi. Kelimeleri birbiri peşinden sıralayarak düşüncelerini söylerken, birdenbire, hiç farkına varmadığım bir biçimde sözü bir başka konuya döktü.

"Sen aptal bir delikanlı değilsin, okumuş bir çocuksun. Fırıncı olmak sana yakışır mı? Devletli efendimize başka türlü hizmet etmekle daha çok para kazanabilirsin!"

Onu dinlerken Ribnoriyadskaya Sokağındaki tanımadığım insanlara, Nikiforiç'in kendilerini izlediğini nasıl haber vereceğimi düşünüyordum. Oradaki odalardan birinde Yalutorovsk'daki sürgünden daha geçenlerde dönmüş bulunan Sergey Somov adlı birisi oturuyordu. Bu adam üzerine bana çok ilginç şeyler anlatmışlardı.

"Akıllı insanlar, tıpkı kovandaki arılar ya da yuvalarındaki yabanarıları gibi toplu olarak yaşamak zorundadır. Devletli çar hazretleri..."

Karısı:

"Baksana, saat dokuz oldu," dedi.

"Şeytan!"

Nikiforiç ayağa kalktı, üniformasını ilikleyerek:

"Ne ise, zarar yok," dedi, "Araba ile giderim. Hoşça kal, kardeş! Sıkılma, yine gel!.."

Nikiforiç'in kulübesinden çıkarken, bir daha kesin olarak ona "misafirliğe" gitmemeye kendi kendime söz verdim. İlginç olduğu halde ondan tiksiniyordum. Merhametten kötülük geleceğine dair söylediği sözler beni çok heyecanlandırdı ve hafızama kuvvetle yerleşti. Bu sözlerde bir çeşit gerçek olduğunu hissediyordum. Ama bunu bir polisten öğrenmiş olmam canımı sıkıyordu.

Bu konu üzerine pek sık tartışmalar oluyordu. Bunlardan özellikle bir tanesi beni şiddetle heyecanlandırdı.

Şehirde bir "Tolstoycu" türemişti. Uzun boylu, adaleli, esmer yüzlü, siyah keçi sakallı ve zenci gibi kalın dudaklı olan bu adam, hayatımda karşılaştığım ilk Tolstoycu idi. Sırtını kamburlaştırarak yere bakar, ama zaman zaman sert bir hareketle dazlak kafasını kaldırır, kara ve ıslak gözlerinin ihtiraslı parıltısıyla etrafı tutuştururdu. Onun keskin bakışlarında nefrete, kine benzer bir şeyler yanardı. Onunla bir profesörün

evinde konuşuyorduk. Oraya birçok genç toplanmıştı. Bunların arasında bir de ilahiyat doktoru olan geniş, kara, ipek cüppeli, ince, zarif bir papazcık da vardı; bu siyah cüppe onun, kurşuni soğuk gözlerinin kuru gülümsemesiyle aydınlanan, solgun ve güzel yüzüne yaraşmıştı.

Tolstoycu İncil'deki büyük gerçeklerin ölümsüz sağlamlığından uzun uzadıya söz etti. Sesi boğukça, cümleleri kısa idi; ama keskin yansımalar yapan sözcüklerinde içten bir inancın varlığı hissediliyordu. Söz söylerken kıllarla örtülü sol eliyle, âdeta bir şey keser gibi monoton hareketler yapıyor, sağ eli ise cebinde duruyordu.

Yanı başındaki köşede fısıldaştılar:

"Aktör."

"Gerçekten çok teatral."

Bu olaydan az önce –galiba Dreper'in– Katolikliğin bilim ile savaşı üzerine bir kitabını okumuştum. Şimdi bana, dünyanın ancak aşk gücüyle kurtulabileceğine çılgınca inanan ve insanlara olan acımalarından ötürü onları kılıçtan geçirmeye ve meydanlarda odun yığınları üzerinde yakmaya hazır olan adamlardan biri konuşuyor gibi geldi.

Tolstoycunun sırtında geniş kollu beyaz bir gömlek vardı, bunun üzerine de gri renkte bir çeşit eski harmani giymişti. Bu da onu ötekilerinden ayırıyordu. Konuşmasının sonunda şöyle bağırdı:

"İşte böyle; siz İsa'dan mı, yoksa Darvin'den mi yanasınız?"

Bu soruyu bir grup halinde toplanmış olan gençlere ve oradan genç kız ve delikanlı gözlerinin, kendisine korku ve hayranlıkla baktıkları köşeye bir taş gibi fırlatmıştı. Herkes, düşünceli bir tavırla başını eğmiş, susuyordu.

Konuşmacı, yakıcı bakışlarıyla herkesi süzdükten sonra sertçe ilave etti:

"Bu iki bağdaşmaz ilkeyi uzlaştırmaya kalkışanlar yalnız Farisiyenlerdir. Bunları uzlaştırmakla, utanmadan kendi kendilerini aldatıyor ve yalanla insanları eziyorlar."

Küçük papaz ayağa kalktı, özenle cübbesinin kollarını sıvadı. Zehirli bir nezaket ve hoşgörür bir alaycılıkla düzgünce konuşmaya başladı:

"Siz herhalde Farisiyenler üzerine vulgar bir görüş besliyorsunuz. Bu görüş aslında sadece bayağı olmakla kalmıyor, aynı zamanda baştan başa yanlıştır da..."

Papaz, derin şaşkınlığım arasında, İsrailoğullarının vasiyetlerinin gerçek ve namuslu koruyucularının Farisiyenler olduğunu, halkın her zaman Farisiyenlerle birlikte İsrail halkının düşmanlarına karşı yürümüş olduğunu kanıtlamaya kalkıştı.

"Örneğin," dedi, "Jozef Flavius'u okuyunuz!.."

Yerinden fırlayan Tolstoycu, geniş ve mahvedici bir jestle Flavius'u biçerek bağırdı:

"Uluslar şimdi de düşmanlarıyla birlikte dostlarına karşı yürüyor; ama onlar kendi istekleriyle gitmiyor, zorla, kuvvetle götürülüyorlar. Sizin Flavius'unuzu ben ne yapayım?"

Küçük papaz ve başkaları, ana tartışma konusunu küçücük parçalara böldüler; böylece ana konu ortadan kayboldu.

Tolstoycu:

"Gerçek, sevgiden başka bir şey değildir!" diye bağırıyordu.

Oysaki gözleri nefret ve küçümseme ile yanıyordu.

Ben kelimelerle sarhoş olduğumu hissediyordum; bunların anlamını kavrayamıyordum. Ayaklarımın altındaki toprak bir kelime anaforu içinde sallanıyordu. Ve sık sık, büyük bir umutsuzluk içinde, bu dünyada benden daha aptal, daha yeteneksiz bir kişi olmadığını aklımdan geçiriyordum.

Tolstoycu ise, morarmış olan yüzünün terini silerken kudurmuş gibi haykırdı:

"İncil'i bir kenara atın, yalan söylememek için onu unutunuz! İsa'yı ikinci bir defa çarmıha geriniz! Bu daha namuslu bir iştir."

Önümde, koca bir duvar gibi bir soru belirmişti: Öyle ya, mademki hayat, dünya mutluluğu için sürekli bir savaştır, o halde sevgi ve şefkat bu savaşın başarısına engel olmayacak mıydı?

Tolstoycunun soyadını öğrendim. Klopski imiş. Oturduğu yeri de öğrendim ve ertesi akşam ona gittim. Tolstoycu, çiftlik sahibi iki kız kardeşin evinde oturuyordu. Kendisini bahçede, büyük ve ihtiyar bir ıhlamur ağacının gölgesinde, kızlarla bir masa başında oturur buldum. Üzerinde beyaz bir pantolon ve beyaz bir gömlek vardı. Gömleğinin açık yakası, kıllı, uzun, köşeli ve kuru göğsüne düşmüştü. O bu haliyle, hakikat vaizi yersiz yurtsuz havari üzerine olan düşüncelerime çok uygun geliyordu.

Klopski, gümüş bir kaşıkla bir tabaktan sütlü ağaççileği yiyor, tatlı tatlı yutkunuyor, kalın dudaklarını şapırdatıyor ve her yutkunuştan sonra, bir kedinin bıyıklarını andıran seyrek bıyıklarındaki beyaz damlaları üflüyordu. Kızlardan biri, masa başında durmuş ona hizmet ediyor; ötekisi ise ıhlamurun gövdesine dayanmış, kollarını göğsüne kavuşturmuş, tozlu, sıcak gökyüzüne hülyalı hülyalı bakıyordu. Kızların her ikisi de leylak renginde hafif elbiseler giymişti: İkisi de, seçilemeyecek kadar birbirlerine benziyordu.

Tolstoycu benimle seve seve ve tatlı tatlı, aşkın yaratıcı gücünden, "insanı dünya ruhu ile", yani hayatta her yana saçılmış bulunan aşkla "bağlamaya" muktedir olan bu biricik duyguyu bizzat kendi ruhumuzda geliştirmemiz gerektiğinden söz etti.

"İnsanı ancak bununla bağlamak mümkündür! Sevgisiz hayatı anlamak imkânsızdır. Hayat kanununun bir savaş olduğunu söyleyenler, yok olmaya mahkûm kör ruhlardır. Ateş ateşle söndürülmediği gibi kötülük de kötülük gücü ile ortadan kaldırılamaz!.."

Ama kızlar birbirinin beline sarılarak bahçenin derinliklerine, eve doğru uzaklaştıkları zaman, bu adam, gözlerini kırpıştırarak onların arkasından baktı ve sordu:

"Ya sen kimsin?"

Beni dinledikten sonra parmaklarıyla masaya vurarak, insanın her yerde insan olduğundan, hayattaki yerini değiştirmeye değil, belki ruhu, insanlara sevgi duygusu ile eğitmeye çabalamak gerektiğinden söz etmeye başladı.

"İnsan ne kadar aşağılarda bulunursa hayatın gerçek doğruluğuna, bunun kutsal hikmetine öylesine yakın olur..."

Onun bu "kutsal hikmeti" bilip bilmediğinden biraz kuşkulandım. Ama benimle bulunmaktan sıkıldığını hissettiğim için sesimi çıkarmadım. Tiksinti veren bir bakışla bana baktı, esnedi, ellerini ensesinden bağladı, ayaklarını uzattı, yorgun bir tavırla gözlerini kapayarak, uykuda söylenir gibi mırıldandı:

"Aşka boyun eğmek... Hayatın kanunu bu..."

İrkilerek havada bir şeyler yakalar gibi kollarını salladı, korku ile gözlerini bana dikerek:

"Ne?.." dedi. "Yoruldum, affet!.."

Yine gözlerini kapadı ve bir yeri ağrıyormuş gibi dişlerini göstererek kuvvetle sıktı, alt dudağı aşağı sarktı, üst dudağı yukarı kalktı, seyrek bıyıklarının mavi kılları fırça gibi dimdik oldu.

Bu adamdan, tatsız birtakım duygularla ve içtenliğinden belirsiz bir kuşku içinde ayrıldım.

Birkaç gün sonra, tanıdığım bekâr ve sarhoş bir doçente sabahleyin francala götürdüğüm zaman Klopski'yi bir defa daha gördüm. Herhalde geceyi uykusuz geçirmiş olacaktı ki, yüzü kül gibi, gözleri kırmızı ve şişti; bana sarhoş gibi göründü. Körkütük sarhoş şişman doçent, elinde sigara, iç çamaşırlarıyla, karmakarışık mobilyalar, içki şişeleri, yerlere atılmış elbiseler arasında döşemelerde oturuyor ve derviş gibi sallanarak mırıldanıyordu:

"Merhamet..."

Klopski, sert ve öfkeli bağırıyordu:

"Merhamet yok!.. Ya aşk yüzünden çürüyüp gideceğiz, ya da aşk uğruna savaşta ezilip gideceğiz! Hepsi bir. Mahvolmamız alnımızda yazılı."

Beni omuzlarımdan yakalayarak odaya götürdü ve doçente:

"İşte," dedi, "ona ne istediğini sor bakalım. Sor ona: İnsanları sevmeye ihtiyaç var mı?"

Öteki ıslak gözlerle bana baktı ve gülmeye başladı:

"Bu francalacı. Benim ona borcum var..."

Sallandı, elini cebine sokarak anahtar çıkardı ve bana uzattı: "İşte, al hepsini!"

Ama Tolstoycu anahtarı ondan alarak eliyle bana işaret etti: "Haydi git, sonra alırsın!.." dedi.

Ve benden aldığı francalaları, köşedeki kanepenin üzerine fırlattı.

Beni tanımamıştı; bu hoşuma gitti. Hafızamda onun aşktan mahvolmak sözleri ve yüreğimde ona karşı nefret duyguları olduğu halde oradan ayrıldım.

Kısa bir süre sonra bana anlattıklarına göre, evinde yaşadığı kızlardan birine aşkını ilan etmiş, aynı gün aynı şeyi ötekine de tekrarlamış!.. İki kız kardeş, sevinç içinde bu olayı birbirine müjdelemiş; doğal olarak bu sevinç, âşıklarına karşı öfkeye dönüşüvermiş; kapıcıyı çağırarak aşk vaizini hemen evlerinden defetmesi için emir vermişler.

Herif şehirden kayboldu.

Aşk ve acımanın insanların yaşamındaki rolü sorunu -bu karmaşık ve korkunç problem- karşıma çok erken çıktı. Önceleri ruhumda, belirsiz ama keskin bir uyuşmazlık duygusu biçiminde, sonraları tamamıyla açık ve kesin bir kavram halinde kendini açığa vurdu:

"Aşkın rolü nedir?"

Bütün okuduğum şeyler, Hıristiyanlık, hümanizma düşünceleriyle, insanlara şefkat ve acıma feryatlarıyla dolu idi. O zamanlar tanıdığım en iyi insanlar bu konu üzerinde ateşli ve becerikli sözler söylüyordu.

Doğrudan doğruya gördüğüm her şey insanlara şefkat ve acıma duygusundan hemen hemen yoksundu. Hayat sonsuz bir sertlik ve düşmanlık zinciri halinde, değersiz şeyleri elde etmek için aralıksız ve kirli bir savaş halinde, önümde akıp gidiyordu. Kendime gelince, bana gerekli olan yalnız kitaptı. Üst tarafının gözümde hiçbir değeri yoktu.

Bütün bu arabacıların, kapıcıların, işçilerin, memurların, tüccarların ne benim gibi, ne de benim sevdiğim insanlar gibi yaşadıklarını, bizim istediğimizi istemediklerini, bizim gittiğimiz yere gitmediklerini anlamak için sokağa çıkıp kapının önünde bir saat durmak yeterdi. Saydığım ve kendilerine inandığım insanlar ise, pis ve hileci bir karınca çalışmasıyla durup dinlenmeden kendilerine bir hayat yuvası kurmakta olan çoğunluğun içinde, bir başına kalmış, yabancı ve gereksiz şeylerdi. Bu hayat bana, baştan başa budalaca ve katlanılamayacak kadar sıkıcı geliyordu. İnsanların yalnız sözde acıma ve sevgi gösterdiğini, gerçekte ise, kendileri de farkında olmadan, hayatın genel gidişine bağlı bulunduklarını sık sık görüyordum.

Büyük bir zorluk içindeydim.

Bir seferinde siroz hastalığından şişmiş ve sapsarı olmuş Veteriner Lavrov, tıkanarak bana demişti ki:

"Sertliği öylesine artırmalı ki, bütün insanlar sertlikten bitkin bir hale gelsin, ondan şu lanet olasıca sonbahardan nefret eder gibi nefret etsinler!.."

Hastalıklar ve intiharlarla dolu soğuk ve yağmurlu sonbahar erken gelmişti. Lavrov da siroz hastalığının kendisini öldürmesini beklemeden potasyum siyanürle canına kıydı.

Veterinerin ev sahibi, cenazeyi kaldırırken:

"Hayvanları tedavi ederdi, kendisi de bir hayvan gibi öldü," demişti.

Lavrov'un ev sahibi Terzi Mednikov, zayıf ve sofu bir adamdı; Meryem Ana'nın bütün ilahilerini ezbere bilirdi. Çocuklarını – yedi yaşındaki kızıyla on bir yaşındaki liseli oğlunu– üç parçalı kırbaçla, karısını ise bir bambu kamışıyla, baldırlarına vurarak döver ve dert yanardı:

"Sulh yargıcı, sözde bu metodu bir Çinliden öğrenmişim diye beni mahkûm etti. Halbuki ben afişlerden ve resimlerden başka hiçbir yerde Çinli görmedim."

Terzinin çarpık bacaklı, asık suratlı ve "Dunka'nın kocası" lakabıyla anılan işçilerinden birisi, patronu için şöyle derdi:

"Ben uslu ve sofu adamlardan korkarım! Sert adamlar hemen göze çarpar, bu gibilerden sakınmak için insan her zaman fırsat bulabilir; uslu adamlar ise, otlar arasındaki hain yılanlar gibi, belli etmeden ta yanına kadar sokulur ve ansızın en duygulu yerinden seni sokar! Uslu adamlardan korkarım."

Mednikov'un pek sevdiği, yumuşak başlı, kurnaz, söz götürüp getiren "Dunka'nın kocası"nın sözleri doğru idi.

Kimi zaman bu yumuşak başlı adamlar bana, hayatın taştan kalbini kemirici yosunlar gibi yumuşatarak onu daha hafif ve daha faydalı bir hale koyuyor gibi gelirdi. Ama çoğu zaman, bu gibi adamların bolluğunu, bunların adilikle kurnazca bağdaşmalarını, ruhlarının ele avuca sığmaz esneklik ve kararsızlığını, sivrisinek vızıltısını andıran sızlanmalarını gördükçe, kendimi bir atsineği sürüsünün saldırısına uğramış, ayağı köstekli bir beygir sanırdım.

Polisin yanından gelirken işte bunları düşünüyordum.

Rüzgâr inliyor, fenerlerin ışığı titriyordu; oysa yere toz gibi ince bir ekim yağmuru serpen koyu gri renkli gökyüzü titriyor sanılırdı. Sırsıklam olmuş bir oropsu, koluna girdiği bir sarhoşu, ite kaka sokak boyunca yukarı doğru sürüklüyordu. Sarhoş, hıçkırarak bir şeyler homurdanıyordu. Kadın yorgun ve boğuk bir sesle:

"Senin alınyazın böyle," dedi.

'İşte,' diye düşündüm, 'bana pis ve iğrenç şeyler, çeşitli tuhaf insanlar göstererek, beni de birisi ite kaka kötü birtakım köşelere sürüklüyor. Bütün bunlardan yoruldum ben artık.'

Belki aynen böyle düşünmemiştim, ama beynimde parlayan özellikle bu düşünce oldu. Bu hazin gecede ilk defa olarak ruhumda bir yorgunluk, kemirici bir küflenme duydum. Bu saatten beri kendimi daha fena hissetmeye, kendi kendime âdeta uzaktan, soğuk, yabancı ve düşman gözlerle bakmaya başladım.

Hemen hemen bütün insanların yalnız sözleriyle yaptıkları arasında değil, duygularında da düzensiz, karmakarışık birtakım çelişmeler olduğunu gördüm. Hele duyguların kaprisli oyunları beni ağır bir biçimde eziyordu. İşin daha kötüsü, bu oyunu bizzat kendimde de görmemdir. Her şey beni çekiyordu. Kadınlar, kitaplar, işçiler, neşeli öğrenciler... Ama ben "iki cami arasında kalmış binamaz gibi" hiçbir yana yetişemiyor, tıpkı bir topaç gibi ortada fır fır dönüyordum; görünmez, ama güçlü bir el, yine görünmez bir kırbaçla beni acımasızca kırbaçlıyordu.

Yakov Şaposnikov'un hastaneye yattığını öğrenince, ziyaretine gittim. Ama orada çarpık ağızlı, gözlüklü, beyaz baş örtüsünün altından haşlanmış gibi kırmızı kulakları sarkan şişman bir kadın kısaca:

"Öldü," dedi...

Gitmediğimi ve susarak bir kazık gibi önünde dikildiğimi görünce kızdı ve bağırdı:

"Ee, daha ne istiyorsun?"

Ben de içerledim ve:

"Ahmak karı," dedim.

"Nikolay, def et şunu!"

Nikolay, bir paçavra ile birtakım bakır telleri siliyordu; öksürdü ve bakır tellerle sırtıma vurdu. Bunun üzerine ben de herifi kucakladım, sokağa çıkardım ve hastanenin kapısı önündeki bir su birikintisinin içine atıverdim. Hiç sesini çıkarmadı. Gözlerini bana dikerek bir dakika kadar sessizce durdu, sonra:

"Ah, seni köpek, ah!.." diye söylenerek ayağa kalktı.

Derjavin parkına gittim. Şairin heykeli yanında bir sıraya oturdum.

Bir sürü insanın bana saldırmasını sağlayacak, böylece onları iyice dövmeme sebep olacak kötü, edepsizce bir şeyler yapmak isteğiyle yanıp tutuşuyordum. Ama bayram olduğu halde park bomboştu, etrafta kimsecikler yoktu. Yalnız rüzgâr kuru yaprakları kovalıyor, fener direklerindeki kopmuş afişleri hışırdatıyordu.

Saydam, mavi, soğuk bir karanlık, parkın üzerinde yoğunlaşıyordu. Kocaman tunç heykel karşımda yükseliyordu. Ona baktım ve düşündüm: Bu dünyada Yakov adlı kimsesiz bir adam vardı; bu adam, ruhunun bütün gücüyle Tanrıyı inkâr ediyordu, ama, bayağı bir ölümle öldü. Basbayağı bir ölümle. Bu işte ağır ve çok can sıkıcı bir şeyler vardı.

Şu Nikolay ahmağın biriymiş! Benimle dövüşmeliydi. Ya da polis çağırıp beni karakola göndertmeli idi.

Rubtsov'a gittim. Odasında, masa başında oturmuş, küçük bir lamba altında ceketini yamıyordu.

"Yakov ölmüş!"

İhtiyar, istavroz çıkarmak amacıyla olsa gerek, iğneli elini yukarı kaldırdı; ama sadece sallamakla yetindi ve ipliği bir yere takılarak okkalı bir küfür savurdu.

Sonra söylenmeye başladı:

"Ama, hepimiz öleceğiz; bu bizim aptalca bir âdetimiz, kardeşim! Örneğin bak o öldü; öte yandan burada bir bakırcı vardı, onun da hesabını gördüler. Bu pazar jandarmalar... Beni onunla Gurya tanıştırmıştı. Akıllı bir bakırcı idi, öğrencilerle düşüp kalkardı. Öğrencilerin ayaklandığı doğru mu? Şu ceketimi dikiver, gözüm görmüyor."

Partallarını, iğne ipliğini bana verdi; kendisi, ellerini arkasına bağlayarak odada dolaşmaya ve öksürerek söylenmeye başladı:

"Kâh şurada, kâh burada bir ateş parlıyor... şeytan onu üflüyor, sonra yine can sıkıntısı!.. Bu şehir uğursuz! Hazır vapurlar işlerken buradan gideceğim!"

Durakladı ve kafasını kaşıyarak sordu:

"Ama nereye gideceksin? Gitmediğim yer kalmadı. Evet, her yere gittim ve sadece kendimi yıprattım."

Yere tükürerek ekledi:

"Hey gidi namussuz hayat! Yaşadım, yaşadım; ne ruhça, ne de vücutça bir şey kazandım."

Köşede, kapının yanında durarak, âdeta bir şeye kulak kabartır gibi sustu; sonra kesin bir hareketle bana yaklaştı ve masanın kenarına oturdu:

"Benim Leksi Maksimiç'im" dedi, "Yakov, o büyük kalbini boş yere Tanrı yüzünden harcadı. Onları reddetmekle ne Tanrı, ne de çar daha iyi olur! Bence insanlar kendilerine kızsın, kendi alçakça hayatlarını reddetsinler! Gerekli olanı budur. Ah, ben ihtiyarım, geç kaldım, yakında büsbütün kör olacağım, acı şey kardeşim! Diktin mi? Sağ ol!.. Haydi seninle birahaneye kadar giderek bir çay içelim!"

Yolda giderken ayakları takılıyor, omuzlarıma tutunarak homurdanıyordu:

"Sözümü unutma: Bu insanlar, sonuna kadar dayanamayacak; bir zaman gelecek, öfkeleri tepelerine çıkacak, her şeyi yıkacak, her şeylerini tuzla buz edecekler! Sonuna kadar dayanamayacaklar."

Birahaneye kadar gitmek kısmet olmadı. Yolda, kapısını Alafuzov işçilerinin savundukları bir genelevin, gemiciler tarafından sarıldığını görerek durakladık.

Rubtsov, gözlüklerini çıkararak takdir edici bir tavırla:

"Her bayram burada dövüş olur," dedi.

Ve evi savunanlar arasında kendi arkadaşlarını tanıyarak hemen kavgaya karıştı; arkadaşlarını kışkırtmaya ve cesaretlendirmeye başladı:

"Dayan fabrika!.. Kurbağaları ezin!.. Çamça balıklarını boğun!.. Haaayt!"

Zeki ihtiyarın, ırmak gemicilerinin yumruklarını karşılayarak ve omuz vuruşlarıyla herifleri yerlere sererek aralarından yol bulup geçişini ve ne büyük bir çeviklik ve hevesle hareket ettiğini görmek gerçekten eğlenceli ve şaşılacak bir şeydi. Kinden ve garezden uzak bir neşe içinde, yalnız güçlerinin fazlalığı ve can sıkıntısı yüzünden dövüşüyorlardı. Karanlık bir insan kümesi

fabrikalıları kapıya sıkıştırarak, kapının önüne yığılmıştı. Kapılar gıcırdıyor, kışkırtıcı naralar yükseliyordu:

"Dazlak kafalı elebaşıya vurun!.."

Evin damına çıkan iki kişi, ahenkli ve yüksek sesle şarkı söylüyordu:

Hırsız değiliz, külhanbeyi değiliz, haydut değiliz,
Gemi çocuklarıyız, balıkçılarız biz!

Polis düdük çalıyor, karanlıkta bakır düğmeler pırıldıyor, çamur ayaklar altında sesler çıkarıyor, damdan da şarkı sesleri geliyordu:

Biz kuru sahiller boyunca ağ gereriz,
Tüccar evlerine, ambarlara, depolara ağ atarız!

"Dur, yatan adama vurmazlar..."

"Baba, kolunu sağlam tut!"

Sonra, Rubtsov'u, beni, dost veya düşman daha beş kişiyi karakola götürdüler. Sonbahar gecesinin ıssızlaşan karanlığı, bizi cesur şarkılarla uğurladı:

Hey kırk tane turnabalığı avladık.
Bunlardan gocuk dikecekler!

Rubtsov, sık sık burnunu çekerek ve tükürerek neşeli neşeli:

"Şu Volga boyu halkı ne kadar da iyi insanlar," diye söyleniyordu.

Sonra kulağıma eğilerek:

"Sen kaç," diye fısıldadı. "Uygun bir fırsat kolla ve sıvış! Ne diye karakola gidesin?"

Ben ve benim peşimden uzun boylu bir gemici, yan sokaklardan birine fırladık. Bir tahta perdeden atladık, sonra birini daha aştık... Bu geceden sonra çok sevimli ve zeki Nikita Rubtsov'u bir daha görmedim.

Çevrem boşalıyordu. Öğrenci ayaklanmaları başlamıştı; bunların nedenini anlamıyordum, sebepleri açık değildi. Neşeli

bir hareket görüyor, bunda hiçbir facia hissetmiyordum. Üniversitede okumak mutluluğuna erişmek için işkenceye katlanmanın bile mümkün olduğunu düşünüyordum. Bana "Git, oku, ama buna karşılık seni her pazar Nikolayev meydanında sopa ile döveceğiz!" deselerdi, herhalde bu şartı kabul ederdim.

Semyonov'un simitçi dükkânına uğradığım zaman, simitçilerin öğrencilere dayak atmak üzere üniversiteye gitmeye hazırlandıklarını öğrendim.

Onlar, neşeli bir öfke içinde:

"Dirhemle döveceğiz," diyordu.

Tartışmaya, birbirimize küfretmeye başladık. Ama, birdenbire öğrencileri savunmak için kendimde ne bir istek, ne de kelime olduğunu dehşetle hissettim.

Kolum kanadım kırık bir halde ve yüreğimde öldürücü bir sıkıntı ile bodrumdan çıkıp gittiğimi hatırlıyorum.

Geceleyin Kaban ırmağı kıyısında oturdum, karanlık sulara taşlar fırlatarak ve şu üç kelimeyi durmadan tekrarlayarak düşündüm:

'Ben şimdi ne yapmalıyım?'

Can sıkıntısından keman öğrenmeye başladım. Geceleri, farelerin ve gece bekçilerinin rahatını kaçırarak, dükkânda kemanımı cırlatıp duruyordum.

Müziği seviyordum, büyük bir hevesle çalışmaya başladım. Ama tiyatro orkestralarından birinde kemancılık eden öğretmenim, ders arasında dükkândan çıktığım bir sırada, kilitlemeden bıraktığım kasa çekmecesini açmış. İçeri döndüğüm zaman onu, ceplerine para doldururken yakaladım. Beni kapıda görünce, boynunu uzattı, tıraşlı ve sıkıcı suratını bana doğru çevirerek yavaşça:

"Haydi, vursana!" dedi.

Dudakları titriyor, renksiz gözlerinden şaşılacak kadar iri, yağ gibi gözyaşları akıyordu.

Kemancıya bir yumruk indirmek isteği duydum. Ama bunu yapmamak için yumruklarımı altıma alarak yere oturdum ve aldığı paraları kasaya koymasını emrettim. Ceplerini boşalttı, kapıya yürüdü, ama duraklayarak aptalca, yüksek ve korkunç bir sesle:

"Bana on ruble ver!" dedi.

İstediği parayı verdim, ama keman öğrenmekten de vazgeçtim.

Aralık ayında kendimi öldürmeye karar verdim. Bu kararın nedenlerini *Makar'ın Yaşamından Bir Olay* adlı hikâyede anlatmaya çalıştım. Ama bunu başaramadım. Hikâye iç gerçeklerden yoksun, tatsız ve acemice bir şey oldu. Ama bana kalırsa, özellikle bu iç gerçeklerin yokluğunu bu hikâyenin erdemlerinden saymak gerekir. Olaylar gerçektir, ama onları sözde ben tasvir etmemişim ve hikâye âdeta benden söz etmiyor gibidir. Hikâyenin edebî değerini bir yana bırakırsak onda hoşuma giden bir şeyler var: Burada âdeta ben, kendi üzerimden atlamış gibiyim.

Çarşıdan bir trampetçinin, dört mermisi olan tabancasını satın aldım. Kalbime rastlayacağını hesaplayarak göğsüme ateş ettim, ama ancak akciğerimi deldim. Bir ay sonra da çok utanmış bir halde sonsuz aptallığıma inanmış olarak, francala fırınında çalışmaya başladım.

Ama bu çalışmam çok sürmedi. Mart sonlarında bir akşam, fırından dükkâna geldiğim zaman satıcı kızların odasında Hohol'u gördüm.

Pencere önündeki sandalyelerden birine oturmuş, düşünceli bir tavırla kalın sigarasını içiyor ve duman bulutlarına dikkatle bakıyordu.

Selam vermeden sordu:

"Boş musunuz?"

"Yirmi dakika için boşum."

"Oturunuz... Konuşalım."

Her zamanki gibi, "şeytan derisinden yapılmış" sımsıkı bir kazak giymişti. Parlak sakalı geniş göğsünü örtmüştü. Kısa ke-

silmiş sert saçları, inatçı alnını bir fırça gibi süslüyordu. Ayaklarında, keskin bir zift kokusu yayan ağır mujik çizmeleri vardı.

Sakin bir tavırla ve yavaş bir sesle konuşmaya başladı:

"İşte böyle," dedi, "benim yanıma gelmek istemez misiniz? Volga kıyısında, kırk beş verst aşağıda, Krasnovidovo köyünde oturuyorum. Orada bir dükkânım var. Alışverişte bana yardım edersiniz. Bu iş çok zamanımızı almaz, güzel kitaplarım var, okumanıza yardım ederim. Kabul eder misiniz?"

"Evet."

"Cuma sabahı, saat altıda Kurbatova iskelesine geliniz, orada Krasnovidovo kayığını sorunuz; sahibi Vasili Pankov'dur. Zaten ben orada olacağım, sizi görürüm. Hoşça kalın!"

Ayağa kalktı, geniş elini bana uzattı, öteki eliyle de yeleğinin altından kocaman bir gümüş saat çıkardı ve:

"Konuşmamızı altı dakikada bitirdik," dedi. "Evet, adım Mihayil Antonov, soyadım Romas'tır. İşte böyle."

Çevresine bakmadan, ayaklarını sert sert basarak ve ağır, dev gibi vücudunu kolayca taşıyarak gitti.

İki gün sonra Krasnovidovo yolunda idim.

Volga'nın buzları yeni çözülmüştü; kurşuni, oynak buz yığınları bulanık suların içinde sallanarak, yukarıdan aşağıya uzanıyordu. Kayık onlara yetişiyor, buzlar omurgalara sürtünüyor, çarpışmalardan gıcırtılar yükseliyor, buzlar, keskin kristaller halinde çevreye yayılıyordu. Suyun kaynağından esen rüzgâr dalgaları kıyıya sürüyor; güneş, buz yığınlarının mavimtırak ve cam gibi kenarlarından, parlak, beyaz demetler halinde yansıyorken, gözleri kamaştırarak pırıldıyordu. Fıçılar, çuvallar ve sandıklarla ağırca yüklenmiş olan kayık, yelken açmıştı. Dümende, göğsü renkli kordonlarla süslü, koyun derisinden şık bir ceket giymiş Pankov var.

Yüzü sakin, gözleri soğuk, sessiz bir adam olan Pankov, birazcık mujiklere benziyordu. Kayığın baş tarafında, Pankov'un ırgatı sersem bir mujik olan Kukuşkin, ayaklarını ayırmış, elinde

kancalı uzun sopasıyla duruyordu. Kukuşkin'in sırtında kuşak yerine iple bağlanmış yırtık bir hırka, başında eski ve ezik bir papaz serpuşu vardı. Yüzü yara bere içindeydi. Elindeki uzun kanca ile buz yığınlarını iterken küçümseyerek küfrediyor:

"Destur... Nereye çıkıyorsun?.."

Ben Romas'la yan yana yelkenin altında, sandıkların üzerinde oturuyordum. O, yavaşça bana:

"Mujikler", diyordu, "beni hiç sevmez, özellikle zenginleri! Herhalde size de böyle davranacaklar."

Kukuşkin, kancasını küpeştenin üstüne, ayaklarının altına koydu ve bereli yüzünü bizden yana çevirerek heyecanla:

"Hele seni Antoniç," dedi, "papaz hiç sevmiyor."

Pankov:

"Doğru," dedi.

"Sen o çopur itin gırtlağına saplanmış bir kemik gibisin, seni bir türlü yutamıyor!"

Romas'ın sesini işitiyorum:

"Ama benim dostlarım da var, sizin de olacak..."

Soğuk, mart güneşi henüz iyice ısıtmıyordu. Kıyıda çıplak ağaçların esmer dalları sallanıyordu. Şurada burada, dağlık kıyının kovuklarında, fundalıkların altında, kadife parçaları halinde kar görünüyordu. Irmağın üzeri baştan başa buz parçalarıyla örtülü; âdeta otlayan bir koyun sürüsünü andırıyordu. Kendimi rüyada sanıyordum.

Kukuşkin, çubuğuna tütün basarken ahkâm kesiyordu:

"Gerçi sen papazın karısı değilsin amma," dedi, "kitapların yazdığına göre o, bütün yaratıkları sevmek zorundadır."

Romas alay ederek sordu:

"Kim dövdü seni böyle?"

Kukuşkin küçümser bir tavırla:

"Ha," dedi, "birtakım cahil insanlar, herhalde külhanbeyleri..."

Sonra göğsü kabararak ekledi:

"Hayır, beni bir başıma topçular dövmüştü; sahi söylüyorum! Nasıl olup da sağ kaldığıma şaşıyorum."

Pankov:

"Niçin dövdüler?" diye sordu.

"Dün gece mi?.. Yoksa topçular mı?"

"Evet, dün gece..."

"Niçin dövdüklerini bilir miyim? Bizim millet keçiye benzer; bir hiç yüzünden hemen boynuz boynuza gelir. Dövüşmeyi bir görev sayıyorlar!"

Romas:

"Bana kalırsa," dedi, "dilinden ötürü sana dayak atıyorlar, patavatsız konuşuyorsun sen."

"Galiba öyle. Ben meraklı bir adamım, her şeyi sormak âdetimdir. Yeni bir şey işitmek benim için bir keyiftir."

Kayığın burnu şiddetle bir buza çarptı. Buz yığını homurdanarak bordayı sıyırdı, geçti. İki yana sallanan Kukuşkin, kancasını kaptı. Pankov, azarlayarak söyleniyordu:

"Sen işine baksana Stepan!.."

Kukuşkin, buz yığınını uzaklaştırırken homurdanıyordu:

"Sen de beni söze tutma! Ben iki şeyi bir arada, hem iş görmesini hem de seninle konuşmasını, beceremem."

Onlar, öfkesizce tartışıyor, Romas da bana anlatıyordu:

"Buraların toprağı bizim Ukrayna toprağından daha kötü, insanları ise daha iyidir. Çok becerikli insanlar!"

Kendisini dikkatle dinliyor ve ona inanıyordum. Sakinliği, düzgün, sade ve ağırbaşlı konuşması hoşuma gidiyordu. Bu adamın çok şey bildiği ve insanları kendi ölçüsüyle ölçtüğü hissediliyordu. En çok hoşuma gideni, niçin canıma kıymak istediğimi sormamasıdır. Onun yerinde kim olsa, bunu bana çoktan sormuştu; halbuki bu soru beni öyle bıktırmıştı ki... Sonra cevap vermek de zor!.. Kendimi öldürmeye niçin kalkıştığımı ancak şeytan bilir. Herhalde Romas'a uzun ve budalaca bir cevap verecektim. Hem zaten bu olayı hatırlamak bile istemiyordum. Volga, öylesine güzel, öylesine özgür, öylesine aydınlık ki...

Kayık kıyıdan gidiyor, ırmak, çimenli ve kumlu sahilleri istila ederek sola doğru genişliyordu. Suların, kıyıdaki fundaları sallayarak ve ıslatarak nasıl ilerlediği görülüyor; dere yataklarından ve yarıklardan akan duru ilkbahar selleri, bunları karşılıyordu. Güneş gülümsüyor; bağırışarak yuvalarını kuran sarı gagalı kargaların tüyleri gün ışığında siyah bir çelik gibi parlıyordu. Açık güneş altında çayırların koyu yeşil tüyleri, topraktan güneşe doğru yükseliyordu. Vücudum üşüyordu, ama ruhumda sessiz bir mutluluk vardı; yine parlak umutların ince yapılı filizleri sürmeye başlıyordu. Baharda yaşamak ne kadar da tatlı!

Öğleye doğru Krasnovidovo'ya vardık. Yüksek, dört bir yanı dik kesilmiş bir tepede, mavi başlı bir kilise görünüyordu. Kiliseden başlayarak dağın yamacına doğru birbirinin peşi sıra, çatılarının sarı tahtaları ve bunların saman atlaslı örtüleri pırıldayan güzel, sağlam köy evleri sıralanmıştı. Sade ve güzeldi.

Yanından vapurla geçtikçe kaç defa bu köyü hayran hayran seyretmiştim.

Kukuşkin'le kayığı boşaltmaya başladığımız zaman Romas, güverteden çuvalları uzatarak:

"Eh," dedi, "epeyce kuvvetliymişsiniz!"

Ve yüzüme bakmadan sordu:

"Göğsünüz ağrıyor mu?"

"Hayır, ağrımıyor."

Soruşundaki incelikten çok duygulandım. Kendimi öldürmeye kalkıştığımı özellikle mujiklerin bilmesini hiç istemiyordum.

Kukuşkin gevezeleniyordu:

"Güçlü olmasına güçlü, hem de gerektiğinden çok güçlü. Sen hangi ildensin delikanlı? Nijni-Novgorod'dan mı? Size *vodohleb** derler. Sonra, sizlere daha başka adlar da verirler."

Gümüş gibi parlayan binlerce derecik arasında, vıcık vıcık çamurları çiğneyerek uzun boylu, yalınayak bir mujik, sallana-

* "Çorba yerine su içenler" ya da "Şarap içmeyenler" anlamına gelir. *-çev.*

rak ve kayarak, geniş adımlarla dağdan aşağı iniyordu. Sırtında bir gömlek, ayağında sadece bir don olan bu mujiğin sakalı kıvırcıktı. Sık ve kırmızı saçları bir şapka gibi başına geçmişti.

Kıyıya yaklaşınca, tatlı, çıngıraklı bir sesle:

"Hoş geldiniz!" dedi.

Etrafına bakındı, kalınca bir sırık yakaladı, sonra bir ikincisini buldu, uçlarını küpeşteye dayadı ve kolayca kayığa sıçrayarak kumandayı bastı:

"Küpeşteden kaymamaları için ayağınızla sırıkların ucuna dayanınız ve fıçıları alınız! Delikanlı buraya gel, yardım et!"

Bir resim gibi güzeldi ve herhalde çok güçlü idi. Düz ve büyük burunlu pembe yüzünde mavi gözleri, fevkalade parlıyordu.

Romas:

"Kendini üşüteceksin, İzot," dedi.

"Ben mi?.. Merak etme!"

Bir gazyağı fıçısını kıyıya yuvarladık. İzot, beni gözleriyle şöylece bir süzdükten sonra:

"Çırak mısın?" diye sordu.

Kukuşkin:

"Onunla bir güreş tut bakalım," teklifinde bulundu.

"Aa, yine mi senin ağzını burnunu dağıtmışlar?"

"Bilmem ki onlara ne yapmalı?"

"Kimlere?"

"Dayak atanlara."

İzot içini çekerek:

"Amma da adamsın ha," dedi. Ve Romas'a dönerek:

"Arabalar şimdi gelir. Ben sizi uzaktan gördüm. 'Geliyorlar,' dedim. Güzel geliyordunuz! Antoniç, sen git, ben göz kulak olurum."

Bu adamın Romas'a dostça davrandığı, ona ilgi gösterdiği, hatta Romas'tan on yaş küçük olmasına aldırmayarak onu koruduğu görülüyordu.

Yarım saat sonra, yeni bir köy evinin temiz ve rahat bir odasında idim. Odanın duvarları henüz zift ve üstüpü kokusunu

kaybetmemişti. Keskin bakışlı, çevik bir kadın, öğle yemeği için sofrayı hazırlıyordu. Hohol (Romas) bavuldan kitapları çıkarıyor, ocağın yanındaki bir rafa yerleştiriyordu. Bana dönerek:

"Odanız tavan arasındadır," dedi.

Tavan arasının penceresinden köyün bir bölümü, evimizin karşısındaki vadi ve bunun içinde fundalıklar arasındaki banyoların çatıları görünüyordu. Vadinin ilerisinde bahçeler ve siyah tarlalar var; bunlar, tatlı kıvrımlar halinde, ormanın mavi tepelerine, ufka kadar uzanıyordu. Maviler giyinmiş bir mujik, banyo çatısının mahyasına ata biner gibi oturmuş, bir elinde balta tutuyor, ötekini de alnına dayamış, aşağıya, Volga'ya bakıyordu. Bir araba gıcırdıyor, bir inek acı acı böğürüyor, derecikler çağlıyordu. Köy evinin kapısından siyahlar giyinmiş bir kocakarı çıktı, kapıya dönerek yüksek sesle:

"Geberesiceler!" diye bağırdı.

Büyük bir işgüzarlıkla, dereciğin yolunu taşlarla ve çamurla tıkamaya çalışan iki çocuk, ihtiyar kadının sesini duyar duymaz, kaşla göz arasında, kadından uzaklaştı. Kocakarı, yerden bir odun parçası yakalayarak, üstüne tükürdü ve dereye fırlattı. Sonra, ayağındaki erkek çizmeleriyle çocukların çamurdan evciklerini dağıtarak, aşağıya, ırmağa doğru yürüdü.

Ben burada nasıl yaşayacağım?

Öğle yemeğine çağırdılar. Aşağıda, masa başında, mor ayaklı uzun bacaklarını uzatmış İzot oturuyor ve bir şeyler anlatıyordu. Ama beni görünce sustu.

Romas çatınarak sordu:

"Ne oluyorsun? Devam et!"

"Zaten söyleyecek bir şey kalmamıştı, hepsini söyledim. Demek böyle karar verdin; kendimiz işin üstesinden geleceğiz. Sen yanında tabanca bulundur ya da kalınca bir sopa. Barinov'un yanında her şey söylenmez, onun ve Kukuşkin'in dili kadın dili gibidir. Sen, delikanlı, balık tutmasını sever misin?"

"Hayır."

Romas, mujikleri, küçük bahçe sahiplerini teşkilatlandırmak, onları madrabazların elinden kurtarmak gerektiğinden söz etti.

İzot onu dikkatle dinledikten sonra:

"Köy ağaları," dedi, "seni yaşatmaz."

"Görürüz."

"Bu iş dediğim gibidir."

İzot'a baktım ve düşündüm:

'Karonin ile Zlatovratskiy hikâye konularını herhalde bu gibi mujiklerden alıyor.'

Acaba artık gerçekten de ciddi bir işle karşılaşmış, işinin ehli, ciddi adamlarla mı işe girişmiştim?

İzot, yemeğini yedikten sonra:

"Mihayil Antonov," dedi, "sen pek acele etme, iyi şey çabuk olmaz. Yavaştan almak gerek!"

O gittikten sonra Romas, düşünceli bir tavırla:

"Akıllı adam, namuslu adam," dedi. "Ama ne yazık ki, cahil; okuması çok kıt. Bununla birlikte ısrarla öğrenmeye çalışıyor. Haydi bakalım, ona bu işte yardım edin!"

Romas akşama kadar bana dükkândaki malların fiyatlarını öğretti. Bu arada şunu da söyledi:

"Ben köyün öteki iki bakkalından daha ucuza satıyorum. Doğal olarak bu onların hoşuna gitmiyor. Bana kötülük ediyorlar, beni dövmeye hazırlanıyorlar. Ben burada çok kazandığım için ya da burası hoşuma gittiği için oturmuyorum. Benim burada oturmamın büsbütün başka sebepleri var. Bu sizin francala fırınına benzer bir iş."

Bunun ne olduğunu tahmin ettiğimi söyledim.

"Doğal olarak, insanları uyarmak gerek, öyle değil mi?"

Dükkân kapalı idi. Biz içeride, elimizde lambayla dolaşıyorduk. Birisi de sokakta, çamurların içinde ihtiyatla dolaşıyor, zaman zaman dükkânın basamaklarına kadar çıkıyordu.

"İşitiyor musunuz? Dolaşıyor! Bu Migun'dur; yabani hayvanın biridir. Güzel bir kız nasıl cilve yapmayı severse bu da kö-

tülük yapmayı öyle sever. Onunla konuşurken ihtiyatlı olunuz! Hem genel olarak herkesle..."

Sonra odada geniş sırtını ocağa dayayarak ve gözlerini kırpıştırarak piposunu tellendirirken duman halkalarını sakalına savuruyor, kelimeleri tane tane söyleyerek sade ve düzgün cümleler halinde, benim gençlik yıllarımı nasıl boş yere harcadığımı çoktandır fark ettiğini anlatıyordu:

"Siz yaradılıştan becerikli, dik kafalı bir insansınız ve görünüşe göre iyi niyetlisiniz. Sizin okuyup öğrenmeniz gerek, ama öyle ki, kitaplar insanları görmenize engel olmasın. İhtiyar bir tarikat yanlısı çok doğru olarak şunu söylemişti: 'Her bilgi insandan çıkar.' İnsanlar zorla ve kabaca öğrenir, ama onların öğrendiği bilgi çok derin ve sağlam yerleşir."

Bildiğim konulardan, her şeyden önce köyü uyandırmak gerektiğinden söz ediyordu. Ama bildiğim bu sözlerden de, benim için yeni ve derin birtakım düşünceler kapıyordum.

"Sizin orada öğrenciler sık sık halkı sevmekten söz eder. Benim onlara diyeceğim şudur: Halkı sevmek olmaz! Bu halkı sevmek sözü..."

Sorar gibi bakışlarla beni süzerek bıyık altından gülümsedi; odanın içinde dolaşmaya başladı ve kandırıcı bir tavırla sözlerine devam etti:

"Sevmek demek uzlaşmak, aşağıdan almak, hoşgörmek, bağışlamak demektir. Yalnız kadınlara böyle davranılır. Halkın cehaletini fark etmemek, onun yanlış düşünceleriyle uzlaşmak, onun bütün bayağılıklarını hoşgörüyle karşılamak, onun yabaniliğini bağışlamak mümkün mü? Hayır, değil mi?"

"Hayır."

"İşte gördünüz mü? Sizin orada hep Nekrasov'u okur, Nekrasov'u söylerler. Ama bilmiyorsunuz ki Nekrasov'la bütün iş bitmez! Mujiğe, sen kardeş, demek gerek, aslında fena bir insan değilsin, ama kötü şartlar içinde yaşıyorsun ve yaşamının daha iyi, daha rahat olması için hiçbir şey yapmasını bilmiyorsun...

Yabani bir hayvan kendisine senden daha iyi bakar, kendisini senden daha iyi savunur. Halbuki bütün kişizadeler, din adamları, bilginler, çarlar hepsi, hepsi senden, mujikten türedi; bütün bunlar eski mujiklerdir. Gördün mü, anladın mı? O halde yaşamasını öğren ki, seni daima yumruklamasınlar!.."

Romas mutfağa giderek semaveri hazırlaması için aşçı kadına emir verdikten sonra bana kitaplarını göstermeye başladı. Bunların hemen hepsi de bilimsel nitelikte kitaplardı: Buckle, Lyell, Hartpul, Lecky, Lubbock, Taylor, Mill, Spencer, Darwin; Ruslardan Pisarev, Dobrolyubov, Çernişevski, Puşkin, Gonçarov'un *Pallada Fırkateyni*, Nekrasov.

Bir kedi yavrusunu okşar gibi, kocaman avcu ile ve sevgi ile kitaplarını okşuyor, şefkatle mırıldanıyordu:

"Güzel kitaplar... Hele şu, pek nadir bir şey, sansür bunu yakmıştı. Devletin ne olduğunu öğrenmek isterseniz bu kitabı okuyun!"

Hobbes'un *Leviathan* adlı kitabını bana uzattı.

"Şu kitap da devletten söz eder; ama daha kolay daha eğlencelidir."

Eğlenceli dediği kitap; Machiavelli'nin *Hükümdar* adlı kitabı idi.

Çay içerken kısaca kendisinden söz etti: Çernokov'lu bir demircinin oğlu imiş. Kiev garında tren yağcılığı etmiş, bu sırada devrimcilerle tanışmış, işçiler arasında, kendi kendilerine öğrenip yetişmek üzere bir grup meydana getirmiş; onu yakalamışlar, iki yıl kadar hapishanede yattıktan sonra, on yıl kalmak üzere Yakutsk bölgesine sürgün etmişler...

"Önceleri Yakutlarla birlikte, onların köylerinde yaşadım; orada çürüyüp gideceğimi sanıyordum. Oralarda, lanet olsun, öyle berbat bir soğuk olur ki, insanın beyni donar. Hoş, orada akla ihtiyaç da yok ya! Sonra, şurada burada Ruslara rastladım; çok olmamakla birlikte, ne de olsa tek tük rastlanıyor. Eskilerinin canı sıkılmasın diye yenilerini de göndermeyi unutmuyorlar... İyi adamlardı bunlar...

Bir de Vladimir Korolenko adlı bir öğrenci vardı. O da şimdi sürüldüğü yerden dönmüş bulunuyor. Ben onunla iyi anlaşmıştım; sonra ayrıldık. Birçok alanda birbirimize benzerdik; halbuki dostlukla benzerlik birbiriyle bağdaşamaz!

Korolenko, ağırbaşlı, inatçı bir adamdı; elinden her iş gelirdi. Hatta aziz tasvirleri bile yapardı, ama bu benim hoşuma gitmezdi. Söylediklerine göre, şimdi dergilerde iyi ve güzel yazılar yazıyormuş."

Herhalde, beni birdenbire kendisiyle aynı düzeye çıkarmak isteğiyle olsa gerek, uzun uzun, gece yarısına kadar konuştu. İlk defa, bir insanla bir arada bulunmak bana büyük bir tat vermişti. Canıma kıymaya kalkıştıktan sonra, kendime olan ilgim çok azalmıştı. Kendimi önemsiz, suçlu hissediyor, yaşamaktan utanıyordum. Romas herhalde bunu anlamış olacaktı ve insanca, önümde sadece yaşamının kapısını açmakla, beni düzeltivermişti. Bu, hayatımda unutulmaz bir gün olarak kaldı.

Pazar günü, öğle duasından sonra dükkânı açtık; hemen kapımızın önüne mujikler toplanmaya başladı. İlkin, pis, yırtık pırtık, maymun gibi uzun kollu, kadın gibi güzel gözlü, dalgın bakışlı bir adam olan Batyev Barinov geldi. Selam verdikten sonra:

"Şehirde ne var ne yok?" diye sordu.

Ve cevap beklemeden Kukuşkin'e dönerek:

"Stepan! Senin kediler gene bir horoz yedi," dedi.

Bunun arkasından hemen valinin Kazan'dan Petersburg'a gittiğini, bütün Tatarları Kafkasya'ya ve Türkistan'a sürmek için çara başvuracağını anlattı, valiyi övdü.

"Akıllı adam! İşini biliyor."

Romas ağır ağır:

"Bütün bunları kendin uydurdun," dedi.

"Ben mi? Ne zaman?"

"Bilmiyorum."

Barinov esefle başını sallayarak sitemli bir tavırla:

"Sen Antoniç," dedi, "insanlara ne kadar da az inanıyorsun! Bense Tatarlara acıyorum. Kafkasya'da yaşayabilmek için alışmak gerek."

Sırtında, yırtık pırtık, başkasına ait bir hırka bulunan, ufak tefek, zayıf bir adam, çekine çekine yaklaştı; esmer dudaklarını hastalıklı bir gülümseme ile titreten bir kasılma, kurşuni çehresinin biçimini değiştiriyordu. Keskin sol gözü, hiç durmadan oynuyor ve bunun üzerinde bir bıçak yarasıyla ikiye ayrılmış olan beyaz kaşı titreşiyordu.

Barinov alaycı bir tavırla:

"Migun'a saygılar!.." dedi. "Bu gece ne çaldın?"

Migun, Romas'ın önünde şapkasını çıkarırken çınlayan tenor bir sesle:

"Senin paralarını," dedi.

Oturduğumuz köy evinin sahibi ve komşumuz Pankov, avludan çıktı. Sırtında ceket, boynunda kırmızı bir mendil, ayağında lastikler, göğsünde dizgin gibi uzun bir gümüş köstek vardı. Öfkeli bakışlarla Migun'u süzdükten sonra:

"İhtiyar şeytan," dedi, "benim bostana ayak atarsan, ayaklarını kırarım."

Migun sakin bir tavırla:

"Yine her günkü sözler başlıyor," dedi. Ve içini çekerek ekledi:

"Dayak yemeden nasıl yaşanır?"

Pankov ona küfretmeye başladı, o ise sözüne devam etti:

"Ben nerenin ihtiyarıyım? Kırk altı yaşında..."

Barinov bağırdı:

"Paskalyada elli üç yaşında idin! Elli üç yaşında olduğunu kendin söylemiştin!.. Niye yalan söylüyorsun?"

İriyarı, sakallı bir ihtiyar olan Suslov* ile balıkçı İzot geldiler. Böylece on kişi kadar toplandı. Romas kapının önünde eşikte

* Yazarın Notu: Mujiklerin soyadlarını iyice hatırlamıyorum. Herhalde birbirine karıştırıyor ya da değiştiriyorum.

oturuyor, mujiklerin konuşmasını dinleyerek sessizce piposunu içiyordu. Mujikler, dükkânın merdivenlerine ve iki taraftaki sıraların üzerine oturmuşlardı.

Hava soğuktu; kışın dondurduğu alaca ve mavi gökyüzünde bulutlar hızla uçuşuyor, ışık ve gölge lekeleri kâh parlak bir yansıma ile gözleri kamaştırarak, kâh bir kadife yumuşaklığıyla bakışları okşayarak, derelerde ve su birikintilerinde yıkanıyordu. Pazar giysileri içinde genç kızlar, oynaşarak, sokak boyunca bayır aşağı, Volga'ya doğru gidiyor, su birikintilerinden atlarken eteklerini kaldırıyor, ağır potinlerini gösteriyorlardı. Omuzlarında uzun kamışlı oltalar olduğu halde çocuklar koşuşuyor, kellifelli mujikler gözucuyla kapımızın önünde toplanan gruba bakarak sessizce şapkalarını ve kasketlerini çıkararak yürüyorlardı.

Migun ile Kukuşkin, pek de açık olmayan bir sorunu dostça çözümlemeye uğraşıyorlardı: Kim daha iyi dövüşüyor, tüccar mı, derebeyi mi? Kukuşkin, tüccarın daha iyi dövüştüğünü iddia ediyor, Migun ise derebeyini savunuyor ve çıngıraklı tenor sesi, Kukuşkin'in karmakarışık sözlerini bastırıyordu.

"Gospodin Fingerov'un babası, Napolyon Bonapart'ın sakalına yapışmış bir adamdır. Gospodin Fingerov'un kendisi ise, iki kişiyi ensesinden yakalayıp şöylece kollarını açarak onları kafa kafaya tokuşturdu mu, her ikisi de cansız olarak yere serildi."

Kukuşkin:

"Yalan söylüyorsun, ama haydi öyle olsun," diye doğruladıktan sonra ekledi: "Ama buna karşılık tüccarlar derebeylerinden daha çok yemek yiyor..."

Merdivenin üst basamağında oturmakta olan yakışıklı Suslov, dert yandı:

"Mujik toprağa iyice bağlanamıyor Mihayil Antoniç," dedi. "Beyler zamanında iş güç yapmadan yaşamaya izin vermezlerdi. Herkes bir işe bağlanmıştı."

İzot ona cevap verdi:

"Öyle ise, yeniden toprak köleliğine dönülmesi için bir dilekçe ver!"

Romas, sessizce ona baktı ve piposunu merdiven basamağına vurarak boşaltmaya başladı.

Bense, onun söze başlamasını bekliyordum. Mujiklerin ipe sapa gelmez sözlerini dikkatle dinleyerek, özellikle Romas'ın ne söyleyeceğini kestirmeye çalışıyordum. Bana öyle geliyordu ki, mujiklerin sözüne karışmak için bir sürü uygun fırsat kaçırmıştı. Oysa Romas, ilgisiz bir tavır ile susuyor, rüzgârın su birikintilerini nasıl kırıştırdığını, bulutları önüne katarak onları nasıl koyu külrengi bir küme haline getirdiğini seyrederek bir put gibi hareketsiz oturuyordu.

Irmakta bir vapur düdük çalıyor, aşağıdan genç kızların çığlıklı şarkı sesleri geliyor, bir armonika çalınıyordu. Bir sarhoş hıçkırarak, homurdanarak ve kollarını sallayarak sokak boyunca aşağı iniyor, ayakları tuhaf bir biçimde bükülerek su birikintilerine giriyordu. Mujikler gittikçe daha yavaş konuşuyorlardı. Sözlerinde bir hüzün fark ediliyordu. Beni de az çok bir hüzün kaplamıştı. Çünkü soğuk gökyüzü yağmura gebe idi. Şehrin bütün tükenmez gürültüsünü, seslerindeki değişikliği, insanların sokaklardaki hızlı akışlarını, sözlerindeki canlılığı, akıllara durgunluk veren söz bolluğunu hatırlamıştım.

Akşam çayında, Romas'a mujiklerle ne zamanlar konuştuğunu sordum:

"Ne üzerine?"

Beni dikkatle dinledikten sonra:

"Haa," dedi, "biliyor musunuz, eğer ben mujiklerle, hem de böyle sokak ortasında, bu sorun üzerine konuşacak olursam beni yine Yakutların yanına gönderirler."

Piposuna tütün bastı, ateşledi ve hemen dumanlara büründü. Sonra sükûnetle ve insanın hafızasında yer eden kelimelerle mujiklerin ihtiyatlı, kimseye inanmaz insanlar olduklarını anlatmaya başladı: "Mujik, kendinden korkar, komşusundan kor-

kar ve özellikle yabancılardan korkar. Mujik özgürlüğe kavuşalı daha otuz yıl olmadı. Bugün kırk yaşında olan her köylü esir doğmuştur ve bunu hatırlar. Özgürlüğün ne olduğunu anlamak güçtür. Yalın olarak düşünürsen özgürlük demek, insanın istediği gibi yaşaması demektir. Ama her yerde, insanın istediği gibi yaşamasına engel olan bir üst vardır. Köylüleri derebeylerinden kurtaran, onlara özgürlük veren çardır. Şu halde şimdi çar, bütün köylülerin biricik hakimi ve efendisidir. O halde özgürlük dediğin nedir? Belki de bir gün gelecek, çar özgürlüğün ne olduğunu anlatacaktır. Mujik, bütün zenginliklerin ve toprağın biricik efendisi ve sahibi olan çara çok inanır. Köylüleri derebeylerinden kurtaran odur; şu halde o, vapurları ve dükkânları da tüccarlardan alabilir. Mujik, çar taraflısıdır. O, 'Efendilerin çokluğu zararlı, bir efendi iyidir,' demektedir ve çarın, özgürlüğün anlamını kendisine anlatacağı günü beklemektedir. İşte o gün, kim ne kapabilirse kapacak. Herkes bugünü istiyor ve herkesin içinde, bu kesin ve genel paylaşma gününde uyuyup kalmaktan doğma bir üzüntü ve korku var. Mujiğin kendine de güveni yoktur; çok şey ister, alacak şey de vardır, ama nasıl alacak? Herkes aynı şey için dişlerini biliyor. Bundan başka her yanda mujiğin ve çarın açık düşmanı olan, sayısız hükümet gücü var. Ama gelgelelim, bir güç olmadan da yaşanmaz. Herkes birbiriyle gırtlaklaşır, herkes birbirini öldürür."

Rüzgâr, öfkeli öfkeli bol bir ilkbahar yağmuruyla pencere camlarını kamçılıyor, gri bir sis sokakları kaplıyordu. Ruhumu da bir hüzün ve bir sis kapladı. Sakin ve hafif ses, düşünceli düşünceli devam ediyordu:

"Mujiğe çarın elindeki gücü yavaş yavaş kendi eline almayı öğrenmesini aşılamak gerek. Halkın kendi üstlerini, komiseri, valiyi, çarı, kendi arasından seçmek hakkına sahip olması gerektiğini ona söylemek lazım."

"Ama bu yüz yıllık bir iş!"

Romas ciddi bir tavırla:

"Ya siz, her şeyi Paskalyaya kadar bitirmeyi mi düşünüyordunuz?" diye sordu.

Geceleyin bir yere gitti. Saat on bire doğru sokakta bir silah atıldı. Silah sesi yakın bir yerden gelmişti. Karanlığa atıldım. Yağmurun altında, su birikintilerini dikkatle ve ağır ağır dolaşarak kapıya doğru gelmekte olan Romas'ın iri ve siyah gölgesini gördüm.

"Ne oluyorsunuz? Ateş eden bendim."

"Kime ateş ettiniz?"

"Şurada birtakım adamlar, sopalarla bana saldırdı. 'Durun, ateş ederim,' dedim. Dinlemediler. Bunun üzerine ben de havaya ateş ettim. Havaya da bir zarar gelecek değil ya!"

Koridorda soyunarak ve eliyle ıslak sakalını sıvazlayarak bir beygir gibi soluyor ve duruyordu.

"Anlaşılıyor ki, bu şeytan olasıca çizmelerim pek çürükmüş! Yenilemek gerek. Siz tabanca temizlemesini bilir misiniz? Lütfen şunu temizleyiniz, yoksa paslanır. Gazla yağlayınız!"

Onun sarsılmaz sükûneti, kurşuni gözlerinin sakin ve değişmez bakışları beni büyülüyordu.

Odada, aynanın karşısında sakalını tararken beni uyarıyordu.

"Köyde ihtiyatlı dolaşınız! Hele tatillerde, geceleri... herhalde sizi de dövmeye kalkacaklardır. Yanınızda sopa taşımayınız; bu kavgacıları kışkırtır, belki de onlara korktuğunuz düşüncesini aşılayabilir. Korkmaya gerek yok! Çünkü onlar korkak insanlardır."

Çok ilginç bir yaşam sürmeye başladım. Her geçen gün yeni ve önemli bir şey öğreniyordum. Doğa bilimleri üzerine yazılmış kitapları yutarcasına okumaya koyuldum. Romas, bana öğretmenlik ediyordu:

"Her şeyden önce ve her şeyden daha iyi bu bilim dalını bilmek gerek Maksimiç. En iyi insan zekâsı bu bilimde toplanmıştır."

Haftada üç gece, İzot geliyordu. Ben ona okuma yazma öğretiyordum. Önceleri bana karşı güvensizdi ve inceden inceye benimle alay ediyordu. Ama birkaç ders sonra açık yüreklilikle:

"Güzel anlatıyorsun delikanlı, sen öğretmen olsan iyi olur," dedi.

Ve ansızın bir teklif yaptı:

"Görünüşe göre güçlüsün, nasıl, benimle sopa çekişir misin?"

Mutfaktan bir sopa aldık, karşı karşıya yere oturduk, ayaklarımızın tabanlarını birbirine dayayarak, uzun bir süre birbirimizi yerden kaldırmaya çalıştık. Romas gülümseyerek bizi kışkırtıyordu.

"Haydi bakalım, dayan!"

İzot beni kaldırmıştı. Yanılmıyorsam bu olay onu bana daha çok bağlamıştı.

"Zarar yok, sen sağlamsın," diye beni avuttu. "Yalnız ne yazık ki, balık avlamasını sevmiyorsun, yoksa benimle Volga'ya gelirdin. Geceleri Volga âdeta bir cennettir!"

İzot büyük bir çaba ile okuma yazma öğrenmeye çalışıyor ve başarıyordu da. Bazen öylesine hoş bir biçimde şaşkınlığını belli ederdi ki... Örneğin, ders arasında ansızın ayağa kalkar, raftan bir kitap alır, kaşlarını kaldırarak, zorlukla bir iki satır okur ve kızararak bana bakarken şaşkın şaşkın söylenirdi:

"Okuyorum be, vay anasını..."

Ve gözlerini kapayarak yinelerdi:

Tıpkı oğlunun mezarı başındaki bir ana gibi,

Hüzünlü ovanın üzerinde bir çulluk yavrusu inliyordu...

"Gördün mü?"

Birçok sefer, yarım sesle ve korka korka sormuştu:

"Kardeş, sen bunu anlatıver, nasıl oluyor bu iş? Kargacık burgacık gördüğümüz bu şeyler, bir de bakıyorsun ki, kelimeler haline gelivermiş; hem de nasıl kelimeler, şu benim tanıdığım, bildiğim canlı kelimeler!.. Nasıl oluyor da ben bu kelimeleri biliyorum? Kimse onları bana fısıldamıyor. Eğer bunlar resim olsaydı, eh, o zaman iş kolaydı. Oysa burada sanki düşüncelerim yazılmış, nasıl oluyor bu iş?"

Ona ne cevap verebilirdim? Benim bilmiyorum deyişim adamcağızı üzüyordu.

İçini çekerek:

"Sihirbazlık," diyor ve kitabın sayfalarını ışığa tutarak inceliyordu.

Onda, hoşa giden, insana dokunan bir saflık, âdeta duru ve çocuksu bir şeyler vardı. Bana, her geçen gün biraz daha çok, hani şu kitaplarda sözü edilen iyi yürekli mujiği hatırlatıyordu. Hemen, hemen bütün balıkçılar gibi o da şairdi; Volga'yı, sessiz geceleri, yalnızlığı, hayal dünyasını seviyordu.

Yıldızlara bakar ve sorardı:

"Romas'ın dediğine göre, oralarda da bize benzer bazı insanlar olması ihtimali varmış. Ne dersin, doğru mu? Onlara işaret verebilsek de sorsak; acaba nasıl yaşıyorlar? Belki de bizden iyi, bizden neşeli..."

Bir öksüzdü, dünyada dikili bir ağacı yoktu; çok sevdiği sakin balıkçılık işinde kimseye bağlı değildi. Aslında yaşayışından çok hoşnuttu. Ama mujikleri sevmezdi. Bana da şöyle tenbihlerde bulunurdu:

"Sen onların güleryüzlülüğüne bakma; hepsi kurnaz, hepsi yalancıdır; onlara inanma! Bugün sana karşı böyle, yarın şöyledirler... Kendilerinden başka kimseyi düşünmezler. Toplum işini kürek cezası sayarlar."

Böyle yumuşak ruhlu bir insan için tuhaf sayılabilecek bir tiksinti ile "asalak"lardan söz ederdi:

"Onlar ötekilerinden niçin daha zengin? Çünkü daha akıllıdırlar. Ah, itoğluitler! Akıllı iseniz unutmayın: Köylüler birlik olarak yaşamalıdır, o zaman bir güç olurlar... Oysa bizimkiler, bir odunun küçük parçalara bölünüşü gibi, köyü parçalıyor... İşte bu iş böyledir. Kendi kendilerine düşmanlık ediyorlar. Bizim köylüler kötü millettir vesselam... Romas'ın onlarla nasıl çekiştiğini görüyorsun!"

Yakışıklı ve güçlü kuvvetli bir adam olan İzot, kadınların çok hoşuna giderdi. Bütün kadınlar onun peşinde idi. Açık yürekle söylerdi:

"Bu işte ben biraz şımartılmışımdır. Kocalar hesabına acı bir şey; onların yerinde olsam ben de üzülür, içerlerdim. Ama karılara da acımamak elden gelmiyor; karı dediğin insanın canının bir parçasıdır. Bunlar sevgiden, zevkten yoksun bir halde yaşıyor, bir beygir gibi çalışıyor, işte o kadar. Kocalarının onları sevip okşamasına vakitleri yok; halbuki ben serbest bir adamım. Birçok kadın var ki, daha evlenişlerinin ilk yılında kocalarından yumruk yemeye başlıyor... Evet, gerçekten ben bu işte suçluyum, onlarla alay edip duruyorum. Onlardan tek bir şey rica ediyorum; diyorum ki karılar, birbirinize darılmayınız, ben bir başıma hepinize yeterim! Birbirinizi kıskanmayınız, benim için hepiniz birsiniz, hepinize acıyorum."

Utangaç bir tavırla bıyık altından gülerek anlatırdı:

"Az kalsın bir *barina** ile de mercimeği fırına verecektik! Bu barina şehirden yazlığa gelmişti. Güzel, süt gibi beyaz olan bu kadının keten gibi saçları vardı. Güzel gözleri maviydi. Ben kendisine balık satardım; zaman zaman da onu şöyle bir süzerdim. Bir seferinde, 'Bana öyle niye bakıyorsun?..' diye sordu. 'Niye baktığım belli,' dedim. 'Peki öyleyse,' dedi. 'Geceleyin sana geleceğim, beni bekle!'

Gerçekten de geldi. Ama sivrisinekler keyfini kaçırdı; kendisini boyuna ısırıyorlardı. Tabii aramızda hiçbir şey geçmedi. 'Dayanamayacağım, çok ısırıyorlar!' deyip duruyordu. Neredeyse ağlayacaktı. Bir gün sonra da, yargıç olan kocası geldi."

İzot sitemli ve kederli bir tavırla sözlerini bitirdi:

"Şu barinalar da ne tuhaf insanlar, sivrisinekler yaşamalarına engel oluyor..."

İzot, Kukuşkin'i çok överdi:

"Bu mujiğe dikkat et, çok iyi yüreklidir. Boşuna onu sevmiyorlar. Gevezeliğine geveze, ama her koyun kendi bacağından asılır."

---

* (Ru.) "Hanımefendi." *-çev.*

Kukuşkin'in toprağı yoktu. Irgatlık eden ufak tefek, ama çevik, güçlü kuvvetli, ters ve sarhoş bir köylü karısıyla evli idi. Evini demirciye kiralamıştı. Kendisi Pankov'un yanında çalışıyor ve hamamda yatıp kalkıyordu. Havadis meraklısı idi; havadis bulamadığı zamanlar, kendisi daima aynı konu üzerinde dönüp dolaşan çeşitli hikâyeler uydururdu.

"Mihayil Antoniç, duydun mu? Tinkov köyünün polisi işinden ayrılıp papaz oluyormuş. 'Artık mujikleri dövmek istemiyorum,' diyormuş! Artık paydos!"

Romas ciddi bir tavırla:

"Demek ki, bütün üstler sizden kaçıyor," dedi.

Kukuşkin, taranmış açık sarı saçlarından, saman çöpü, ot, tavuk tüyü ayıklayarak şöyle bir düşünce ileri sürdü:

"Hepsi kaçmaz; vicdan sahibi olanlara iş görmek ağır geliyor. Görüyorum ki Antoniç, sen vicdana inanmıyorsun! Halbuki insan vicdanlı olmazsa, ne kadar akıllı olursa olsun yaşayamaz! Bak sana bir olay anlatayım..."

"Çok akıllı olan" bilmem hangi derebeyi karısından söz etmeye başladı:

"Bu öylesine kötü bir kadındı ki, vali bile, yüksek mevkisine bakmayarak onu görmeye geldi. 'Hanımefendi,' dedi, 'her ihtimale karşı ihtiyatlı olunuz! Adi ve kötü davranışlarınızla ilgili bazı söylentiler ta Petersburg'a kadar ulaştı.' Hanımefendi, valiye tabii likörler ikram etti ve 'Uğurlar olsun,' dedi. 'Ben karakterimi değiştiremem.' Aradan üç yıl bir ay geçti. Kadın ansızın bütün mujiklerini toplayarak onlara, 'İşte bütün toprağı size bağışlıyorum, hoşça kalın,' dedi. 'Beni affedin, ben...'"

Romas tamamladı:

"Manastıra gidiyorum."

Kukuşkin, dikkatle ona bakarak doğruladı:

"Doğru. Manastır başkanına gitti... Demek bu olayı sen de biliyorsun?"

"Hiç işitmedim."

"Öyleyse nereden biliyorsun?"

"Ben seni biliyorum."

Palavracı, başını sallayarak mırıldandı:

"İnsanlara ne kadar da az inanıyorsun!"

Böylece her vakit, onun hikâyelerindeki bütün kötü huylu, fena insanlar, fenalık işlemekten yorularak bir iz bırakmadan ortadan kaybolur, ama Kukuşkin, çoğu zaman –çöplüğe çöp atar gibi– onları manastıra gönderirdi.

Onda ansızın garip birtakım düşünceler uyanır, birdenbire kaşlarını çatarak:

"Tatarları boşuna mağlup etmişiz," derdi. "Tatarlar bizden iyi!"

Halbuki o sırada, Tatarlardan hiç konuşulmamıştır. Bahçe sahiplerinin kooperatif kurmaları gerektiğinden söz edilmektedir.

Romas, Sibirya'dan zengin Sibirya köylülerinden söz ediyor, Kukuşkin ansızın düşünceli bir tavırla mırıldanıyordu:

"İki üç yıl sardalya avlanmasa, bunlar öylesine çoğalır ki, denizden karaya vurur, âdeta tufan olur. Çok üreyen bir balık!"

Köy, Kukuşkin'i değersiz bir adam sayardı. Onun hikâyeleri, garip düşünceleri, mujikleri kızdırır, onların küfür ve alaylarına sebep olurdu. Bununla birlikte onu daima dikkat ve ilgi ile dinler, âdeta onun uydurmalarında bir gerçekle karşılaşmayı beklerlerdi.

Köyde ona "boşboğaz" derlerdi. Yalnız şık Pankov ciddi olarak:

"Stepan bir bilmecedir," derdi.

Kukuşkin, çok becerikli bir işçi idi. Fıçıcılık eder, fırıncılıktan anlar, arılara bakmasını bilir, kadınlara kümes hayvanlarının yetiştirilmesini öğretirdi ve de usta bir marangozdu. İşte isteksiz ve tembel olduğu halde, elinden her şey gelirdi. Kedileri pek severdi. Oturduğu hamamda, dişili erkekli on kadar besili kedi vardı. Kukuşkin onları kargalarla, alakargalarla beslerdi. Kedileri kuş yemeye alıştırmakla, köyde kendisine karşı beslenen düşmanlığı güçlendirmiş oldu. Çünkü beslediği kediler, pi-

liçleri, tavukları boğar, köy karıları da bunların peşine düşerek, bunlara insafsızca dayak atarlardı. Kukuşkin'in kaldığı hamamın çevresinde öfkeli ev kadınlarının kızgın çığlıkları sık sık işitilirdi. Ama bu durum Kukuşkin'i zerre kadar üzmezdi.

"Budala karılar," derdi. "Kedi dediğin avcı bir hayvandır. Köpekten daha çeviktir. Ben onlara kuş tutmasını öğreteceğim. Yüzlerce kedi yetiştirir, satarız. İşte size bir gelir, budala karılar!"

Okuma yazma bilirmiş, ama unutmuş, hatırlamak da istemiyor. Yaradılıştan zeki olduğu için, Romas'ın anlattığı şeylerin can alacak noktasını herkesten önce kavrardı.

Acı bir ilaç içen küçük bir çocuk gibi, yüzünü buruşturarak:

"Evet, evet," derdi, "demek ki müthiş İvan'ın halk tabakasına zararı dokunmazmış..."

O, İzot ve Pankov geceleri bize gelir ve çoğu zaman gece yarısına kadar oturarak Romas'ın, dünyanın kuruluşu, yabancı devletlerin yaşamı, milletlerin devrimci çabaları üzerine anlattığı hikâyeleri dinlerlerdi. Fransa İhtilali, Pankov'un hoşuna giderdi.

"İşte bu, hayatta gerçek bir değişikliktir," diye doğrulardı.

Pankov, iki yıl önce boğazında kocaman bir guatr şişliği bulunan korkunç denecek derecede patlak gözlü zengin bir mujik olan babasından ayrılmış ve İzot'un öksüz yeğeni ile "sevişerek" evlenmişti. Karısını baskı altında tutar, ama bir şehirli gibi giydirirdi. Babası dikbaşlılığından ötürü onu lanetlemişti, oğlunun yeni yapılmış evi önünden geçtikçe, sert sert tükürürdü. Pankov, evini Romas'a kiraya vermiş ve köy zenginlerinin karşı koymalarına bakmayarak, evin yanına bir de dükkân yapmıştı. Köy zenginleri, bu yüzden onu sevmezdi. Pankov da onlarla alay eder ve onlara kaba davranırdı. Köy yaşamı ona ağır geliyordu:

"Sanat bilseydim, şehirde yaşardım," derdi.

Düzgün ve her zaman temiz giyinirdi. Ağırbaşlı ve onurlu idi. Zekâsı ihtiyatlı ve şüpheci idi.

Romas'a sorardı:

"Sen bu işi yürekten mi yapıyorsun, yoksa çıkarın olduğu için mi?"

"Peki, sen ne düşünüyorsun?"

"Hayır, sen söyle!"

"Sence hangisi daha iyi?"

"Bilmiyorum! Ya sence?"

Romas inatçı idi; en sonunda mujiğe söyletirdi:

"Doğal olarak en iyisi, aklın buyurduğu gibi davranmaktır. Faydasız akıl olmaz; çıkarın bulunduğu yerde iş sağlam olur. Kalp kötü bir danışmandır. Ben yüreğimi dinlesem, öyle kötülükler yapardım ki... Papazın evini mutlaka ateşe verirdim. Seni ilgilendirmeyen şeylere ne diye burnunu sokarsın!.."

Pankov, babasıyla arasındaki anlaşmazlığa burnunu sokan, köstebek burunlu, kötü huylu ihtiyar papaza çok içerliyordu.

Pankov, önceleri bana kötü ve hemen hemen düşmanca davranıyor, hatta bir üst gibi de bağırıyordu. Ama bu hal çok sürmedi. Bununla birlikte kendisinde bana karşı gizli bir güvensizlik olduğunu seziyordum. Zaten Pankov da benim hoşuma gitmiyordu.

Duvarları yuvarlak direklerden yapılmış küçük, temiz odada geçen geceleri çok canlı olarak hatırlıyorum. Pencerelerin kapakları sımsıkı kapatılırdı. Köşede, masa üstünde bir lamba yanar, bunun önünde yüksek alınlı, kocaman sakallı, saçları kısa kesilmiş bir adam anlatırdı:

"Hayatın anlamı, insanın gittikçe daha çok hayvandan uzaklaşmasındadır."

Üç mujik onu dikkatle dinlerdi; üçünün de gözleri güzel, yüzleri zeki idi. İzot, âdeta yalnız kendisinin işittiği uzaklardan gelen bir sese kulak veriyormuş gibi daima hareketsiz otururdu. Kukuşkin, kendini sivrisinekler ısırıyormuş gibi kımıldar durur; Pankov ise, parlak bıyıklarıyla oynayarak, hafif bir sesle düşüncelerini söylerdi:

"Demek ki, halkın ne de olsa, tabakalara ayrılması gerekiyormuş."

Pankov'un, kendi ırgatı olan Kukuşkin'e kaba davranmaması ve bu hayalcinin eğlenceli uydurmalarını dikkatle dinlemesi çok hoşuma gidiyordu.

Konuşma bitince ben odama, tavan arasına giderdim. Orada, açık pencerenin önüne oturur, sarsılmaz bir sessizliğin hüküm sürdüğü, uyuyan köye ve tarlalara bakardım. Benden uzak oldukları ölçüde toprağa yaklaşan yıldızların pırıltıları gecenin sisini delip geçiyordu. Sessizlik kendisini hissettirecek kadar yüreği sıkıyor, halbuki düşünce, mesafenin sonsuzluğu içinde akıp gidiyor ve ben tıpkı bizim köy gibi binlerce köyün düz toprağa sessizce yapıştığını görüyordum. Hareketsizlik, sessizlik...

Bu sisli boşluk, göze görünmez binlerce sülük gibi ruhuma yapışarak beni kucaklıyor, yavaş yavaş uykulu bir gevşeklik beni sarıyor, belirsiz bir üzüntü heyecanlandırıyordu. Ben bu toprakta küçük ve önemsiz bir hiçtim...

Köy yaşamı bana neşesiz geliyordu. Köyde şehirdekinden daha sağlam, daha içten yaşandığını birçok kez işitmiş ve okumuştum. Oysa ben mujikleri, kürek mahkûmları gibi, bitmez tükenmez bir çalışma çabası içinde görüyordum; aralarında, çalışma yüzünden sağlığı bozulmuş bir yığın insan vardı. İçlerinde neşeli olan hemen hemen bir kişi bile yoktu. Şehirdeki ustalar ve işçiler bunlardan daha az çalışmadığı halde, daha neşelidir ve bu gamlı insanlar gibi bıktırıcı ve can sıkıcı bir biçimde hayattan şikâyet etmezler...

Köylünün hayatı bana basit görünmüyordu. Bu hayat, toprağa karşı dikkatli bir ilgi, insanlara karşı ise çok daha hassas bir kurnazlık istiyordu. Akıl ve anlayıştan yoksun olan bu yaşam, samimi de değildi. Bütün köy halkının körler gibi çevresini yoklayarak yaşadığı, hepsinin bir şeyden korktuğu, kimsenin birbirine güvenmediği görülüyordu; herkesin içinde âdeta bir kurt vardı.

Romas'ı, Pankov'u ve akıllıca yaşamak isteyen bütün "bizimkileri" sevmemekte niçin bu kadar inat ettiklerini anlamak benim için çok zordu.

Şehrin üstünlüğünü, mutluluğa olan özlemini, zekâsının küstah merakını, amaç ve ödevlerinin çeşitliliğini açıkça görüyordum. Böyle gecelerde daima iki şehirli hatırıma gelirdi:

F. Kalugin ve Z. Nebey

Saat tamircileri. Her çeşit aracı, cerrahlıkla ilgili alet ve edevatı, dikiş makinesini, her cins müzik kutusu vs. tamir ederler.

Bu tabela, küçük bir mağazanın dar kapısı üstünde asılıdır. Kapının iki yanında tozlu pencereler vardır. Pencerelerden birinde, saçsız ve sarı başında bir şiş, gözünde bir lup bulunan F. Kalugin oturur. Yuvarlak yüzlü ve dolgunca bir kişi olan Kalugin, elindeki incecik penslerle saat makinelerini kurcalayarak hemen daima gülümser ya da fırça gibi kır bıyıklarının altında gizlenen yuvarlak ağzını açarak bir şarkı mırıldanırdı.

Öbür pencerede Z. Nebey oturur. Bu, esmer, kıvırcık saçlı, büyük çarpık burunlu, erik gibi kocaman çekik gözlü, sivri sakallı bir adamdır. Kuru, zayıf Nebey şeytana benzer. O da incecik birtakım aletleri ayırmakta, birleştirmekte ve zaman zaman, birdenbire kalın bir sesle:

"Tra-ta-tam, tam tam!.." diye bağırmaktadır.

Arkalarında karmakarışık bir halde sandıklar, makineler birtakım çarklar, aletler, yarımküreler yığılıdır. Bütün raflar, çeşit çeşit madeni eşya ile doludur. Duvarlarda bir yığın saatin sarkacı sallanmaktadır.

Bu adamların nasıl çalıştığını bütün gün seyretmeye hazırdım. Ama benim uzun vücudum onların ışıklarını kapadığı için, korkunç bir biçimde suratlarını asarak ve ellerini sallayarak beni kovalarlardı. Pencereden ayrılırken kıskanarak düşünürdüm:

'Elinden her iş gelenlere ne mutlu!'

Bu adamlara saygı duyuyor ve bütün makinelerin, araçların sırlarını bildiklerine, dünyada her şeyi tamir edebileceklerine inanıyordum.

Köy ise hiç hoşuma gitmiyordu, mujikler anlaşılmaz kişilerdi. Hele kadınlar sık sık hastalıktan yakınırdı: Ya "kalpleri çıngıldar" ya "göğüsleri bıngıldar" ya da genel olarak "karınları sancırdı." Yortu günleri evlerinin önünde ya da Volga kıyısında oturur, her şeyden çok ve her şeyden daha iştahlı bunlardan konuşurlardı. Hepsi de çok çabuk kızar, öfkeli öfkeli birbirlerine küfrederdi. On iki kapiklik kırık bir çömlek yüzünden üç aile sopalarla birbirlerine girdi; ihtiyar bir kadının kolu kırıldı, bir delikanlının başı yarıldı. Böyle dövüşler hemen her hafta oluyordu.

Delikanlılar genç kızlara açıktan açığa edepsizce davranır, onlara sarkıntılık ederlerdi; kızları tarlada yakalar, eteklerini kaldırarak başlarına geçirir, ağaç kabuklarından yapılmış iplerle sıkıca kızların başı üzerinde düğümlerlerdi. Buna: "Kızı çiçeğe benzetmek" denirdi. Aşağıları bellerine kadar açılan kızlar bağırır, çağırır ve küfrederlerdi. Ama galiba bu oyun onların da hoşuna giderdi. Çünkü başlarındaki düğümleri çözmekte hiç de acele etmezlerdi.

Kilisede ayin sırasında delikanlılar, kızları kaba etlerinden çimdiklerdi. Galiba da sadece bu iş için kiliseye giderlerdi.

Papaz, bir pazar, kürsüden:

"Hayvanlar!" diye bağırmıştı, "Rezaletleriniz için sanki başka bir yer yok mu?"

Romas anlatırdı:

"Ukrayna'da halk, din işlerinde herhalde daha şairdir. Oysa burada Tanrıya inanma maskesi altında, kıskançlık ve korku içgüdüsünün en kaba örneklerini görüyorum. Biliyor musunuz, hani içten bir Tanrı sevgisi, onun büyüklük ve güzelliğiyle kendinden geçme falan diye bir şey vardır; bura halkında bu gibi şeylere rastlanmıyor. Bu hal, belki de iyi bir şeydir; bu sayede en zararlı inanış olan din anlayışından daha kolay kurtulurlar."

Delikanlılar övünmesini sever, ama tabansızdırlar. Geceleyin beni sokakta çevirerek üç sefer dövmeye kalkıştılar ama başaramadılar.

Bununla birlikte bir seferinde ayağıma sopa ile vurdular. Tabii, bu ufak tefek çatışmalardan Romas'a söz etmiyordum. Ama hafif tertip topalladığımı fark eden Romas işin ne olduğunu anlamıştı.

"Aha!.. Demek eninde sonunda bir hediye aldınız!" demişti. "Ben size söylememiş miydim?"

Geceleri sokaklarda dolaşmamamı öğütlediği halde ara sıra çıkıyor, bostan aralarından geçerek Volga kıyısında söğütlerin altında oturuyor, gecenin saydam tülü arasından ırmağı, ovaları seyrediyordum. Görünmeyen güneşin ölü ay tarafından yansıtılan ışığıyla zengin bir biçimde yaldızlanan Volga'nın ağır ağır akışı ne büyüktür!

Ben ayı sevmem, onda korkunç bir şeyler vardır; köpeklerde olduğu gibi bende de bir üzüntü ve hazin hazin ulumak isteği uyandırır.

Ayın kendi ışığıyla parlamadığını, ölmüş bir varlık olduğunu, üzerinde hayat bulunmadığını ve olmasına da imkân kalmadığını öğrendiğim zaman çok sevinmiştim. Bundan önce ayda bakırdan birtakım insanlar bulunduğunu düşünür, bu insanların üçgenlerden yapılmış olduğunu, pergel gibi hareket ettiğini ve büyük paskalya çanları gibi öldürücü sesler çıkardığını sanırdım. Ayda her şey, bitkiler, hayvanlar bakırdandı ve bütün bunlar, hiç durmadan dünyaya karşı düşmanca çınlar, hep dünya için kötü şeyler düşünürlerdi.

Ayın uzayda boş bir yer olduğunu öğrenmek hoşuma gitmişti; ama yine de gönlüm büyük bir meteorun büyük bir güçle aya çarpmasını ve bu çarpışmadan tutuşan ayın dünya üzerinde kendi ışığıyla parıldamasını istiyordu.

Volga akıntısının uzaklarda, karanlıklar için doğan ve dağlık kıyıların siyah gölgesinde kaybolan atlastan bir şerit halindeki ışıkları nasıl titrettiğini seyrederken, düşüncelerimin daha canlı ve daha keskin bir hal aldığını hissediyordum. İnsan gündüz başından geçen, herkese yabancı ve kelimelerle anlatılamayan

şeyleri daha kolay düşünebiliyor. Su yığınının azametli hareketi, hemen hemen sessizdir.

Karanlık ve geniş yolda, tüyleri ateşten korkunç bir kuş gibi, bir vapur kayıp gidiyordu. Ağır kanatlarının hışırtısıymış gibi, arkasından hafif bir gürültü akıyordu. Kıyının çayır bölümünün alt yanında bir ateşçik yüzüyor; ondan suya doğru keskin bir kırmızı ışık uzanıyordu. Bu, balık avlayan bir balıkçıdır. Oysa, gökyüzünün serseri yıldızlarından birinin ırmağa indiğini ve ateşten bir çiçek halinde su ile birlikte aktığını sanmak da mümkün...

Kitaplarda okunan şeyler fanteziler halini alıyor; hafıza yorulmadan, bu eşsiz güzelliklerden tablolar dokuyor, insan gecenin hafif havasında âdeta ırmağın peşinden yüzüyor gibidir.

İzot beni buluyor; geceleyin, daha iriyarı, daha güzel görünüyor.

"Sen yine burada mısın?" diye soruyor ve yanıma oturarak suya, gökyüzüne bakıyor; altın renkli sakalının ince ipeklerini sıvazlayarak dalgın dalgın, uzun uzun susuyordu.

Sonra hayal kuruyordu:

"Okumayı öğrenince ve doya doya okuyunca, bütün ırmaklar boyunca dolaşacağım ve her şeyi anlayacağım... İnsanlara ders vereceğim! Evet. Bir insanla candan dertleşmek güzel şey be kardeş! Hatta karılarla bile –hele bazılarıyla– candan konuşursan onlar da anlar. Geçenlerde bir tanesi sandalımda otururken bana, 'Öldüğümüz zaman ne olacağız?' diye sordu. 'Ne cehenneme, ne de öteki dünyaya inanıyorum.' Gördün mü? Onlar bile kardeş, öyle..."

Kelime bulamayarak sustu ve sonunda tamamladı:

"... canlı yaratıklar."

İzot gece adamı idi. Güzelliği çok iyi duyar, ondan –hayal eden bir çocuğun sakin sözleriyle– çok güzel söz ederdi. Kilise anlayışına göre olmakla birlikte, ondan korkmadan, Tanrıya inanıyordu. Tanrıyı, kocaman, güzel, iyi yürekli, dünyanın akıllı sahibi olarak sayardı. Yalnız kötülüğü alt edemiyordu, "Çünkü,"

derdi, "yetişemiyor; öylesine çok insan türemiş ki... Ama zarar yok, bir gün gelir hepsine yetişir, görürsün! Ama bak şu İsa'yı bir türlü anlayamıyorum. Ne lüzumu var onun? Tanrı var, pekâlâ. Ya ötekisi kim oluyor? Oğlu diyorlar. Oğlu olmakla ne çıkar?.. Tanrı daha ölmedi ki..."

İzot bir şeyler düşünerek daha çok sessizce oturur, yalnız zaman zaman içini çekerek söylenirdi:

"Bak şu işlere..."

"Ne?"

"Hiç, ben kendi kendime konuşuyorum..."

"Yaşam güzel şey."

"Evet, güzel şey!"

Karanlık sular, kadife bir şerit halinde güçlü güçlü akıyor; suların üzerinde gümüşten, yılankavi bir çizgi gibi samanyolu yayılıyor; büyük yıldızlar, yaldızlı tarla kuşları gibi pırıldıyor; yüreğim, yaşamın sırlarıyla ilgili o anlaşılmaz düşüncelerini hafif hafif mırıldanıyordu.

Uzak çayırların üstündeki kırmızı bulutlardan güneşin ışınları beliriyordu; işte güneş, tavus kuyruğunu göklere yaydı.

İzot, mutlu bir gülümsemeyle mırıldanıyordu:

"Şu güneş olağanüstü bir şey!"

Elmalar çiçek açıyor, köy baştan başa pembe kar yığınlarıyla ve buruk bir koku ile doluyor, bu koku, katran ve gübre kokularını bastırarak her yana yayılıyordu. Çiçek açmış yüzlerce ağaç, çiçekten pembe atlas bayramlıklarını giymiş olarak düzgün sıralar halinde köyden tarlalara doğru uzanıyordu. Mehtaplı gecelerde çiçeklerin kelebekleri, en küçük bir rüzgârla kımıldar, işitilmeyecek kadar hafif bir fısıltı çıkar ve köyü yaldızlı mavi ağır dalgalar istila ediyor sanılırdı. Bülbüller durup dinlenmeden büyük bir ısrarla, gündüz ise sığırcık kuşları öfkeli öfkeli ve insanı sinirlendirecek kadar öter; görünmez tarlakuşları güzel ve sonsuz cıvıltılarını toprağa serperlerdi.

Yortularda, akşamları kızlar, genç kadınlar, ağızlarını kuş yavruları gibi açarak ve şarkılar söyleyerek, süzgün bir gülüşle yorgun yorgun gülerlerdi.

İzot da, âdeta sarhoş gibi gülerdi, zayıflamıştı; gözleri karanlık çukurların içinde kayboluyordu. Yüzü daha ağırbaşlı, daha güzel ve daha ışıklı bir hal almıştı. Bütün gün uyur, üzgün ve düşünceli bir halde akşama doğru sokakta görünürdü. Kukuşkin, kaba, ama dostça ona takılırdı. İzot, can sıkıntısıyla gülümseyerek cevap verirdi:

"Sus. Ne yapayım?"

Ve hayranlığını açığa vurarak:

"Oh, yaşamak ne tatlı!" derdi. "Hem de sevgi ile yaşamak mümkün; kalbi okşayacak öylesine söz var ki! Hatta bazen ölünceye kadar unutulmayacak sözler var. Öyle ki, öteki dünyada yeniden dirildiğin zaman ilkin bunları hatırlarsın!"

Romas da dostça gülümseyerek ona hatırlatırdı:

"Dikkat et, kocaları seni döver!"

İzot ona hak verirdi:

"Sebep de yok değil!"

Hemen hemen her gece, bülbüllerin ötüşü ile birlikte, bahçelerde, tarlalarda, ırmak kıyısında Migun'un gür ve heyecan verici sesi duyuluyordu. O harikulade güzel, iyi şarkılar söylerdi; hatta bu yüzden mujikler onun birçok kusurunu görmezlikten gelirlerdi.

Cumartesi akşamları bizim dükkânda gittikçe daha çok insan toplanıyordu. Hele ihtiyar Suslov, Barinov, demirci Krotov, Migun mutlaka bulunurdu.

Oturur, düşünceli bir tavırla sohbet ederlerdi. Onlar gider, başkaları gelirdi ve bu böylece gece yarısına kadar sürerdi. Bazen sarhoşlar rezalet çıkarırdı. Bu işte en ileri giden, tek gözlü, sol elinin iki parmağı eksik asker Kostin olurdu. Kollarını sıvayarak ve yumruklarını havada sallayarak, bir dövüş horozu yürüyüşüyle dükkâna yaklaşır, kısık sesiyle bangır bangır bağırırdı:

"Ukraynalı zararlı bir adam; imansız herif! Söyle bakalım, niye kiliseye gitmiyorsun? Kötü ruh! İnsanlığın belası! Cevap ver: Kimsin sen?"

Onu kızdırırlardı:

"Mişka, niçin parmaklarını kesip attın? Türk'ten mi korktun?"

O dövüşmek isterdi; ama onu yakalar, gülüşerek, bağırışıp çağırışarak, çukura yuvarlarlardı. Yokuş aşağı bir topaç gibi yuvarlanırken ciyak ciyak bağırırdı:

"İmdat, adam öldürüyorlar..."

Sonra, her yanı toz toprak içinde kalkar, gelir ve Romas'tan bir bardak votka isterdi.

"Niçin?"

Kostin:

"Sizi eğlendirmek için," diye cevap verirdi.

Mujikler dostça gülüşürdü.

Bir yortu sabahı, aşçı kadın ocaktaki odunları yakarak avluya çıktığı sırada, mutfakta şiddetli bir patlama oldu. Ben dükkânda idim; dükkân sarsıldı, raflardan karamela tenekeleri yuvarlandı. Kırık camlar şangırdadı, yerlerde bir gürültü koptu.

Ben hemen mutfağa koştum; mutfak kapısından odaya doğru kara duman bulutları giriyordu. Dumanın gerisinde bir şeyler cızırdıyor ve çatırdıyordu.

Romas omuzlarımdan yakaladı:

"Durunuz!"

Aşçı kadın, koridorda çığlığı bastı.

"Hay budala karı!"

Romas söylenerek dumanın içine daldı. Birtakım gürültüler çıkardı, sonra okkalı bir küfür sallayarak bağırdı:

"Yeter artık!.. Su getir!"

Mutfağın ortasında, kesik odunlar tütüyordu. Bir köseği yanıyor, tuğlalar bir tarafta yuvarlanıyordu. Ocağın siyah ağzı, âdeta süpürülmüş gibi tertemizdi. Dumanların arasında bir

kova su yakalayarak, yerdeki ateşi söndürdüm ve odunları tekrar ocağa atmaya başladım.

Romas, aşçı kadının elinden tutarak:

"Dikkat et!" dedi.

Ve kadını odadan içeri iterek, emretti:

"Dükkânı kapa! Maksimiç ihtiyatlı ol, belki bir daha patlar."

Sonra, çömelerek yuvarlak çam odunlarını gözden geçirmeye koyuldu. Daha sonra benim ocağa attıklarımı çekip çıkarmaya başladı.

"Ne yapıyorsunuz?"

"Bak ne yapıyorum."

Bana, tuhaf bir biçimde parçalanmış yuvarlak bir odun uzattı. Ben bu odunun içinin bir burgu ile oyulmuş ve dumanla garip bir biçimde kararmış olduğunu gördüm.

"Farkındasın ya," dedi. "şeytan herifler odunu barutla doldurmuş! Aptallar! Bir funt barut ne yapar sanki?"

Onu bir kenara koyarak ve söylenerek ellerini yıkamaya başladı:

"İyi ki Aksinya dışarı çıkmıştı, yoksa yaralanırdı..."

Yeşil dumanlar dağıldı ve ortalık görünmeye başladı. Raflardaki kapkacak kırılmış, bütün pencere camları çerçevelerinden çıkmış, ocağın ağzındaki tuğlalar sökülmüştü.

Romas'ın bu andaki soğukkanlılığı hoşuma gitmedi. Bu aptalca iş, sözde kendisini hiç sinirlendirmemiş gibi davranıyordu. Bu sırada sokakta çocuklar koşuşuyor ve bağırışıyorlardı.

"Romas'ın evinde yangın var! Yanıyoruz!.."

Kadının biri feryat ediyor, Aksinya ise telaşlı telaşlı bağırıyordu:

"Dükkâna girmek istiyorlar, Mihayil Antoniç!"

Romas havlu ile ıslak sakalını kurulayarak:

"Anladık, anladık, yavaş ol," dedi.

Odanın açık pencerelerinden öfke ve korku ile değişmiş kıllı suratlar bakıyor, dumandan yanmış gözler kırpışıyor, birisi öfkeli öfkeli homurdanıyordu:

"Bunları köyden def etmeli! Yaptıkları rezaletin haddi hesabı yok! Nedir bu canım?"

Kızıl saçlı ufak tefek bir mujik, istavroz çıkararak ve dudaklarını oynatarak pencereden girmeye çalışıyor, ama beceremiyordu. Sağ elinde bir balta tutuyor, sol eliyle de, hırsla, pencerenin pervazına sarılmak istiyor, ama eli kayıyordu.

Romas, elinde bir odun olduğu halde ona sordu:

"Sen nereye?"

"Söndürmeye, babacığım..."

"Ama yanan bir şey yok ki..."

Mujik korku ile ağzını açarak ortadan kayboldu. Romas ise, dükkânın kapısı önüne çıktı, elindeki odunu göstererek biriken halka:

"İçinizden birisi bu yuvarlak odunu barutla doldurmuş ve bizim odunların arasına sokmuş," dedi. "Ama barut az geldiği için hiçbir zararı dokunmadı."

Ben Romas'ın arkasında durmuş, halka bakıyor ve eli baltalı mujiğin korku ile anlattığı şu sözleri dinliyordum:

"Herif bana odunu öyle bir salladı ki..."

Asker Kostin ise, sarhoş bir halde bağırıyordu:

"Canavarı def etmeli! Mahkemeye vermeli..."

Ama halkın çoğu dikkatle Romas'a bakarak ve onun şu sözlerini inanmazlıkla dinleyerek susuyordu:

"Evi havaya uçurmak için çok barut gerek! Belki de bir pud. Haydi artık, gidiniz!.."

Birisi soruyordu:

"Muhtar nerede?"

"Jandarmayı çağırmak gerek!"

Ahali yavaş yavaş ve isteksizce dağıldı; âdeta bir şeye üzülmüş gibiydiler.

Çay içmeye oturduk. Her zamankinden daha şefkatli ve daha iyi olan Aksinya çay dağıtıyor ve sevgi ile Romas'a bakarak söyleniyordu:

"Hiç onlardan şikâyet etmiyorsunuz, işte artık edepsizliğe başladılar."

Ben de Romas'a sordum:

"Bu işler sizi öfkelendirmiyor mu?"

"Her budalalığa kızmak için insanın vakti yetmez!"

'Bütün insanlar işlerini böyle soğukkanlılıkla yapsa,' diye düşündüm.

Romas ise yakında Kazan şehrine gideceğinden söz ediyor ve ne gibi kitaplar istediğimi soruyordu.

Bazen bana öyle gelirdi ki, bu adam can yerine –saatlerde olduğu gibi– bir çeşit makine taşıyor; hem de ömrü boyunca işlemek üzere kurulmuş bir makine...

Ben Romas'ı seviyor, ona çok saygı gösteriyordum. Ama gönlüm, bir defa olsun onun bana ya da bir başkasına kızmasını, bağırıp çağırmasını, tepinmesini istiyordu. Ama o, öfkelenmiyor ya da öfkelenmek istemiyordu. Aptalca ya da alçakça bir davranışla onu sinirlendirdikleri zaman, sadece alaycı alaycı külrengi gözlerini kırpıştırıyor, daima kısa, soğuk birkaç kelime ile çok basit ve şikâyetsiz birkaç söz söylüyordu.

O böylece Suslov'a da sormuştu:

"Siz, ihtiyar adam, niçin yalan söylüyorsunuz?"

İhtiyarın sarı yanaklarıyla alnı yavaş yavaş kızararak, mor bir hal almış, beyaz sakalının kıl dipleri bile pembeleşir gibi olmuştu.

Romas sözlerine devam ederek:

"Hem bunda sizin kazancınız yok ki," demişti. "Tam tersine, başkalarının size olan saygısını kaybediyorsunuz!"

Suslov başını eğerek onu doğrulamıştı:

"Doğru, kazanç yok!"

Suslov, sonradan İzot'a anlatıyordu:

"Bu adam ruhları fethediyor! İşte bunun gibilerini başa getirmek gerek!"

Romas, kendisi yokken, nasıl ve ne yapacağımı açık ve kısa olarak bana anlatıyordu. Bana öyle geliyordu ki, o patlamayla

kendisini ürkütmeye yeltenişlerini artık unutmuştur; tıpkı sinek ısırmasını unutur gibi...

Pankov geldi, ocağa baktı ve somurtkan bir tavırla sordu:

"Korkmadınız ya?"

"Adam sen de, neden korkacağız?"

"Savaş!"

"Otur, çay içelim."

"Karım bekliyor."

"Neredeydin?"

"Balığa çıkmıştım. İzot da vardı."

Pankov gitti, mutfakta, düşünceli bir tavırla bir daha tekrarladı:

"Savaş!"

Romas'la, sanki bütün söyleceği önemli ve karışık şeyleri çoktandır söyleyip bitirmiş bir insan tavrıyla, daima kısa konuşurdu. İyi hatırımdadır; bir gün Romas'ın, müthiş İvan'ın saltanatı üzerine anlattığı şeyleri dinleyen İzot:

"Can sıkıcı bir çar," demişti.

Kukuşkin de eklemişti:

"Kasap herif!"

Pankov ise kesin olarak:

"Ben onda olağanüstü bir zekâ göremiyorum," demişti. "Prensleri yendi, ama onların yerine daha küçük derebeyleri üretti. Hatta başka ülkelerden adamlar, yabancılar da getirtti. Bu akıllıca bir davranış değil. Küçük derebeyi büyüğünden kötüdür. Sinek kurt değildir, silahla öldürülmez; ama kurttan daha kötüdür."

Kukuşkin elinde bir kova çamurla geldi. Ocağın tuğlalarını sıvarken söylenmeye başladı:

"Amma da bulmuş şeytanlar! Kendi bitlerini temizlemeye güçleri yetmez ama başkasına zarar vermeye gelince hazırdırlar. Sen Antoniç, birdenbire çok mal getirme. İyisi mi azar azar, ama sık sık getir. Dikkat et, sonra yakarlar... Hele sen şu 'işi' bir becerirsen o zaman seyreyle sana yapılacak kötülükleri!"

Kukuşkin'in şu "iş" dediği şey, köy zenginlerinin hiç hoşuna gitmeyen bahçe sahipleri kooperatifi idi. Romas, Pankov'un, Suslov'un ve daha iki üç aklı başında mujiğin yardımıyla, bu işi yoluna koymuş gibi idi.

Mülk sahiplerinin çoğu Romas'a daha iyi davranmaya başlamıştı. Dükkâna gelen müşterilerin sayısı fark edilir derecede artmıştı. Hatta Barinov gibi, Migun gibi o "hiçbir işe yaramaz" mujikler bile, ellerinden geldiği kadar, her alanda Romas'ın işine yardım etmeye çalışıyorlardı.

Migun çok hoşuma gidiyordu; onun güzel ve acıklı şarkılarını seviyordum. Şarkı söylerken gözlerini kapar, kederli ve üzgün yüzü seyirmez olurdu. O, karanlık, aysız gecelerde ya da gökyüzü baştan başa kalın bir bulut perdesiyle örtülü olduğu zamanlarda yaşardı. Bazen akşamdan, hafif bir sesle beni çağırdığı olurdu.

"Volga'ya gel!"

Orada, ata biner gibi, sandalın başına oturur, alabalık tutmak için yasak ağını kurar, eğri kara bacaklarını Volga'nın karanlık sularına sarkıtır ve yarım sesle söylenirdi:

"Bir *barin** benimle alay ettiği zaman neyse, katlanabilirim. Canı cehenneme, onun bir kişiliği var, benim bilmediklerimi bilir. Ama benim gibi birisi, bir mujik bana kötü davranırsa buna ne demeli? Aramızda ne fark var? O ruble sayıyor, bense kapik; işte bütün fark bu."

Migun'un yüzü acı acı buruşuyor kaşları oynuyor, oltasını düzelterek eğesiyle iğneleri bilerken elinin parmakları çabuk çabuk kımıldıyor, alçak ve içten bir sesle:

"Ben hırsız sayılıyorum," diyordu. "Doğru, ben günahkârım! Oysa herkes yağma ile yaşıyor; herkes birbirini soyuyor. Evet, Tanrı bizi sevmiyor, ama şeytan şımartıyor."

Karanlık ırmak önümüzden akıyor, kara bulutlar ırmağın üzerinden kayıyor, çayırlık kıyılar karanlıkta görünmüyordu. Dalgalar, kıyının kumsalına ihtiyatla sürtünüyor ve ayaklarımı

* (Ru.) "Beyefendi." –*çev.*

ıslatıyor, âdeta beni de, nereye gittiği belli olmayan sonsuz karanlığa doğru arkalarından sürüklüyordu.

Migun, içini çekerek soruyordu:

"Yaşamak gerek, değil mi?"

Yukarıda, tepeden bir köpek, acıklı acıklı uluyordu. Âdeta rüyadaymışım gibi düşünüyordum:

'Sana ve senin gibilere böyle yaşamak ne gerek?'

Irmak çok sessiz, çok karanlık, çok korkunçtu. Ve bu ılık karanlığın sonu yoktu. Migun mırıldanıyordu:

"Romas'ı öldürecekler. Dikkat et seni de öldürecekler!"

Sonra, birdenbire hafiften bir şarkı tutturuyordu:

Anneciğim, beni severdi,
Ve bana derdi:
Oh, yaşa, sevgili evladım.
Sakin yaşa!

Gözlerini yumuyor, sesi daha gür, daha acıklı çıkıyordu. Oltasının iplerini düzelten parmakları daha ağır kımıldıyordu:

Anneciğimi dinlemedim.
Ah, onu dinlemedim.

Garip bir duygu içindeydim: Sözde bu kara ve ıslak yığının ağır hareketiyle aşınan toprak suyun içine kayıyor, ben ise güneşin sonsuz olarak batmış olduğu bu karanlığa yuvarlanıyor ve kayıyordum.

Şarkısını başladığı gibi birdenbire bitiren Migun, sandalını sessizce suya itiyor, sandala biniyor ve hemen hemen gürültüsüzce karanlıkta kayboluyordu. Arkasından bakıyor ve düşünüyordum:

'Böyle adamlar ne diye yaşıyor?'

Dostlarımdan biri de Barinov'du; bu, dağınık, kendini öven, tembel, dedikoducu ve hiçbir yerde tutunamayan göçebe bir serseri idi. Moskova'da bulunmuştu; bu şehirden tükürerek söz ederdi:

"Cehennem gibi bir yer! Anlamsız bir şehir; tam on dört bin altı kilise var ama ahalisi baştan başa dolandırıcı. Bütün halk beygirler gibi uyuz, vallah billah! Tüccarlar, askerler, esnaf, bir yandan yürüyor, öte yandan da habire kaşınıyor. Gerçekten de orada topların şahı var; kocaman bir alet! Büyük Petro isyancılara ateş etmek için bu topu kendisi dökmüş. Kişizade karının biri, ona olan aşkından ötürü Petro'ya isyan etmiş. Büyük Petro bu kadınla tam günü gününe yedi sene yaşamış, sonra da üç çocuğu ile onu bırakmış. Kadın öfkelenmiş ve isyan etmiş! İşte böyle kardeşim, Petro bu topla asilere ateş edince dokuz bin üç yüz sekiz kişiyi birden yere sermiş. Hatta kendisi de korktuğu için metropolit Filaret'e, 'Hayır,' demiş, 'Bu melun beni baştan çıkarmasın diye onu perçinlemeli.' Ve topu perçinlemişler."

Bütün bunların saçma olduğunu kendisine söyleyince kızıyordu:

"Aman Tanrım, senin ne kötü huyun var," diyordu. "Bana bütün bunları uzun uzadıya bir bilgin anlattı, oysa sen..."

Kiev'e, "ermişlere" gitmişti.

"Bu şehir de," diye anlatırdı, "bizim köy gibi bir tepe üzerine kurulmuştur, bir ırmak kenarındadır, ama, hangi ırmak olduğunu unuttum. Ama bu ırmak Volga'nın yanında, bir sel gibi kalır. Doğrusunu söylemek gerekirse, şehir çok karışık; bütün yolları dolambaçlı ve yokuştur. Ahalisi Ukraynalı (Hohol) ama Mihayil Antonov'a benzemezler; yarı Polyak, yarı Tatardırlar. Konuşmaz, gevezelik ederler. Taranmamış, pis bir halk. Kurbağa yerler; kurbağalarının bir tanesi on funt gelir. Öküze binerler, hatta çifti de öküzle sürerler. Öküzleri çok güzeldir. En küçüğü bizimkilerin dördü kadardır. Ağırlığı seksen üç pud gelir. Orada elli yedi bin papaz ve iki yüz yetmiş üç piskopos vardır. Amma da garip adamsın! İtiraza nasıl cesaret edebiliyorsun? Bütün bunları gözümle gördüm. Sen oraya gittin mi? Hayır gitmedin. Şu halde yeter. Ben her şeyden önce açıklık ve kesinlik severim..."

Sayıları çok severdi. Benden toplama ve çarpma yapmasını öğrendi. Ama bölmeden nefret ederdi. Çok basamaklı sayıları büyük bir hevesle çarpardı. Bu sırada yanlış yapmaktan çekinmezdi. Değnek ile kum üzerine uzun bir sayı dizisi yazarak hayretle ona bakar, çocuk gibi gözlerini açarak heyecanla bağırırdı:

"Böyle bir sayıyı okuyacak dünyada hiçbir insan yoktur!"

Barinov dağınık, saçı başı darmadağınık, üstübaşı yırtık bir adamdı; kıvırcık ve sevimli bir sakalla örtülü olan yüzü hemen hemen güzeldi; mavi gözleri çocuk gülümseyişiyle gülümserdi. Onda ve Kukuşkin'de ortaklaşa bir şeyler vardı, herhalde bundan ötürü birbirlerine sokulmazlardı.

Barinov, iki sefer Hazar Denizi'ne, balık avına gitmişti; bunu sayıklardı:

"Deniz be kardeş," derdi, "hiçbir şeye benzemez! Sen, onun karşısında sivrisinek gibi kalırsın! Denize şöyle bir baktın mı, kendinden geçersin! Orada yaşam tatlıdır. Oraya her çeşit insan gelir. Hatta bir de piskopos vardı; fena çalışmazdı adamcağız. Bir de aşçı kadın vardı; bu bir savcının metresi imiş. Daha ne istersin be kadın? Hayır, yine de katlanamamış. 'Bay savcı siz pek naziksiniz, ama,' demiş, 'yine de elveda!..' Çünkü denizi bir sefer gören, onu mutlaka bir daha görmek isteğini gösterirmiş. Orada genişlik var; âdeta gökyüzü gibi... En küçük bir karmaşa yok! Ben de hiç dönmemek üzere oraya gideceğim. Kalabalığı sevmiyorum, ayıp değil ya! Ben dünyadan elini eteğini çekmiş bir insan gibi çöllerde yaşamalıyım; ama şöyle adamakıllı bir çöl bilmiyorum."

Barinov, köyün içinde serseri bir köpek gibi dolaşır dururdu; onu hor görürler, ama hikâyelerini, Migun'un şarkılarını dinledikleri tatla dinlerlerdi.

"Amma da atıyor, ha! Hoş şey!"

Onun fantezileri bazen Pankov gibi olumlu insanların kafasını bile karıştırırdı. Bir seferinde bu kolay inanmayan mujik, Romas'a:

"Barinov'un iddiasına göre," demişti, "kitaplar müthiş İvan'ın yaşamını bütünüyle yazmıyormuş; gizli kalan birçok şey varmış. Müthiş İvan sözde bir büyücü imiş, kartal kılığına girermiş. İşte o zamandan beri, onun onuruna olmak üzere paralara kartal resmi basılıyormuş!"

Bütün bu doğal olmayan ve açıktan açığa fantastik olan şeylerin, bazen kötü uydurulmuş olmalarına bakmadan, yaşamın gerçekleri üzerine anlatılan ciddi hikâyelerden daha çok halkın hoşuna gittiğini birçok kez görmüştüm.

Bu sorunu Romas'a açtığım zaman gülümseyerek cevap verdi:

"Bu geçer! Yeter ki insanlar düşünmeye alışsın, düşüne düşüne gerçeğe ulaşırlar. Barinov gibi, Kukuşkin gibi garip adamlara gelince, bunları anlamamız gerek. Bunlar sanatçıdır, icatçıdır. Herhalde İsa da bunlar gibi garip bir kişi idi. İsa'nın da az çok, kötü olmayan bazı şeyler uydurduğunu kabul etmemiz gerek."

Bütün bu insanların çok az ve istemeye istemeye Tanrıdan söz etmeleri beni şaşırtıyordu. Yalnız ihtiyar Suslov, sık sık ve inanarak:

"Her şey Tanrıdandır," derdi.

Bu sözlerde, her vakit, bir umutsuzluk kokusu sezerdim.

Bu insanlarla yaşamak çok hoşuma gidiyordu; konuşma gecelerinde onlardan çok şey öğrenmiştim. Bana öyle geliyordu ki Romas'ın ortaya attığı her sorun, ulu bir ağaç gibi köklerini hayata daldırıyor; bu kökler, orada hayatın derinliklerinde, yine yüzyıllık bir başka ağacın kökleriyle karışıyor ve bu ağaçların her dalı üzerinde parlak düşünceler çiçek açıyor, düzenli kelimeler halinde yapraklar yeşeriyordu. Ben, kendimin de geliştiğini hissediyordum; uyarıcı kitapların balını sömürdüğüm için, güvenerek konuşuyordum. Hatta Romas, birçok sefer gülümseyerek beni övmüştü:

"İyi çalışıyorsunuz, Maksimiç!"

Bu sözlerinden ötürü ona ne kadar minnettardım!

Bazen Pankov, sakin yüzlü, mavi gözlü, zeki bakışlı, "şehirliler gibi" giyinen ufak tefek karısını da birlikte getirirdi. Kadın, alçakgönüllü bir tavırla dudaklarını kısarak, sessizce bir köşede otururdu; ama çok geçmeden ağzı hayretle açılır, gözleri korku ile büyürdü. Kimi zaman da, ustaca söylenmiş bir söz işittiği zaman, utanarak gülümser ve elleriyle yüzünü kapardı. Pankov ise Romas'a söz ederek:

"Anlıyor," derdi.

Romas'a, sakına sakına birtakım insanlar gelirdi; Romas onları tavan arasına, benim odama çıkarır ve saatlerce orada otururlardı.

Aksinya onlara yiyecek ve içecek verirdi. Orada uyurlardı; benden ve Romas'a bir köpek bağlılığıyla bağlı olan, âdeta ona tapan aşçı kadından başka onları kimse görmezdi.

Geceleri İzot ve Pankov bu misafirleri, oradan geçmekte olan vapura ya da Lobışki'deki iskeleye sandalla götürürdü. Ben tepeden, siyah ya da gümüşlenmiş ırmakta sandalın nasıl kımıldadığını, üzerindeki fener ışığının, vapur kaptanının dikkatini çekerek nasıl uçtuğunu seyreder ve kendimi, bu büyük ve gizli işe katılmış duyardım.

Şehirden, Marya Derenkova gelirdi; artık ben onun bakışlarında eskiden beni heyecanlandıran şeyi bulamıyordum. Gözleri bana, kendi güzelliğini anlatmaktan doğma bir mutluluk duyan ve büyük, sakallı bir adamın kendine kur yapmasından sevinç hisseden bir genç kızın gözleri gibi görünürdü. Romas, herkesle olduğu gibi onunla da, sakin sakin ve biraz da alaycı bir tavırla konuşuyordu; yalnız sakalını biraz daha sık sıvazlıyor; gözleri, daha ılık bir pırıltı ile yanıyordu. Kızın ince sesi neşe saçıyordu; sırtında mavi bir rob, parlak saçlarında mavi bir kurdele vardı. Marya'nın çocuk elleri, âdeta tutunacak bir şey arıyormuş gibi garip bir telaş içinde idi.

Genç kız pembe ve terli yüzünü mendille yelpazeleyerek, ağzını açmadan, hemen hemen hiç durmadan bir şarkı mırıldanıyordu.

Bu kızda beni yeniden heyecanlandıran, hoşa gitmeyen ve beni sinirlendiren bir şeyler vardı.

Onu elden geldiğince az görmeye çalıştım.

Temmuz ortalarında, İzot kayboldu. Boğulduğundan söz etmeye başladılar. İki gün sonra da gerçek anlaşıldı. Onun, dibi delinmiş ve küpeştesi parçalanmış sandalı, köyden yedi verst kadar aşağıdaki çayırlık kıyıda, karaya vurdu. Bu kazayı şöyle yorumladılar: İzot herhalde ırmakta uyuyakalmıştı; sular sandalını, köyden beş verst aşağıda demirli duran mavnaların üzerine atmış olacaktı.

Bu olay olduğu zaman Romas, Kazan'da idi. Akşama doğru Kukuşkin dükkâna geldi. Üzgün üzgün çuvalların üstüne oturdu. Ayaklarına bakarak bir süre sustu. Sonra, bir sigara tellendirerek sordu:

"Romas ne zaman dönecek?"

Avcuyla bereli yüzünü kuvvetle ovuşturmaya, hafif sesle ana avrat küfrederek kemik yutmuş gibi öğürmeye başladı.

"Ne oluyorsun?"

Dudaklarını ısırarak bana baktı. Gözleri kızarmış, çenesi titriyordu. Bir türlü söylemediğini görünce, üzüntü ile acı bir şeyler bekledim. Nihayet, sokağa bir göz atarak, zorla ve kekeleyerek baklayı ağzından çıkardı.

"Migun'la birlikte gittik. İzot'un sandalını inceledik. Balta ile dibi delinmiş; anladın mı? Yani zavallı İzotcuk öldürülmüş. Başka türlü olamaz."

Başını sallayarak, art arda küfürler savurmaya başladı; kuru ve ateşli bir sesle hıçkırıyordu. Sonra sustu ve istavroz çıkardı.

Bu mujiğin nasıl da ağlamak istediğini ama ağlayamadığını, ağlamasını bilmediğini, öfke ve acı ile boğularak her yanının nasıl titrediğini görmek dayanılmaz bir şeydi. Yerinden fırladı ve başını sallayarak gitti.

Ertesi gün, akşamüzeri çocuklar yıkanırken, köyün biraz yukarısında karaya vurmuş ve parçalanmış bir mavnanın altında

İzot'u gördüler. Mavnanın dip tarafının yarısı kıyının taşları üzerinde, öteki yarısı ise suyun içinde idi. İşte mavnanın bu bölümü altında, omurgaya yakın bir yerde, parçalanmış ve boşalmış kafatasıyla İzot'un uzun gövdesi yüzükoyun, dümenin kırık tahtalarına takılmış olarak sallanıyordu; su, beynini alıp götürmüştü. Balıkçıyı arkadan vurmuşlardı; kafatasının arka tarafı âdeta balta ile yarılmış gibiydi. Suyun akıntısı ayaklarını kıyıya atarak ve kollarını oynatarak İzot'u sallıyordu; balıkçı bu haliyle, kıyıya çıkmak için bütün gücünü harcıyormuş izlenimini veriyordu.

Yirmi kadar zengin mujik, kederli ve birbirlerine sokulmuş bir halde, kıyıda duruyordu. Yoksullar henüz tarlalarından dönmemişti. Hileci ve korkak muhtar, bastonunu sallayarak ortalıkta dolaşıyor, sümüğünü çekerek pembe gömleğinin koluyla burnunu siliyordu. Ayaklarını genişçe açmış ve karnını şişirmiş bir halde duran tıknaz ve bodur dükkâncı Kuzmin, sıra ile kâh bana, kâh Kukuşkin'e bakıyordu. Kaşlarını fena halde çatmıştı ama renksiz gözleri yaşlı idi; çiçek bozuğu suratı acınacak bir hal almıştı.

Muhtar çarpık bacaklarını oynatarak:

"Ah ne vahşet!" diye söyleniyordu. "Ah, mujikler çok fena!"

İriyarı bir genç kadın olan muhtarın gelini, bir taşın üzerine oturmuş, aptal aptal suya bakıyor ve titreyen elleriyle istavroz çıkarıyordu. Kadının dudakları kımıldıyordu; bir köpek dudağı gibi biçimsiz olan kalın ve kırmızı alt dudağı aşağı sarkmış, koyun dişlerini andıran sarı dişlerini meydana çıkarmıştı.

Tepeden, renkli demetler halinde genç kızlar, çocuklar koşuyor, üstleri başları tozlu mujikler acele adımlarla geliyordu. Kalabalık, ihtiyatlı ve hafif bir sesle mırıldanıyordu:

"Kavgacı bir mujikti."

"Nasıl bir mujikmiş o?"

"Asıl kavgacı olan Kukuşkin'dir."

"İzot uslu uslu yaşıyordu."

Kukuşkin mujiklere doğru atılarak bağırdı:

"Uslu mu yaşıyordu? O halde ne diye onu öldürdünüz itoğluitler, ha?.."

Kadının birisi, ansızın, isterik bir kahkaha attı. Bu kahkaha kalabalığa, âdeta bir kırbaç etkisi yaptı. Mujikler nara atarak, küfrederek birbirlerine girdiler. Kukuşkin, dükkâncının yanına koşarak, kolunun bütün gücüyle onun kıllı suratına bir sille aşk etti:

"Al sana, hayvan herif!"

Çevresine yumruk sallayarak hemen kavga yerinden dışarı fırladı ve âdeta neşe ile bana haykırdı:

"Git buradan, dövüşecekler!"

Ona vurmuşlardı bile; patlayan dudağından akan kanları tükürüyordu, ama sevinçten pırıl pırıl yanan yüzü ile:

"Kuzmin'in suratına tokatı nasıl patlattığımı gördün mü?" diye haykırıyordu.

Barinov, mavnanın yanında koyu bir küme meydana getiren kalabalığa ürkek ürkek bakarak yanımıza koştu. Kalabalığın içinden muhtarın ince sesi işitiliyordu:

"Hayır, ispat et... Ben kime iltimas ediyorum? İspat et!.."

Barinov yokuşu tırmanırken söyleniyordu:

"Benim buradan gitmem gerek!"

Akşam sıcaktı; boğucu bir hava insanın nefes almasına engel oluyordu. Mor bir güneş kalın ve mavi bulutların arasına iniyor, kırmızı yansıları fundalıkların yapraklarında parlıyordu. Uzaklarda bir yerde gök gürlüyordu.

İzot'un ölüsü önümde sallanıyor, parçalanmış kafasındaki saçları, suyun akıntısı ile doğruluyor, âdeta dimdik bir hal almış gibi oluyordu. Onun boğukça sesini ve güzel sözlerini hatırlıyorum:

"Her insanın bir de çocuk yanı vardır; işte insanın burasını, bu çocuksu yanını hesaba katmalıyız. Al örneğin Romas'ı: Görünüşe göre demir gibi bir adam, oysa ruhu, çocuk ruhu!"

Kukuşkin, yanımda yürürken öfkeli öfkeli söyleniyordu:

"Hepimiz böyle olacağız... Tanrım, ne budalalık!"

Romas iki gün sonra, gece geç vakit geldi. Görünüşe göre bir şeylerden sevinçli idi, her zamankinden daha nazikti. Evin kapısını açıp onu içeri aldığım zaman, omzuma vurarak:

"Az uyuyorsunuz, Maksimiç!" dedi.

"İzot'u öldürdüler."

"Ne-ee?"

Yanaklarındaki damarlar şişti; sakalı, âdeta göğsüne dökülüyormuş gibi bir harekette bulundu. Kasketini çıkarmadan odanın ortasında durdu. Gözlerini kırpıştırarak ve başını sallayarak:

"Demek böyle. Kim olduğu belli değil mi? Doğal... Elbette..."

Yavaşça pencereye yaklaştı, ayaklarını uzatarak oturdu:

"Ben ona söylemiştim... Hükümetten kimse gelmedi mi?"

"Dün jandarma çavuşu geldi."

"E, ne oldu?" diye sordu ve cevabını yine kendisi verdi:

"Tabii hiçbir şey!"

Her zaman olduğu gibi jandarmanın Kuzmin'e misafir olduğunu, dükkâncıya attığı tokattan ötürü Kukuşkin'i nezarethaneye koymalarını emrettiğini Romas'a anlattım.

"Demek böyle. Buna diyecek bir şey yok."

Mutfağa, semaveri yakmaya gittim.

Çay içerken Romas:

"Bu halk acınacak halde," dedi. "Kendi içinden en iyilerini öldürüyor! Bu gibilerinden korktukları düşünülebilir. Anlaşılan bu iyi adamlar bura deyimince 'eve uygun değil'ler. Bir kafile halinde Sibirya'ya sürgüne giderken, sürgünlerden biri bana şunu anlatmıştı: Hırsızmış. Beş kişilik bir çetesi varmış. Bunlardan birisi, 'Arkadaşlar, bu hırsızlıktan vazgeçelim,' demeye başlamış, 'Nasıl olsa bir faydası olmuyor, yine kötü yaşıyoruz.' Arkadaşları bu yüzden onu, sarhoş bir halde, uyurken boğmuş. Bunu bana anlatan hırsız, öldürdükleri arkadaşını çok övmüştü. 'Ondan sonra üç kişi daha öldürdüm,' demişti, ama hiç acımadım. Halbuki bu arkadaşıma hâlâ acıyorum, iyi bir arkadaştı; akıllı, neşeli, temiz ruhlu idi. 'Niçin öldürdünüz? Sizi ele verme-

sinden mi korktunuz?' diye sormuştum. 'O hiçbir para karşılığında asla bizi ele vermezdi! Ne bileyim işte, onunla geçinemez olduk; biz hepimiz günahkârdık, o ise âdeta doğru yol gösterici idi. İyi olmadı!' dedi."

Romas ayağa kalktı. Ellerini arkasına bağlayarak ve piposunu dişleri arasında tutarak, topuklarına kadar uzanan beyaz Tatar entarisiyle odada dolaşmaya başladı. Çıplak ayaklarıyla yere kuvvetle basarak, sakin ama düşünceli bir tavırla konuşuyordu:

"Doğru yol gösterenlerden korkma, iyi adamları hayattan kovma olaylarına birçok sefer rastladım. Böyle insanlara iki türlü davranırlar: Ya ilkin iyice aleyhinde bulunduktan sonra her çareye başvurarak onu mahvederler; ya da bir köpek gibi gözlerine bakarak karşısında el pençe divan dururlar. Bu daha az rastlanan bir yoldur. Böyle iyi adamlardan yaşamayı öğrenmezler, onlara benzemeye çalışmazlar, beceremezler. Belki de istemezler."

Bir bardak soğumuş çay alarak devam etti:

"Yapabilirler, ama istemezler! Düşün: İnsanlar büyük emekler harcayarak kendilerine bir yaşama biçimi kurmuş, bu biçime alışmış. Derken birisi çıkıp isyan ediyor, 'Böyle yaşanmaz!' diyor. Böyle yaşanmaz mı? Biz bütün gücümüzü bu hayata bağladık be, şeytan alsın seni! Ve... Vurun ona, öğretmene, doğru yol gösterene! Bize engel olma! Oysa, yine de canlı gerçek 'böyle yaşanmaz' diyenlerdedir. Gerçek bunlardadır. Yaşamı daha iyiye götüren bunlardır."

Elini kitap rafına doğru sallayarak ekledi:

"Hele bunlar! Ah, kitap yazabilseydim!.. Ama bu işe yaramam. Düşüncelerim hantal, düzensiz."

Masa başına oturdu, dirseklerini masaya dayadı, başını elleriyle sıkarak:

"Şu İzot'a ne kadar acıyorum," dedi.

Ve uzun bir süre sustu.

"Haydi yatalım artık..."

Ben tavan arasına, odama çıktım, pencerenin önüne oturdum. Tarlaların üstünde, gökyüzünün yarısını kaplayan, uzak şimşek ışıklar parlıyordu; saydam ve kırmızı ışıklar gökyüzüne dağıldığı zaman, ay korkusundan âdeta titriyor gibiydi. Köpekler şiddetle havlıyor ve uluyordu. Bu havlamalar da olmasa, insan kendisini boş bir adada sanabilirdi. Bir gökgürültüsü duyuluyor, boğucu bir sıcaklığın ağır seli pencereye doluyordu.

Önümde, kıyıda, saz ve kamışlar altında İzot'un ölüsü yatıyordu. Mor çehresi gökyüzüne, camlaşmış gözleri ise sert bir bakışla kendi içine bakıyordu. Altın renkli sakalı, sert demetler halinde birbirine yapışmış, hayretle açılan ağzı, sakallarının içinde gizleniyordu.

"En önemlisi Maksimiç, iyilik, okşamadır. En okşayıcı yortu olduğu için ben paskalyayı severim."

Kızgın güneşin kuruttuğu mavi pantolonu, Volga'nın tertemiz yıkadığı ayaklarına yapışmıştı. Balıkçının yüzünde sinekler vızıldıyor, ölüsünden boğucu ve pis bir koku yayılıyordu.

Merdivende ağır ayak sesleri... Kapıdan eğilerek Romas girdi ve karyolama oturdu, sakalını sıvazladı.

"Biliyor musunuz ben evleniyorum! Evet."

"Kadın için burada yaşamak zor olacak."

Âdeta daha ne söyleyeceğimi bekliyor gibi değişmez bakışlarla bana bakıyordu. Ama ben söyleyecek bir şey bulamadım. Çakan şimşek yansıları odayı saydam bir ışıkla doldurdu.

"Mâşa Derenkova ile evleniyorum."

Elimde olmayarak gülümsedim. Şu dakikaya kadar bu kızcağızı Mâşa diye çağırmak aklıma gelmemişti. Hoş bir şey!.. Babasının ya da kardeşlerinin de onu Mâşa diye çağırdığını hatırlamıyorum.

"Niçin gülüyorsunuz?"

"Hiç."

"O kız için benim yaşlı olduğumu mu düşünüyorsunuz?.."

"Oh, hayır!"

"Genç kız bana, sizin onu bir tarihte sevmiş olduğunuzu söyledi."

"Galiba, evet."

"Ya şimdi? Geçti mi?"

"Sanıyorum ki, evet."

"Sizin yaşınızdaki insanlar için bu sık sık 'galiba'dır; ama benim yaşımdakiler için artık bu 'galiba'lıktan çıkar da insanın bütün varlığını sarar; bunun dışında hiçbir şey düşünemez olursunuz; buna gücünüz yetmez."

Alaycı bir gülüşle sağlam dişlerini göstererek sözüne devam etti:

"Antonius'un, Oktavianus'a, Aktium'da yenilmesinin sebebi, filosunu ve kumandayı bırakarak gemisiyle, korkup savaştan kaçan Kleopatra'nın peşine düşmesidir. Bak neler oluyor!"

Romas ayağa kalktı, doğruldu, kendi isteğine karşı davranan bir insan tavrıyla yineledi:

"İşte böyle, en sonunda evleniyorum!"

"Hemen mi?"

"Sonbaharda. Elma işini bitirince."

Kapıdan çıkarken gerektiğinden çok başını eğerek, gitti. Ben de, sonbaharda buradan gitmemin daha uygun olacağını düşünerek yatağıma yattım. Romas niçin Antonius'tan söz etmişti? Bu benim hiç hoşuma gitmemişti.

Erken yetişen cins elmaları toplamak zamanı gelmişti. Ürün boldu; meyvelerin ağırlığı altında elma ağaçlarının dalları yerlere kadar eğiliyordu. Keskin bir kokunun doldurduğu bahçelerde, çocuklar, sinek vurgunu ve rüzgârların yere düşürdüğü sarı, pembe elmaları toplayarak gürültü ediyorlardı.

Ağustosun ilk günlerinde Romas, biri mal dolu, ötekisi birtakım sandıklarla yüklü iki kayıkla Kazan'dan geldi. Vakit bir iş gününün sabah saat sekizi idi. Romas henüz elbisesini değiştirmiş, yıkanmış, neşeli neşeli konuşarak çay içmeye hazırlanıyordu:

"Geceleyin ırmakta yolculuk etmek çok güzel oluyor..."

Ve birdenbire burnuyla etrafı koklayarak endişe ile sordu:

"Galiba yanık kokuyor?"

Aynı anda avludan Aksinya'nın çığlığı duyuldu:

"Yanıyoruz!"

Avluya atıldık. Ahırın, çitten yana olan duvarı yanıyordu. Biz oraya gazyağı, katran ve diğer yağları koyuyorduk. Şaşkın şaşkın, birkaç saniye parlak güneşin renksizleştirdiği ateşin sarı dillerinin duvarı yalayarak çatıya doğru nasıl kırıldığını seyrettik. Aksinya bir kova su getirdi: Romas çiçeklenen duvara suyu serpti ve kovayı yere atarak bağırdı:

"Lanet olsun! Fıçıları dışarı yuvarlayın Maksimiç! Aksinya, sen dükkâna koş!"

Katran fıçısını hızla avluya, oradan da sokağa çıkardım ve gazyağı fıçısına yapıştım ama fıçıyı devirdiğim zaman kapağının açık olduğu meydana çıktı ve gazyağı yerlere döküldü. Ateş, kapağı arayıp bulmayı beklemedi; onun keskin çivileri, ahırın tahta duvarları arasından içeri girmeye, tavan çatırdamaya başladı; alaycı birtakım cızırtılar duyuluyordu. Yarım fıçıyı dışarı çıkarınca, sokağın dört bir yanından kadın ve çocukların haykırışarak ve bağırışarak koşuşmakta olduğunu gördüm. Romas ve Aksinya dükkândan malları çıkarıyor ve çukura atıyordu. Siyahlar giymiş kır saçlı bir kocakarı, sokağın ortasında durmuş, yumruklarını sıkarak, cırlak bir sesle bağırıyordu:

"Ahhh, iblisler!"

Tekrar ahıra koştuğum zaman ahırı uğulduyan ve çatırdayan, koyu bir dumanla dolmuş buldum. Tavandan, kıvrılarak kızıl kurdeleler sarkıyordu; duvarlar ateşten birer kafese dönmüştü. Duman beni boğuyor, gözlerimi körleştiriyordu; fıçıyı ahırın kapısına kadar zorlukla yuvarlayabildim. Fıçı ahırın kapısına sıkıştı; daha ileri gitmiyordu. Halbuki çatıdan üstüme kıvılcımlar düşüyor, derimi yakıyordu.

"İmdat!" diye haykırdım. Romas koştu, elimden yakaladı ve beni avluya çıkardı.

"Uzağa kaçın, şimdi patlar..."

Romas koridora atıldı, ben de arkasından koştum ve tavan arasına çıktım. Orada birçok kitabım vardı. Kitapları pencereden fırlattıktan sonra bir şapka sandığını da aşağı atmak istedim. Ama sandık pencereden sığmadı. O zaman yarım pudluk bir dirhemle pencerenin pervazlarını kırmaya başladım. Bu sırada boğuk bir patlama duyuldu, çatıya kuvvetle bir şeyler döküldü. Gazyağı fıçısının patladığını anladım. Başımın üstünde çatı yanıyor, çatırdıyor, pencerenin önünden, âdeta içeri bakıp geçer gibi, kızıl ateş sütunları akıyordu; dayanılmaz bir sıcaklık içinde idim. Merdivene atıldım, koyu duman bulutlarıyla karşılaştım. Basamaklardan, erguvani yılanlar sürünerek yükseliyor, aşağıdan, koridordan ise âdeta birisinin demir dişleri tahtaları kemiriyormuş gibi gıcırtılar işitiliyordu. Şaşırmış kalmıştım. Dumandan gözlerim körleşmiş bir halde, tıkanarak, sonsuzluk kadar uzun birkaç saniye kımıldamadan durdum. Merdivenin üstündeki küçük pencereden kızıl sakallı sarı bir surat göründü, kasılarak çarpıldı ve gözden kayboldu; o anda alevlerin kanlı mızrakları çatıyı deldi.

Başımdaki saçların çıtırdar gibi olduğunu ve bu çıtırtıdan başka bir ses işitmediğimi hatırlıyorum. Mahvolduğumu anlıyordum. Ayaklarım ağırlaşmıştı, ellerimle kapamış olduğum halde gözlerim ağrıyordu.

Hayatın akıllı içgüdüsü bana biricik kurtuluş yolunu gösterdi: Yatağımı, yastığımı ve bir demet söğüt kabuğu kucakladım, Romas'ın koyun postundan gocuğunu başıma sardım ve kendimi pencereden aşağı attım.

Kendime geldiğim zaman çukurun kenarında idim. Romas başucumda çömelmiş, bağırıyordu:

"Nen var?"

Evimizin kızıl bir talaş halinde nasıl eridiğine şaşkın şaşkın bakarak ayağa kalktım. Evimizin önündeki kara toprağı kıpkızıl köpek dilleri yalıyordu. Pencereler kapkara bir duman kusuyor, çatıdan, iki yanlarına sallanarak sarı çiçekler fışkırıyordu. Romas:

"İyi misin?" diye bağırıyordu. İsle kirlenmiş, terle sırılsıklam olmuş yüzünden kirli gözyaşları akıyordu, gözleri ürkek ürkek açılıp kapanıyordu. Islak sakalının arasına ince söğüt kabukları karışmıştı. Beni, ferahlatıcı bir sevinç dalgası sardı. Bu öylesine büyük, öylesine güçlü bir duygu idi ki! Sonra, sol ayağımda yakıcı bir ağrı duydum, yattım ve Romas'a:

"Ayağım çıkmış," dedim.

Ayağımı yoklayarak birdenbire çekti, keskin bir ağrı âdeta beni kırbaçladı. Birkaç dakika sonra sevinçten sarhoş bir halde, kurtulan eşyaları topallaya topallaya banyoya taşıyordum. Romas ise, ağzında piposu, neşeli neşeli anlatıyordu:

"Gazyağı fıçısı patlayıp da bütün gaz dama saçıldığı zaman yanıp kül olacağınıza inanmıştım. Ateş bir sütun halinde çok yükseklere çıktı; sonra büyük bir mantar halini aldı ve bütün ev bir anda ateşe boğuldu. 'Eh,' diye düşündüm. 'Maksimiç mahvoldu!'"

Romas, artık her zamanki gibi sakindi: eşyaları düzgün bir küme halinde yığıyor ve yüzü gözü simsiyah, saçı başı karmakarışık Aksinya'ya dönerek:

"Burada oturunuz, bir şey aşırmamaları için göz kulak olunuz," diyordu. "Ben yangını söndürmeye gidiyorum."

Çukurun alt yanında dumanlar arasında beyaz kâğıt parçaları uçuşuyordu. Romas:

"Ah," dedi, "yazık oldu kitaplara! Ne sevimli şeylerdi..."

Dört ev yanıyordu. Hava sakindi, ateş acele etmiyor, sağa sola akarak yumuşak pençeleriyle, âdeta istemeye istemeye çitlere ve çatılara sarılıyordu. Ateşten bir tarak, damların samanlarını tarıyor, eğri ve ateşten parmaklar, âdeta santur çalar gibi çitleri dolaşıyor; dumanlı havada alevlerin yabani bir sevinçle sürüp giden şarkıları ve erimekte olan tahtaların yavaş ve âdeta tatlı çıtırtıları işitiliyordu. Duman bulutları arasından sokağa ve avluya altın renkli "kargalar" düşüyor, her biri kendi eşyasına dikkat eden mujikler ve kadınlar sebepsiz yere gidip geliyor, durmadan haykıran şu ses işitiliyordu:

"Su, suu!"

Su, uzakta, tepenin aşağısında Volga'da idi. Romas, omuzlarından yakalayarak, itip kakarak mujikleri acele bir kümeye topladı; sonra iki gruba ayırdı ve yangının iki yanındaki çitleri ve tuvaletleri yıkmalarını emretti. Onun sözlerini boyun eğerek dinlediler ve ateşin bütün sokağı silip süpürmek alanındaki açık niyetine karşı daha akıllıca bir savaş başladı. Ama, ne de olsa sanki başkasının işini görüyorlarmış gibi korka korka ve âdeta umutsuzca çalışıyorlardı.

Ben çok neşeli idim, hiçbir zaman kendimi böylesine güçlü duymamıştım. Sokağın sonunda, başlarında Kuzmin ve muhtar olduğu halde, bir avuç zenginin bulunduğunu gördüm. Bunlar hiçbir şey yapmadan seyirci gibi duruyor, ellerini ve sopalarını sallayarak bağırıyorlardı. Atlı mujikler, dirseklerini ta kulaklarına kadar kaldırıp indirerek, dörtnala tarlalardan geliyor, kadınlar bağırışarak onlara doğru seyirtiyor, çocuklar koşuşuyorlardı.

Bir evin tuvaleti daha tutuştu. Ahırın duvarlarını elden geldiği kadar acele yıkmak gerekiyordu, çünkü kalın dallardan örülmüş olan duvarları, alevlerin kırmızı kurdeleleri ile süslenmeye başlanmıştı bile! Mujikler duvarın dikmelerini baltalamaya başladı. Üzerlerine kıvılcımlar, kömürler saçılıyordu; bunlar, tutuşan gömleklerini avuçlarıyla söndürerek geriye sıçradı. Romas:

"Korkmayın!.." diye bağırıyordu. Ama bu bağırmanın faydası olmadı. O zaman o, mujiklerden birinin şapkasını benim başıma geçirdi:

"Siz öteki baştan kesin, ben buradan keserim!"

Ben birinci, sonra ikinci dikmeyi kestim; duvar sallandı, ben hemen üzerine tırmandım, üst başından yakaladım. Romas da ayaklarımdan yakalayarak kendisine doğru çekmeye başladı. Bölme, hemen hemen beni başıma kadar örterek tamamıyla yıkıldı. Mujikler hep birlikte bölmeyi sokağa taşıdı. Romas:

"Bir yeriniz yandı mı?" diye sordu.

Onun gösterdiği ilgi, gücümü, çevikliğimi artırmıştı. Benim için değerli olan bu adamın gözüne girmek istiyordum. Onun tarafından beğenilmek için çılgın gibi çalışıyordum. Bizim kitapların sayfaları dumanlar arasında güvercinler gibi hâlâ uçuşuyordu.

Sağ taraftan yangının genişlemesinin önüne geçildi; ama solda yangın, genişledikçe genişliyor, onuncu ev tutuşuyordu. Romas, mujiklerden bir kısmını kızıl yılanların hileciliğini gözlemeye bırakarak, çoğunu sol tarafa yolladı.

Köy kodamanlarının yanından koşup geçerken birisinin söylediği şu kötü niyetli sözleri işittim:

"Kasten yaktı!"

Dükkâncı Kuzmin ise:

"Banyosunu aramalı," dedi.

Bu sözler, tatsız bir şey gibi hafızama yerleşti.

Heyecanın, hele neşe ile karışan heyecanın insanın gücünü artırdığı bilinen bir şeydir. Heyecanım kamçılanmıştı. Kendimden geçecek ölçüde çalışmış, en sonunda gücümü yitirmiştim. Sıcak bir şeylere sırtımı dayayarak yere oturduğumu hatırlıyorum. Romas, elindeki kova ile başımdan aşağı su döküyordu. Mujikler ise etrafımı çevirmiş, saygı ile mırıldanıyorlardı:

"Çocukta amma da kuvvet varmış ha!.."

"Kolay kolay yıkılmaz bu..."

Başımı Romas'ın dizlerine dayadım ve utanmadan ağladım. O, ıslak başımı okşuyor ve:

"Dinlenin, artık yetişir!" diyordu.

İsten ve dumandan birer şeytana benzemiş olan Kukuşkin'le Barinov, beni avutarak çukura götürdüler.

"Bir şey değil kardeş! Bitti."

"Korktun mu?"

Biraz yatarak kendime gelmeye vakit bulamadan köy kodamanlarından on kadarının çukura, bizim banyoya doğru indiklerini gördüm. Önlerinde muhtar, onun arkasında da, kollarına

iki bekçinin girdiği Romas gidiyordu. Başı açık, ıslak gömleğinin kolları kopuktu; piposu dişleri arasında idi. Yüzü sert, kaşları çatık ve korkunçtu. Asker Kostin, sopasını sallayarak kudurmuş gibi bağırıyordu:

"Bu dinsizi ateşe atmalı!"

"Banyoyu aç..."

Romas yüksek sesle:

"Anahtar kayboldu, kilidi kırın," dedi.

Sıçrayarak ayağa kalktım, yerden bir kazık yakalayarak Romas'ın yanına koştum. Bekçiler kenara çekildi. Muhtar, korkak ve çıngıraklı bir sesle:

"Ortodokslar, kilit kırmak hakkımız değildir!" dedi.

Kuzmin beni göstererek bağırdı:

"Ya bu, bu da kim oluyor?"

Romas:

"Kendine gel Maksimiç," dedi. "Malları banyoya sakladığımı ve dükkânı kasten yaktığımı sanıyorlar."

"Siz ikiniz!"

"Kır!"

"Ortodokslar..."

"Cevabını biz veririz."

"Bizim cevabımız..."

Romas fısıldadı:

"Sırtını sırtıma ver, arkadan vurmasınlar!.."

Banyonun kilidini kırdılar, birkaç kişi birden kapıdan içeri daldı ve hemen hemen birden dışarı çıktılar. Ben de bu sırada kazığı Romas'ın eline vermiş ve bir yenisini almıştım.

"Hiçbir şey yok..."

"Hiçbir şey yok mu?"

"Ah, şeytanlar!.."

Birisi ürkek ürkek söylendi:

"Mujikler, haksız yere..."

Yüksek birkaç ses birden, sarhoş gibi cevap verdi:

"Ne demek, haksız yere?.."

"Ateşe atın!"

"Fesatçılar..."

"Artel* kurmak istiyorlardı ha!"

"Hırsızlar!"

"Bunlar bir hırsız kumpanyasıdır!"

Romas, yüksek sesle bağırdı:

"Susun! Banyoda mal saklı olmadığını gördünüz ya, daha ne istiyorsunuz? Hepsi yandı. Geri kalanlar da bunlar: Görüyor musunuz? Kendi malımı yakmaktan ne çıkar?"

"Sigortalıdır!"

Yeniden on ses birden kudurmuş gibi uludu:

"Onlara ne bakıyorsunuz?"

"Yeter artık! Bunlara çok yüz verdik!"

Ayaklarım sallandı, gözlerim karardı. Kızıl bir duman arasından kudurmuş çehreler ve bunların üstünde ağızların kıllı deliklerini görüyor, bu adamlara dayak atmak gibi kötü bir isteği zorlukla tutuyordum. Onlar, etrafımızda sıçrayarak bağırıp çağırıyordu:

"Bak, bak, kazık yakalamışlar!"

"Kazıklarla ha?"

Romas:

"Sakalımı yolacaklar," dedi. Alay ettiğini hissediyordum. "Doğal olarak sizin de payınıza bir şeyler düşer Maksimiç! Ama kendinizi tutun!"

"Bakın, bakın gencinde balta var!"

Gerçekten de pantolonumun kemeri arasında bir marangoz baltası sallanıyordu. Ben onu unutmuştum. Romas söyleniyordu:

"Galiba korktular! Ama bir şey olursa siz baltayı kullanmayınız!"

Tanımadığım ufak tefek, topal bir mujik, gülünç bir biçimde zıplayarak kudurmuş gibi bağırıyordu:

---

* Küçük üretim kooperatifi. *-çev.*

"Uzaktan tuğlalarla vuralım! Sorumluluğu ben yükleniyorum."

Mujik, sahiden de bir tuğla parçası yakaladı, kolunu gerdi ve karnıma fırlattı. Ama benim ona karşılık vermeme vakit kalmadan, yukarıdan bir şahin gibi Kukuşkin üstüne atıldı, birbirine girmiş bir halde ikisi de çukura yuvarlandı. Kukuşkin'in peşinden Pankov, Barinov, demirci ve daha on kadar adam koştu. Kuzmin hemen ciddi bir tavırla konuşmaya başladı:

"Mihayil Antoniç, sen akıllı bir adamsın, bilirsin ki, yangın mujiğin aklını başından alır."

Romas:

"Haydi Maksimiç, kıyıya, kahveye gidelim," dedi.

Ağzından piposunu çekerek sert bir hareketle pantolonunun cebine soktu. Kazığa dayanarak, yorgun bir tavırla çukurdan çıktı. Onunla yan yana yürümekte olan Kuzmin, Romas'a bir şeyler söylediği zaman, Romas ona bakmadan:

"Defol, aptal," diye cevap verdi.

Kulübemizin yerinde altın renkli bir kömür yığını ışıldıyor, o yığının ortasında ocak görünüyor, sağlam kalan bacasından sıcak havaya mavi dumanlar yükseliyordu. Kıpkızıl bir hale gelmiş olan karyolaların demirleri, bir örümcek ayağı gibi sallanıyordu. Sokak kapısının kömürleşmiş pervazları, kapının iki yanında siyah bekçiler gibi duruyordu; bunlardan biri kömürden ve horoz tüyünü andıran ateşçiklerden kırmızı bir şapka giymişti.

Romas içini çekerek:

"Kitaplar yandı," dedi. "Can sıkıcı bir şey!"

Çocuklar, ellerindeki sopalarla büyük köseğileri sokağın çamurlarına batırıyor, köseğiler, âdeta domuz yavrularının haykırışına benzer sesler çıkararak sönüyor ve havayı beyaz bir dumanla dolduruyorlardı.

Mavi gözlü, sarı saçlı, beş yaşında bir çocuk, siyah ve ılık bir su birikintisine oturmuş, sopa ile ezik bir kovaya vuruyor, demire vurmanın çıkardığı sesten büyük bir tat alıyordu. Mujikler

kurtarılan ev eşyalarını bir kümeye yığarak üzgün üzgün dolaşıyorlardı. Köy kadınları ağlıyor, yanık odun parçaları yüzünden birbirlerine küfrediyor ve kavga ediyorlardı. Yangın yerinin biraz ötesinde, bahçelerdeki ağaçlar hareketsiz duruyordu. Çoğunun yaprakları ısıdan kızarmıştı, kırmızı elmaların bolluğu daha iyi göze çarpıyordu.

Irmağa vardık, yıkandık, sonra da kıyıdaki kahvede sessizce çay içtik.

Romas:

"Kodamanlar elma işinde kaybettiler," dedi.

Pankov geldi. Her zamankinden daha düşünceli, daha yumuşaktı. Romas sordu:

"Ne var ne yok kardeş?"

Pankov omuzlarını silkti:

"Benim ev sigortalı idi."

Birbirini tanımayan insanlar gibi, gözleriyle birbirlerini yoklayarak sustular.

"Şimdi ne yapacaksın, Mihayil Antoniç?"

"Düşüneceğim."

"Sen buradan gitmelisin."

"Bakalım."

Pankov:

"Benim bir planım var," dedi. "Dışarı çıkalım da konuşuruz."

Çıktılar. Pankov, kapıdan dönerek, bana:

"Sen," dedi, "korkak değilsin! Burada kalabilirsin, senden korkacaklardır."

Ben de kıyıya çıktım, ırmağa bakarak fundalıkların altına yattım. Güneş batmaya başlamıştı, ama hava hâlâ sıcaktı. Bu köyde geçirdiğim günler, âdeta suluboya ile resmedilmiş gibi, geniş bir şerit halinde önümde açılıyordu. Üzgündüm. Ama yorgunluk çabucak etkisini gösterdi, derin bir uykuya daldım.

Uyku sırasında beni sarstıklarını ve bir yere sürükler gibi olduklarını hissettim. Bir ses:

"Hey öldün mü, ne oldun? Uyan!" diyordu.

Irmağın ötesinde, çayırların üzerinde, kocaman, âdeta bir tekerlek gibi kıpkızıl bir ay ışıldıyordu. Barinov üzerime eğilmiş, beni sarsıyordu:

"Yürü, Romas seni arıyor, merak ediyor!"

Arkamdan gelirken söyleniyordu:

"Her önüne gelen yerde uyuman doğru değil! Tepeden adamın biri geçer, ayağı sürçer, başına bir taş düşebilir. Ya da kasten bir taş düşürürler. Bizim buranın hiç şakası yoktur. Bizim millet hep kötülük düşünür, zaten kötülükten başka düşünecek bir şeyi de yoktur."

Kıyıdaki fundalıklarda birisi, sessizce dolaşıyor, dallar hışırdıyordu. Migun'un çınlayan sesi sordu:

"Buldun mu?"

Barinov cevap verdi:

"Götürüyorum."

On adım kadar uzaklaştıktan sonra içini çekerek:

"Balık aşırmaya hazırlanıyor," dedi. "Migun için de yaşamak kolay değil!"

Romas beni öfkeli bir sitemle karşıladı:

"Ne diye böyle dolaşıyorsunuz? Yoksa sizi de benzetmelerini mi istiyorsunuz?"

Yalnız kaldığımız zaman, kederli bir tavır ve hafif bir sesle:

"Pankov, onun yanında kalmanızı teklif ediyor," dedi. "O bir dükkân açmak istiyor. Ben kalmanızı tavsiye etmem. Kalan malların hepsini Pankov'a sattım. Viyatka'ya gideceğim; bir süre sonra da yanıma gelmeniz için size yazarım. Nasıl, kabul eder misiniz?.."

"Düşüneyim."

"Düşünün."

Romas yere uzandı, bir süre kımıldandı, sonra sustu. Pencerede oturarak Volga'ya bakıyordum. Ayın yansıları bana yangının ışıklarını hatırlatıyordu. Çayırlık kıyının aşağısında bir

römorkörün çarkları ağır ağır suya çarpıyor, üç direk feneri, yıldızlara sürtünerek ve kimi zaman onları kapatarak karanlıkta yüzüyordu.

Romas, uykulu uykulu sordu:

"Mujiklere kızıyor musunuz?.. Değmez. Onlar sadece budaladırlar. Kötülük ve öfke, budalalıktan başka bir şey değildir."

Onun sözleri beni avutamıyor, öfkemin şiddetini, uğradığım hakaretin derecesini azaltamıyordu. Önümde, kudurmuşçasına bağıran, kıllı ve yabani suratlar görüyordum:

"Uzaktan, tuğlalarla!.."

O zamanlar ben bana gerekli olmayan şeyleri unutmasını henüz bilmiyordum. Evet, ayrı ayrı alındığında bu insanların her birinde pek az kötülük bulunduğunu, ya da hiç bulunmadığını görmüştüm. Bunlar aslında iyi yürekli yırtıcı hayvanlardı; bunlardan herhangi birini bir çocuk gülümseyişiyle gülümsetmek işten bile değildi; bunlardan her biri doğrulukla, mutlulukla ve iyi davranışlarla ilgili hikâyeleri bir çocuk inancıyla dinlerdi. Kişisel isteğine göre daha kolay bir yaşama imkânını sağlayan her şey, bu adamların garip ruhları için değerliydi.

Ama bu insanlar köy toplantılarında ya da kıyıdaki kahvede boz bir yığın halinde toplandıkları zaman, bütün iyi yanlarını bir yere saklar, papazlar gibi ikiyüzlülük ve yalan örtüsüne bürünürlerdi; o zaman onlarda güçlüler önünde köpekçe bir yaltaklanma duygusu uyanırdı; bu anlarında olanları görmek insana tiksinti verirdi. Ya da birdenbire, bir kurt gibi yırtıcılaşır, kabararak ve dişlerini göstererek birbirlerine hırlarlardı; o anda dövüşmeye hazırdırlar ve bir hiç yüzünden dövüşürler de... Bu anlarında çok korkunçturlar; daha dün ağıla giren koyunlar gibi sakin ve başları eğik bir halde içine girdikleri kiliseyi altüst edebilirler. Aralarında, hiç kimsenin sevmediği, bütün köyün alay ettiği şair ve masalcılar da vardı, bunlar yardımsız ve herkesin küçümseyişi içinde yaşarlardı.

Bu insanlar arasında yaşamayacağım, yaşayamam. Romas'la vedalaştığımız gün bütün bu acı düşüncelerimi kendisine anlattım. O, sitemle:

"Vaktinden önce varılmış bir yargı," dedi.

"Ama bende böyle bir yargı doğdu ise ne yapalım?"

Romas güzel sözlerle, uzun uzun haksız olduğuma, yanıldığıma beni inandırmaya çalıştı:

"Bir yargıya varmakta acele etmeyiniz! Yargıya varmak hepsinden kolaydır; buna alışmayınız! Her şeye sükûnetle bakınız ve şunu unutmayınız: Her şey geçer, her şey daha iyiye doğru değişir. Ağır ağır mı? Daha iyi ya, sağlam olur. Çevrenize bakınız, her şeyi inceleyiniz, cesur olunuz, ama yargılamakta acele etmeyiniz! Yine görüşelim, aziz dost!"

Görüşmemiz on beş yıl sonra Sedlest'te olmuştu; Romas'ın "halkın hukuku" sorunundan ötürü bir on yıl daha Yakut diyarında sürgünde kalışından sonra.

Romas, Krasnovidovo'dan ayrıldıktan sonra beni kurşun gibi ağır bir can sıkıntısı kapladı. Sahibini kaybetmiş bir köpek yavrusu gibi köyün içinde gezip duruyordum. Barinov'la birlikte köy köy dolaşıyor, zengin mujiklerin yanında çalışıyor, harman dövüyor, patates söküyor, bahçeleri temizliyorduk. Ben Barinov'un banyosunda yatıp kalkıyordum.

Yağmurlu bir gecede Barinov bana sordu:

"Leksi Maksimiç, yığınsız bir lider nasıl olur, ha? Yarın denizlere açılsak mı, ne dersin ha? Gidelim vallahi. Burada ne var sanki? Bizim gibilerini burada sevmiyorlar. Sonra günün birinde, sarhoşluk hallerinde..."

Barinov bunu ilk defa söylemiyordu. Bilmem neden, onun da canı sıkılıyordu. Maymuna benzeyen elleri güçsüz, iki yanında sarkıyor; ormanda yolunu kaybetmiş biri gibi, melül melül etrafına bakınıyordu.

Yağmur banyonun pencerelerini kırbaçlıyor, bir su seli, pencerenin köşesini yıkayarak, çukurun dibine akıyordu. Son fırtınanın soluk şimşekleri güçsüz parlıyordu.

Barinov yavaşça sordu:

"Nasıl? Yarın gidiyor muyuz?"

Hareket ettik.

Bir sonbahar gecesi, mavnanın arka tarafında, koca kafalı, kıllı bir devin idare ettiği dümenin yanında oturarak Volga'da yolculuk etmek anlatılamayacak kadar güzeldir. Dev, ağır ayaklarıyla güverteye vurarak ve derin derin soluyarak mavnayı yürütüyordu:

"O - up! O - roo - u..."

Katran gibi koyu ve sonsuz sular arkamızda hafifçe şırıldıyor ve ipek gibi akıyordu. Irmağın üzerinde kara sonbahar bulutları toplanıyordu. Dört bir yanımızda yalnız karanlığın ağır hareketi göze çarpıyordu. Karanlık, kıyıları örttü; âdeta bütün toprağın karanlığın içinde eridiği, dumanlı ve sulu bir hale gelerek, durup dinlenmeden, sonu gelmeden, bütün yığınıyla aşağılara, ne güneşin ne ayın ne de yıldızların bulunduğu ıssız, dilsiz bir boşluğa aktığı sanılabilirdi.

Önümüzdeki ıslak karanlığın içinde görünmeyen bir römorkör, âdeta kendisini çeken güce direnir gibi, zorlukla sürükleniyor ve nefes alıyordu. Üç ışık –ikisi suyun üstünde biri de onların yükseğinde olmak üzere– römorköre eşlik ediyordu. Yakınımda, bulutların altında, âdeta yaldız boyalar gibi dört ışık daha yüzüyordu.

Kendimi soğuk, yağlı bir balon içinde hapsedilmiş hissediyordum; bu balon eğri bir düzeyde kayıyor, ben ise bir sinek gibi ona yapışmış bulunuyordum. Bana öyle geliyordu ki, hareket gittikçe azalıyor ve büsbütün duracağı an yaklaşıyordu: Vapur artık homurdanmayacak, çarklarıyla yoğun suyu dövmeyecek, bütün sesler, ağaçlardaki yapraklar gibi uçup gidecek, tebeşirle yazılmış yazılar gibi silinecek, hareketsizlik, sessizlik egemen bir biçimde beni kaplayacak...

Ve dümen başında gezinen, sırtında yırtık pırtık koyun postu, başında kocaman bir papak bulunan dev adam, ömrü boyunca büyülenmiş gibi, hareketsiz kalacak ve artık:

"Hoop... Hoop..." diye haykırmayacak...

Ona sordum:

"Senin adın ne?"

Boğuk bir sesle cevap verdi:

"Öğrenip de ne yapacaksın?"

Gün batarken Kazan'dan hareket ettiğimiz sırada bir ayı gibi hantal olan bu adamın yüzünün kıllı olduğunu ve gözlerinin görünmediğini fark etmiştim. Dümen başına geçince bir şişe votkayı tahta bir maşrapaya boşalttı, su içer gibi, iki yudumda hepsini içti ve meze olarak bir elmayı ısırdı. Römorkör mavnayı sarstığı zaman dümenin sapına yapışan bu adam, güneşin kızıl yuvarlaklığına baktı, başını sallayarak sert bir sesle:

"Tanrım, sen bizi koru!" dedi.

Römorkör, Nijniy-Novgorod'dan, panayırdan, Ejderhan'a dört mavna götürüyordu; mavnalara demir, şeker fıçıları ve birtakım sandıklar yüklenmişti. Bunların hepsi de İran'a gidiyordu. Barinov ayağıyla sandıklara vurdu, kokladı ve biraz düşündükten sonra:

"Herhalde silah olacak bunlar," dedi. "İjef fabrikasından..."

Dümenci yumruğuyla onun karnına dokunarak:

"Senin ne üstüne gerek?" diye çıkıştı.

"Aklıma geldi de..."

"Suratına patlatayım mı?"

Yolcu vapurunda yolculuk etmek için paramız yoktu; bize "acıyarak" mavnaya almışlardı. Her ne kadar gemiciler gibi biz de "vardiya tutuyor" idiysek de, mavnadakiler bize âdeta bir dilenciye davranır gibi davranıyordu.

Barinov bana sitem ediyor:

"Bir de halk diyorsun! Oysa sorun pek basit: Gücü gücü yetene!" diyordu.

Karanlık öylesine koyuydu ki, mavna görünmüyordu; görünen yalnız, dumanlı bulutların sonunda, fenerlerin ışığıyla aydınlanmış olan direk başlarıydı. Bulutlar petrol kokuyordu.

Dümencinin gamlı sessizliği beni sinirlendiriyordu. Mavnanın lostromosu bana, bu yabani adamın yardımcısı olarak dümende "vardiya" tutmak görevini verdi. Işıkların hareketini izleyen dümenci, dönemeçlerde yavaşça bana sesleniyordu:

"Hey, dikkat!"

Ayağa fırlıyor ve dümenin yekesini çeviriyordum.

"Yeter," diye homurdanıyordu.

Tekrar güverteye oturuyordum. Bu adamla konuşmak mümkün değildi. Hemen:

"Senin ne üstüne gerek?" diye soru ile karşılık veriyordu.

Acaba ne düşünüyordu? Kama ırmağının sarı sularının Volga'nın çelik yatağına karıştığı noktayı geçerken kuzeye bakarak homurdandı:

"Hergele!"

"Kim?"

Cevap vermedi.

Uzaklarda bir yerde, karanlıkların uçurumlarında, köpekler havlıyor ve uluyordu. Bu sesler, karanlığın henüz susturamadığı birtakım hayat kırıntılarını hatırlatıyordu. Bunlar galiba, erişilemeyecek kadar uzak ve gereksiz şeylerdi.

Dümendeki adam ansızın konuşuyordu:

"Buranın köpekleri çok kötü!"

"Nerenin?"

"Her yerin. Bizde köpek tam bir canavardır."

"Sen nerelisin?"

"Vologod'luyum."

Tıpkı yırtık bir çuvaldan patates dökülür gibi, ağzından kaba ve ağır sözler dökülmeye başladı:

"Bu seninle birlikte yolculuk eden kim? Amcan mı? Bana kalırsa aptalın biri. Benim amcam akıllı, yaman adam, zengin. Simbirsk'te iskele tutar. Kıyıda kahvesi var."

Bütün bunları ağır ağır, âdeta zorlukla söyledikten sonra, görünmez gözlerini vapurun direk fenerine dikti, onun karanlık ağlarda altın örümcek gibi nasıl kaydığını izlemeye başladı.

"Hey, dikkat!.. Sen okuma yazma bilir misin? Kanunları kimin yazdığını biliyor musun?"

Karşılık beklemeden devam etti:

"Türlü türlü söylüyorlar: Kimileri çarın, kimileri de metropolitin, kimileri ise senatonun yazdığını söylüyor. Kimin yazdığını iyice bilsem ona gider ve: 'Kanunları öyle yaz ki,' derdim, 'vurmak şöyle dursun, elimi bile kaldırmayayım. Kanun dediğin demirden olmalı. Anahtar gibi. Yüreğimi kilitlemeli ve tamam! O zaman ben çekinirim! Oysa böyle hiç de korkmam! Hayır!'"

Dümenin tahta yekesine yumruğuyla vurarak gittikçe daha hafif ve daha bağlantısız olarak kendi kendine homurdanıyordu.

Vapurdan megafonla bağırıyorlardı, bu boğuk insan sesi de, yağlı gecenin artık emip sömürdüğü köpek havlamaları ve ulumaları gibi gereksizdi. Vapurun bordasından sarı yağ lekeleri halinde kara sulara yansıyan ışıklar yüzüyor ve herhangi bir şeyi aydınlatmaktan uzak, eriyip gidiyordu. Karanlık ve ıslak bulutlar öylesine koyu ve öylesine birbirine girmiş bir haldeydi ki, âdeta başımızın üstünden bir çamur gibi akıyordu. Biz gittikçe daha derine, karanlığın içine gömülüyorduk.

Dümenci hazin hazin dert yanıyordu:

"Beni ne hale getirdiler? Yüreğim çarpmıyor."

Beni bir umursamazlık ve can sıkıntısı pençesine almıştı. Uykum gelmişti.

Bulutların arasından güçlükle kendisine yol bularak geçen güneşsiz bir şafak, güçsüz ve önemsiz, belirdi. Suyu kurşun rengine boyadı. Kıyıdaki sarı fundalıkları, paslarla örtülü demir gibi çamları, dallarının siyah pençelerini, köylerin sıra sıra evlerini, âdeta taştan yontulmuş gibi bir mujiği gösterdi. Eğri kanatlarıyla ıslık çalarak mavnanın üzerinden bir martı geçti.

Beni ve dümenciyi vardiyadan değiştirdiler. Büyük tentenin altına girdim ve uyudum. Ama, bana göre az bir zaman sonra, ayak sesleri ve bağırıp çağırmalarla uyandım. Tentenin altından başımı dışarı çıkardım ve üç gemicinin dümenciyi "yazıhane"nin duvarına sıkıştırarak çeşitli seslerle bağırdıklarını işittim:

"Vazgeç Petruha!"

"Tanrı yardımcın olsun, bir şey değil!"

"Ama artık yetişir!"

Kollarını çaprazlama göğsüne bağlamış, parmaklarıyla da sıkı sıkıya omuzlarını tutmuş olan dümenci sakin sakin duruyor ve ayaklarıyla bir çıkını küpeşteye sıkıştırarak, sıra ile hepsine bakıyor ve hırıltılı bir sesle:

"Bırakın, günaha girmeyeyim!" diyordu.

Yalınayak, başı kabaktı; üstünde bir don bir gömlek vardı. Taranmamış saçları siyah bir demet halinde başında sallanıyor, inatçı ve yuvarlak alnına dökülüyordu. Saçlarının altında, kanlı küçücük köstebek gözleri görünüyordu. Bu gözler, üzüntülü ve yalvaran bir bakışla bakıyordu.

Ona:

"Boğulacaksın!" diyorlardı.

"Ben mi? Asla. Bırakın kardeşler! Bırakmazsanız Simbirsk'e gelir gelmez onu öldürürüm."

"Yeter artık."

"Ah, kardeşler!"

Yavaş yavaş kollarını genişçe açtı, diz çöktü ve elleriyle yazıhaneye tutunarak, âdeta çarmıha gerilmiş bir durumda tekrarladı:

"Bırakın, günaha girmeyeyim!"

Garip denilecek kadar derin olan sesinde insana dokunan bir şeyler vardı. Kürek gibi uzun ve avuçları insanlara çevrili olan gerilmiş kolları titriyordu. Sakallı ayı suratı da titriyordu. Kör köstebek gözleri, siyah yuvarlaklar halinde yuvalarından fırlamıştı. Âdeta görünmez bir el boğazına sarılmış onu boğuyordu.

Mujikler sessizce önünden çekildiler. O, ağır ağır ayağa kalktı, bohçasını kaldırdı ve:

"İşte böyle," dedi, "Sağ olun!"

Küpeşteye yaklaştı ve umulmadık bir çeviklikle suya atladı. Ben küpeşteye atıldım ve Petruha'nın, başını bir yandan öte yana sallayarak, bohçasını şapka gibi başına geçirdiğini ve fundalık-

ların rüzgârın etkisiyle eğilerek sarı yapraklarını suya döktüğü kumsala doğru, akıntı yönünce yüzdüğünü gördüm.

Köylüler:

"Yine de kendini tuttu!" diye söyleniyorlardı.

Sordum:

"Aklını mı oynattı?"

"Yok canım! Hayır, ruhunu kurtarmak için bunu yaptı."

Petruha sığlığa varmıştı; suyun içinde göğsüne kadar ayağa kalktı ve bohçasını başının üstünde salladı.

Gemiciler bağırdılar:

"Elvedaa!"

Biri sordu:

"Nüfus tezkeresiz nasıl yapacak?"

Kızıl saçlı, eğri bacaklı bir gemici seve seve bana anlatmaya başladı:

"Onun Simbirsk'te, kötü, soyguncu bir amcası var. İşte o, amcasını öldürmeyi tasarlıyordu, ama kendine acıdı, günahtan kaçtı. Yabani ama iyi yürekli bir mujik! İyi adamdı o..."

İyi mujik artık daracık kumsalda, akıntıya karşı yürüyordu. Ve işte fundalıklar arasında kayboldu.

Gemiciler iyi çocuklarmış, hepsi de hemşerim ve özbeöz Volgalı idiler. Akşama doğru kendimi artık aralarında yabancı hissetmiyordum. Ama ertesi gün bana somurtkan bir yüzle ve güvensizce baktıklarını fark ettim. Şeytanın, Barinov'un dilini çektiğini ve bu hayalcinin gemicilere bir şeyler anlattığını hemen sezinledim.

"Anlattın mı?"

Kadınsı gözleriyle gülümseyerek ve şaşkınlıktan kulağının arkasını kaşıyarak itiraf etti:

"Biraz çıtlattım."

"Ben senden susmanı rica etmemiş miydim?"

"Ben sustum, ama o olay içimi yakıyordu. Kâğıt oynamak istedik, dümenci kâğıtları kaptı. Canım sıkıldı, ben de işte..."

Sorgularımdan anladığıma göre Barinov can sıkıntısı yüzünden öyle hoş bir hikâye uydurmuş ki, bu hikâyenin sonunda Romas'la ben âdeta eski zaman Vikingleri gibi elimizde baltalar olduğu halde bir yığın mujikle vuruşmuşuz...

Ona kızmak faydasızdı, gerçeği ancak realitenin dışında görüyordu. Bir seferinde onunla iş ararken, tarlaların birinde bir çukurun kenarına oturmuştuk. İnanarak tatlılıkla bana anlatmaya çalışıyordu:

"İnsan gerçeği kendi ruhuna göre seçmelidir! İşte bak, çukurun ötesinde koyunlar otluyor, köpekler koşuşuyor, çoban geziniyor, böyle değil mi? Peki sen ve ben ruhumuz hesabına bundan hangi biçimde yararlanıyoruz?.. Azizim, şöylece çevrene bir göz at: Kötü adam... Doğru, ama iyisini nerede bulmalı? İyi adam daha yaratılmamıştır."

Simbirsk'te gemiciler, hiç de nazik olmayan bir biçimde, gemiden ayrılarak kıyıya çıkmamızı teklif ettiler:

"Siz bize yaramazsınız!" dediler.

Bizi sandalla Simbirsk iskelesine çıkardılar; cebimizde otuz yedi kapik olduğu halde kendimizi kıyıda bulduk.

Çay içmek için bir kahveye gittik.

"Şimdi ne yapacağız?"

Barinov, kendine güvenir bir tavırla:

"Nasıl ne yapacağız?" dedi. "Yolumuza devam etmemiz gerek."

Samara'ya kadar bir posta vapurunda "kaçak" olarak yolculuk ettik. Samara'da bir mavnaya kapılandık ve yedi gün sonra, hemen hemen sağlıkla Hazar kıyısına ulaştık. Orada, Kalmık, Kabankulbay'ın pis dalyanında, küçük bir balıkçı artelinde iş bulduk.

Sonsöz

Maksim Gorki'nin hemen hemen bütün eserleri, birer anı halinde yazılmıştır.

Gorki'nin ilk büyük eseri olan ve 1898 yılında yazılan *Foma Gordeyev* gerçekte Foma Gordeyev'in hayatından başka bir şey değildir.

Nitekim *Üç Kişi* adını taşıyan büyük romanı da "İlya Lunev'in Hayatı"ndan başka bir şey değildir. Zaten bundan sonra Gorki'nin yazdığı en büyük eserleri olan *Gereksiz Bir Adamın Hayatı, Matvey Kojemyakin'in Hayatı, Klim Samgin'in Hayatı* da adlarından anlaşılacağı üzere birer anı halinde yazılmıştır.

Maksim Gorki, roman tekniğinin entrikalarıyla kendini bağlı görmediği bu eserlerde, özellikle çok güçlüdür.

Gorki'nin bu türde yazdığı eserlerin en olgunu ise şüphe yok ki, kendi hayatını anlattığı *Çocukluğum, Ekmeğimi Kazanırken* ve *Benim Üniversitelerim* eserleridir. Gorki'nin otobiyografik nitelikteki bu eserlerinin çok büyük bir önemi vardır.

Gorki, önceleri büyükbabası Kaşirin'in, sonraları da hayatını kazanmak için şunun bunun yanında bulunurken, hayatta bol bol yemekten, çatlayıncaya kadar içmekten, sabah akşam kiliseye gitmekten, üç beş kuruşu biriktirmekten başka bir zevkleri olmayan "küçük insanlar"ın yaşamlarını yakından görmüş, bunların düşünce ve psikolojilerini büyük bir ustalıkla eserlerinde canlandırmıştır.

Gorki, *Çocukluğum* eserini 1913'te, *Ekmeğimi Kazanırken*'i 1916'da, *Benim Üniversitelerim* eserini ise 1923'te yazmıştır.

Bir zincirin birbirini tamamlayan halkaları halinde sıralanan bu eserlerin üçü de bir arada okunmadıkça, ne Gorki'nin hayatını ne de uzun bir devir boyunca, Rus toplumunu tanımak ve öğrenmek imkânı vardır.

Hasan Âli Ediz

Maksim Gorki'nin otobiyografik üçlemesinin son kitabı olan *Benim Üniversitelerim*, ironik ismiyle üçlemenin diğer kitaplarından ayrılır. Çocukluk yıllarında yoksulluğu nedeniyle okulu bırakmak zorunda kalan Aleksey, bundan sonra da herhangi bir formal eğitim almayacaktır.

O, öğrendiklerini doğadan ve insandan öğrenmiştir. Kazancakis'in deyişiyle hiyeroglifle yazılan hayatın anlamı, artık bir delikanlı olan Gorki için de gittikçe netleşmektedir. Fırında çalıştığı yıllarda devrimci öğrencilerle tanışan Gorki, o günleri, "Öğrencilerin sözlerinde, dilsiz düşüncelerimin çınladığını sık sık duyar gibi oluyordum. Ben bu adamlara kendisine hürriyet vaat edilmiş bir esirin sevinçli heyecanıyla bağlandım," sözleriyle anlatacaktır.

Benim Üniversitelerim, sayısız patron ve iş arkadaşıyla geçen ağır çalışma yaşamı sırasında toplumdaki saf kötülük ve cehaletle sık sık burun buruna gelen Gorki'nin bunlarla mücadelesini ve kendisini karamsarlık ya da yılgınlıktan, devrime ve insan gücüne olan inancıyla koruduğunu anlatan ilham verici bir yapıttır. Ona göre "Tanrıyı icat ettiğine bakılırsa, insan her şeyi başarabilir."

"Yeryüzündeki bütün gerici kuvvetlerin, barış ve milli bağımsızlık düşmanının, faşistin ve her çeşit yalancı, düzmece demokratın en korktuğu yazarlardan biri de Gorki'dir. Neden? Çünkü Maksim Gorki yalnız kendi halkına değil, bütün halklara yurtlarını, hürriyeti, barışı ve birbirini sevmeyi öğretir. Çünkü o, insanın, insanlığın geleceğinden, güzel günler göreceğinden emindir. Çünkü o, emekçi insanı, koluyla, kafasıyla çalışan insanı gerçek, biricik efendisi sayar. Gorki insanlar yaşadıkça yaşayacaktır. Çünkü yeryüzünün en büyük şairidir."

Nâzım Hikmet

yordam edebiyat
YordamEdebiyat
YordamEdebiyat

14 TL. KDV DAHİL
ISBN 978-605-172-252-8
9 786051 722528